

Katoliški Obzornik.

Urejuje in izdaja

dr. Aleš Ušeničnik.

Letnik II. — Zvezek IV.

V Ljubljani, 1898.

Tiska „Katoliška Tiskarna“.

Vsebina IV. zvezka.

	Stran
Načelo gospodarskega liberalizma v razpadu. (<i>dr. J. Ev. Krek.</i>)	273
Nekaj člankov v obrambo sv. pisma. (<i>Piše dr. Andrej Pavlica</i>)	294
„Človek - opica“ pa „človek - rojen zločinec“. (<i>E. Lampe.</i>)	308
Machiavellizem — zlo naše dobe. (<i>Dr. Aleš Ušeničnik.</i>)	315
O umetninah po Slovenskem. (<i>V. Steska.</i>)	332
O slovenski socijalni in kulturni zgodovini. (<i>J. Benkovič.</i>)	334
Po shodu slovenskih visokošolcev. (<i>Dr. Aleš Ušeničnik.</i>)	345
Slovstvo. Fürstbischof Martin Brenner. (<i>Dr. Fr. Kovačič.</i>)	352
Drobtinice. Splošna fakulteta. (<i>E. L.</i>)	356
Glasnik „Leonove družbe“	357

„Katoliški Obzornik“ izhaja štirikrat na leto.

Velja 2 gld. 50 kr.

Naročnina naj se pošilja pod naslovom: **dr. Aleš Ušeničnik**
v Ljubljani (stolno župnišče).

Načelo gospodarskega liberalizma v razpadu.

III. Pogled v prihodnost.

V zakonodajstvu naših držav se bije boj med organizacijsko in golo menjalno gospodarsko pogodbo. To smo dokazali v prejšnjih dveh sestavkih. Spričali smo tudi, da zmaga organizacijska pogodba in da se vedno bolj ruši liberalstvo. Pozabiti pa ne smemo, kar smo že tudi omenjali, da se zakoni v prilog organizovanemu gospodarstvu ne vvajajo sistematično, marveč le bolj slučajno. Posamna žalostna dejstva gospodarskega življenja silijo države, da posegajo vmes in zakoni, ki se tako ustanavljajo, zaslužijo popolnoma ime priložnostnih zakonov. A tudi ti priložnostni zakoni se razvijajo tako daleč, da v raznih slučajih izražajo jasna načela, ne pa samo določb, tičočih se posamnih pojavov. Pri zakonih proti oderuštvi imamo n. pr. jasno izraženo samo načelo; posamnih določb tu celo popolnoma pogrešamo.

Kaj nam prinese prihodnost? Kako se bo dozdevno dalje razvijalo zakonodajstvo? Na to vprašanje poskusimo v tem zadnjem odstavku svoje razprave podati odgovor. Najpreje omenjamo, da razpravljamo, kakor da bi se razvoj mirno vršil. To seveda še ni dokazano. Sami smo docela prepričani, da bi samo povspešen razvoj mogel ustaviti silne prevrate. Vse gospodarstvo, vzlasti državno, je pa tako zavoženo, da si je težko misliti temeljite, nagle preosnove brez krvi. Toda o tem ne razpravljamo. Ali bo tekla človeška kri, ali ne, tega se tu ne dotikamo, marveč samo iz danih pojavov v zakonodajstvu, iz organizacijskih kalí v gospodarskem življenju hočemo izvajati posledice, t. j. preiskati, kakšen bo daljni razvoj. Elipsa, ki je na enem koncu spočetka blizu gorišča, se kesneje vedno bolj oddaljuje od njega; a pri tem doseže le neko gotovo najvišjo točko. Ko ostavi to točko, se zopet polagoma zbližuje gorišču. Elipsi primerjamo lahko vsak človeški razvoj. Posamniki, narodi, države, človeštvo se pomikajo liki elipse dalje. Pravica in resnica sta jim gorišči. V njuni bližini se pričinja razvoj; od njiju se oddaljuje in zopet zbližuje k njima. Popolnoma ju doseči ne more; a popolnoma — v obliki hiperbole, da ostajamo pri geometrični podobi, — se ne more oddaljiti od njiju. Gorišče — pravice in resnice

ostaja, ker ostaja človeška natura stalna v svojem bistvu in svojih svojstvih.

Pomniti pa moramo, da nad tem kroženjem razvojne elipse, nad tem zblížavanjem in oddaljevanjem plove božji Duh, bdi Očetovo oko in po svoji neskončni previdnosti ustavlja posamnikom in narodom tok in ga ustavi ob svojem času tudi človeštvu. Posamniki zginjajo, narodi razpadajo in svoj čas premine tudi človeštvo. Točka, do katere dospevajo, se meri po njeni razdalji od gorišča. V določeni, vezani, omejeni naturi se gibljejo; zato ima njihovo gibanje v tem smislu tudi določen, vezan tek. Svobodna volja jih primika in odmika gorišču; zato so odgovorni za svojo pot, odgovorni za brzino in počasnost, s katero hodijo po nji.

O zakonodajstvu smemo reči, da se zopet približuje gorišču. Liberalno sleme je že za nami. Nravni značaj človeške nature vstaja v svoji nepremagljivi sili vedno krepkeje in ž njim tudi edini pogoj njegovega popolnega vstajenja — religija. Smisel za religijsko življenje raste in s tem seveda smisel za pravo religijo — za krščanstvo, in smisel za organizem, v katerem živi krščanstvo — za katoliško cerkev.

Večkrat smo že poudarjali v svoji razpravi, da je liberalstvo — materialistično. Materializem v političnem in gospodarskem oziru: tako slove kratka opredelba liberalstva. Značilno je pri tem, da se je materializem z ozirom na človeka prej razglašal v modroslovju, v politiki in narodno-gospodarski vedi, nego v naravoslovju. Angleški bogotajci pričetkom minolega veka, francoski enciklopedisti in njihovi učenci, liberalni narodno-gospodarski prvaki Smith, Malthus, Ricardo so prej oznanjali in oživljali materialistična načela v proizvodstvu in kroženju blaga, nego je prišel Darwin s svojim naravoslovskim utemeljevanjem materializma in za njim Büchner s celo vrsto svojih sodrugov.¹⁾ Materializem v modroslovju, v politiki, v gospodarstvu je napojil s svojim duhom ves svet, zlasti izobražene stanovce. In stoprav pod vplivom tega duha se je rodila materialistična naravoslovna veda, ki sicer vedno trdi, da nepristrano motré samo dejstva izvaja nujne zakone, ki je pa dejanski brez pridržkov vzprejela materialistična, modroslovna, politična in gospodarska načela za svoj temelj in tako s skaljenim očesom, navidez nepristranski, v resnici pa v službi materialističnih načel, pričela v nelogičnem kolobarju dokazovati ravno to, kar je že v svojem temelju brez dokazov kot neovržno vzprejela.

Da je ta medsebojna zveza materialističnega modroslovja, politike in gospodarstva z materialističnim naravoslovjem resnična, vidimo jasno v naših dneh. Čim pada vsled sile razmer, vsled zdrave moči človeške nature liberalstvo, se tudi razgublja materialistično naravoslovje. V zakonih se vedno bolj izraža, da človek ni samo skupina atomov, ki se giblje po neizpremenljivih naravnih postavah in razvija, oziroma propada, v boju za obstoj, da njegov duh ni samo moč njegovih možganov in živcev, marveč da je človek zveza nematerijalne duše z materijalnim telesom, da je nravna oseb-

¹⁾ Prim. „Socijalni pomenki.“ „Dom in Svet“ 1897. št. I., platnice.

nost, ki je smotreni vzrok vsemu drugemu stvarstvu. In vzporedno s tem se drobi vedno bolj tudi materijalistično naravoslovsko naziranje o človeku.

Zakon svobodnega tekmovanja, svobodne delavske pogodbe ni pač drugega, nego praktično izraženo darvinino načelo boja za obstoj in plemenskega razbora, po katerem — tako kakor po liberalstvu — krepkejši ostajajo, slabejši poginjajo. Saj imajo po teh načelih le krepkejši pravico do obstoja, za slabejše ni rešitve, ni pomoči. Na teh temeljih je osnoval tudi Marks svoj sestav, samo da je v svojem končnem sklepu prišel do družih zaključkov nego liberalstvo. To ni opazilo, da pojma krepkejši in slabejši ne veljata samo o posamnikih, marveč tudi o skupinah. Po liberalnih načelih zmagujejo najkrepkejši posamniki v gospodarskem boju; po Marksu pa — najkrepkejša skupina, najkrepkejši sloj. In tak postane sčasoma po sedanjih razmerah — delavski sloj. Srednji stanovi — kmetje, obrtniki, manjši trgovci — propadajo nujno v gospodarskem boju in postanejo nemaniči — proletarci. S tem se pa proletarska četa tako okrepi, da gotovo izlahka premaga maloštevilne kapitaliste in uredi javno življenje tako, kot ji edino ugaja, namreč komunistično.¹⁾ Tako modruje Marks. Če uči liberalstvo, kakor se izraža Malthus, da je natura pogrnila samo za neko število oseb svojo mizo in da tisti, ki ne dobé v boju za mesto pri mizi nobenega prostora, nimajo pravice do obstoja, trdi Marks, da se jih bo zbralo takih, ki niso dobili nobenega mesta, toliko, da bodo pognali od mize tiste, ki sedé ob nji.

Zakoni v nasprotju z liberalstvom in socialno demokracijo pa vedno jasnejše izražajo načelo, da imajo vsi pravico do obstoja — krepkejši in slabejši, ker ne odločuje te pravice moč v gospodarskem boju, marveč človekova osebnost. Krepkejši se ne sme s slabejšimi bojevati, marveč mora z njimi sodelovati v skupni blagor, in kdor je tako slab, da sploh ne more sodelovati — bolnik, norec, pohabljenec — zanj morajo vsi skrbeti. Med skupni namen spada tudi ta skrb. Pri ti priliki naj omenjamo, da po vzvišenih krščanskih načelih ni sodelovanje samo tako, kakor je navadno pojmuje mo v gospodarskem življenju, namreč delo z fizično močjo in z umom, ki vodi fizično moč, marveč krščanstvo pozna tudi dve drugi plemeniti obliki sode-

¹⁾ Skladnost socialno-demokratskih, — Marksovih načel z liberalnimi priznavata med drugimi Jos. Biederlack S. J.: „Die sociale Frage. Ein Beitrag zur Orientierung über ihr Wesen und ihre Lösung.“ Zweite Auflage, Innsbruck. Fel. Rauch. 1898 — str. 61, 62, in H. Pesch S. J.: „Liberalismus, Socialismus und christliche Gesellschaftsordnung.“ Herder, str. 26. To dokazujeta iz teh-le vzrokov: 1.) Socialstvo in materijalizem poudarjata oba materijalno omiko in časovni napredek človeštva; 2.) oba zagovarjata pravno enakost vseh ljudi, samo da gre socializem dalje zahtevajoč tudi enakost v premoženju; 3.) Marksova vrednostna teorija je samo obširnejše utemeljenje liberalnega načela, da je človeško delo izvor vse menjalne vrednosti. Pesch pravi (l. c.): „Zwischen Liberalismus und Sozialismus besteht also im Grunde genommen kein wesentlicher, principieller Unterschied. Der ganze Gegensatz zwischen beiden führt sich auf die Verschiedenheit der praktischen Schlussfolgerungen zurück.“ Kar pravita ta dva socijologa, je resnično, a zdi se nam, da smo s svojo razlago točnejše zadeli ob jedro, v katerem se stika socialna demokracija z liberalstvom.

lovanja, katerih se tudi najslabejši lahko vdeležujejo, namreč molitev in požrtvovalno zatajevanje. O tem dvojnem sodelovanju nimajo naši zakoni nobenega pojma, ni najmanjše sledi. A čim se krepí krščanski duh, se poraja tudi usposobljenost presoјati plemeniti, božanstveni pomen teh dveh vrst sodelovanja v skupni blagor.

Krščanski duh se krepí. V boju, ki vedno zmagovitejše prodira proti liberalstvu, plapolá mnogim še tajno, mnogim nevidno krščanska zastava. Marsikdo jo pa vendar opazi in na strunah njegovega srca se mu oglasi dotlé pozabljena, lepa davna pesem o človekovem namenu, o Odrešeniku, o svetih krščanskih resnicah.

Organizacijske pogodbe blagodejna načela se vedno bolj širijo. S tem pa nehoté stopa na dan pomen edinega organizma, ki je kljuboval številnim sovragom in ostal nepremenjen v liberalnih časa viharjih, namreč pomen — katoliške cerkve. In s tem raste pomen katoliškega svečenstva, pred vsem pa pomen vidnega očeta krščanstva. Leon XIII. je sedaj spoštovan od vsega sveta; duhovni sijaj njegov je višji, nego je bil Inocenca III. Tako trdi ves svet, celo židovsko časopisje. Mi pa pravimo: ne Leon XIII., marveč božja moč, ki vlada cerkveni organizem in ki se javlja v papežih, se upošteva in spoštuje. Ne Leona XIII., marveč papeža čísla vedno bolj ves svet, ker vedno bolj čuti, da ga potrebuje. Liberalstvu ni treba papeža, ker sploh ne poštevá z nravnimi silami in z družabnimi organizmi, marveč samo z gospodarsko močjo. Na bolje gre, toda dokler se popolnoma ne razdere liberalno naziranje med ljudmi in v državnih zakonih, toliko časa je nemogoče pričakovati, da bi se cerkvi priznavalo tisto stališče, ki ji pripada. Ker se pa to vedno bolj priznava, je to gotovo znamenje, da se liberalstvo že razdira. Ni še dolgo, kar so se po raznih državah z vso silo vrgli zakonodajavci nad katoliško cerkev in ji jemali njene svete pravice. Sedaj čas ni več temu ugoden, razven v posamnih tacih državah, ki so v svojem razvoju zaostale in kjer še žid in mason stojita na vrhu, n. pr. na Ogrskem.

Najložje spričamo svojo trditev o zvezi cerkvenega pomena s pomenom gospodarskih organizmov z zgledom zanimivega razvoja, ki se kaže v Avstriji z ozirom na razmerje med državo in cerkvijo. Do prošlega veka je imela cerkev pri nas tisto stališče, ki je določeno v njenem cerkvenem pravu. Cerkvena oblast se je priznavala po zakonih v vsem njenem obsegu, cerkvene pravice so se spoštovale. Tedaj so se pa tudi spoštovale pravice posamnih posvetnih družabnih organizmov — cehov, fevdov, trgovskih gild. Država je branila samostojnost vseh družabnih organizmov, v svesti si, da s tem le krepí in podpira svojo lastno moč. Za časa Marije Terezije, deloma še za Karola VI. je država izpremenila svoje stališče. Vedno bolj je prodiralo načelo, da ima država pravico se v vse vtikati, vse urejati, vse voditi. Pojem take policijske države je bujno dozorel ob času Jožefa II. Zato pa vidimo, da se v tej dobi vedno bolj omejujejo pravice družabnim organizmom: vedno bolj se kruši samostojnost obrtnih cehov, vzporedno s tem pa tudi država vedno bolj sega v notranje cerkveno življenje. Vladar si je jel prisvajati pravico s cerkvijo delati kot z državno ustanovo in jo naravnost

uporabljati v politične namene. *Jus circa sacra* se je imenovala ta pravica, po kateri je postala cerkev del državne policije. — V kaj se je država vse vtikala po tem načelu, je znano. Opozarjamo pa, da je Jožef II. na vso moč podpiral nastajajoče tvornice in da ga je samo smrt prehitela, da ni popolnoma razrušil obrtnih cehov. A dasi so po imenu še ostali, se jim je vendar že indirektno ob tem času zadal smrtni udarec, ker je izlahka dobil vsakdo obrtno pravico, ne da bi bil vzprejet v kak ceh in je potemtakem po ovinkih že veljala obrtna svoboda. Državni absolutizem je v tem oziru prav tako pripomogel kapitalizmu k njegovi kruti vladi, kot liberalstvo. Saj sta oba — absolutizem in liberalstvo — individualistična in oba vvajata gospodarski boj v gospodarsko življenje.

Jožefa II. načela so veljala do leta 1848. Tedaj se je pri nas rodilo liberalstvo. Po liberalnih načelih ima država dolžnost varovati svobodo svojih državljanov in jo samo toliko omejevati, v kolikor to v splošno varnost zahteva kazenski zakon. Nobena organizacija nima po liberalstvu javnega značaja v državi: zaseben je religijski organizem — cerkev, zasebni pa tudi vsi gospodarski organizmi. In ker so vsi ti zasebni, so tudi svobodni v svojem gibanju. Svobodni so pa za to, ker je svoboden vsak posameznik. Vsakdo sklepa lahko pogodbe, kakor mu drago, če tudi v svojo škodo, samo da ne prestopi pri tem kazenskega zakona. Država varuje to svobodo. Potem, ko je sklenjena kaka pogodba, pa varuje in upošteva po nji nastale pravice in obveznosti kot zasebno, civilno-pravno zadevo.

V tem smislu določa n. pr. ustava dné 25. aprila 1848 „versko in vestno svobodo“, svobodno izvrševanje božje službe za vse krščanske veroizpovedi in za izraelitsko bogočastje, „odstranjenje še obstoječih državljanskih in političkih pravic posamnih verskih družb“. V marcevi ustavi istega leta se je v soglasju s tem izreklo, da ima vsaka priznana verska služba pravico skupne očitne božje službe, da ureja in upravlja svoje zadeve samostojno in da ima in uživa svoje premoženje, da je pa kakor vsaka družba podvržena državnim zakonom.

To so bili zakoni, ki so se nujno izvajali iz liberalnih načel. In priznavati moramo, da so cerkvi v marsičem koristili. Izvila se je izpod trdega državnega ižesa in v svoji svobodi je kmalu pokazala svojo moč. Država jo je morala vedno bolj upoštevati. Škofje so s sveto vnemo terjali njene svete pravice, poslužujé se priznane svobode. Tako vidimo, da se je uprav z liberalnim temeljem ustanovila podlaga, na kateri se je sklenil konkordat. Če velja svoboda za versko prepričanje in če se mora ta svoboda varovati v državi — tako je sklepala avstrijska vlada — potem se mora upoštevati tudi značaj verskega prepričanja. Katoliško versko prepričanje pa pravi, da je Bog ustanovil cerkev in ji dal njene pravice; torej bi vsak, kdor bi segal v cerkveno ustavo, rušil tudi svobodo verskega prepričanja.¹⁾

¹⁾ Utemeljevanje, s katerim je predložila vlada dné 23. aprila 1850 neko cerkveno-politično naredbo cesarju v potrjenje, se glasi: „Die Regierung ist von dem Grundsatz ausgegangen, dass die Ueberzeugungen, welche den Menschen mit einer höheren Welt

To je bilo res plemenito liberalstvo — zmotno sicer v svojih načelih, a dosledno in logično in vsaj za cerkev brez škode.

Tako je naša država v uprav tem plemenitem liberalnem duhu sklenila s katoliško cerkvijo konkordat dné 18. avgusta 1855. Cerkveni organizem se je torej v pravi liberalni dobi okrepil, ne tako pa — gospodarski organizmi. Par let (1859) po tem, ko sta bili cerkev in država kot samostojni ravnopravni činiteljici sklenili konkordatno pogodbo, se je dosledno z liberalnimi načeli proglasila — obrtna svoboda in s tem se je uničil ves pomen cehnih organizmov. Razrušile so se v isti dōbi tudi vse organizacijske vezi kmetškega stanú. Obrtniki in kmetje so se s tem vrgli brez orožja, brez stanovskega značaja, kot posamni drobci v divji gospodarski boj — seveda v svojo pogubo.

Liberalstvo si je pa malo časa ostalo dosledno. Katoliška cerkev je bodla njegove dobičkaheljne prvoboritelje in njihove kratkovidne pristaše. Ni jih zaviralo načelo svobode; z ozirom na katoliško cerkev so hoteli imeti izjemo.

V vladnem utemeljevanju zakona dné 7. maja 1874, drž. zak. štev. 50, beremo naslednji zviti in licemerski popis tega podlo-liberalnega, nedoslednega kovarstva proti katoliški cerkvi: „Auf dem seit 1848 preisgegebenen Gebiete praktischer Politik wurde manche Erfahrung gewonnen, durch welche die früher auf theoretischem Wege gebildeten Ansichten widerlegt erschienen. Man erkannte endlich, dass derselbe politische Satz, auf verschiedene Verhältnisse angewendet, verschiedene Resultate ergebe. Man erfuhr insbesondere, dass dieselbe Anforderung freier individueller Entwicklung bei einer so umfassenden und wohlorganisierten (!) religiösen Gemeinschaft, wie die katholische Kirche, ganz andere Ergebnisse herbeiführe, als bei einer gewöhnlichen Privatgesellschaft, und dass daher die Gleichstellung dieser Kirche mit „anderen Gesellschaften“ zur Wahrung der staatlichen Prärogative nicht genüge. Eben weil die Kirche ein wesentlich anderer Organismus ist als eine Privatgesellschaft, konnte dasselbe Mass freier Selbstbestimmung, welches bei der letzteren ganz unbedenklich blieb, bei der ersteren zur vollständigen Beseitigung des staatlichen Einflusses führen.“¹⁾ — Tu se torej naravnost omenja kot namen — boj proti cerkvenemu organizmu uprav zaradi njegove organizacije.

Liberalna, v protiverskem duhu rojena nedoslednost je rodila sklenjeni konkordatni pogodbi nasprotno zakone že v državnih temeljnih zakonih dné

verknüpfen, dem heiligsten Bereiche der Freiheit angehören. Die katholische Kirche ruht auf dem festen Grunde der Ueberzeugung, dass sie nicht nur ihre Glaubens- und Sittenlehre, sondern auch die Grundzüge ihrer Verfassung durch göttliche Offenbarung empfangen habe, sie kann daher nicht, wie andere Gesellschaften, ihre eigenen Gesetze willkürlich ändern. Jede Staatsgewalt, die eine Verständigung über ihre Beziehungen zur katholischen Kirche wünscht, muss demnach jene Gesetze anerkennen, und die Regierung hat diese Nothwendigkeit nie verkannt.“

¹⁾ Dr. Bueckhardt: „Gesetze und Verordnungen in Cultussachen.“ 3. Auflage. Wien 1895. Manz. str. 9.

21. decembra 1867, zlasti v članku 14. in dné 25. maja 1868, drž. zak. štev. 47—49. Po tej poti je šla naša država tako daleč, da je celo pogodbo s svoje strani proglasila za neveljavno dné 30. julija 1870. A s čudovito nedoslednostjo je vendar vse tiste predprave in ugodnosti, katere je cerkev v konkordatu dala državi, oziroma vladarju, pridržala sebi. V zakonu dné 7. maja 1874 se cerkvi v mnogih ozirih omejuje svoboda. Tistega leta dovršeno cerkveno-politično zakonodajstvo naše je zmedena mešanica državnih, jožefinskih, absolutističnih in liberalnih načel. Vlada se v svojem utemeljevanju tega zakona naravnost upira, da bi veljalo liberalno načelo tudi za cerkev, rekoč:¹⁾

„In der vorliegenden Gesetzgebung ist jenes vielbesprochene System, welches der Kirche nur die Stellung einer Privat-Corporation anweist, nicht acceptiert worden. Bekanntlich ist dieses System zu einem Schlagworte des politischen Liberalismus geworden. — — — Nichtsdestoweniger konnte die Regierung keinen Augenblick darüber im Zweifel sein, dass die gegenwärtige Gesetzgebung anderen Gesichtspunkten zu folgen habe.“ — Svoja načela pojasnuje tako-le:²⁾

„In unseren Tagen drängt, insbesondere seit den Beschlüssen des Vaticanums, Alles nicht nach einer Verminderung, sondern nach einer Vermehrung des staatlichen Einflusses auf die kirchlichen Verhältnisse. Es soll zwar der Josephinismus nicht wieder aufgerichtet, aber ein beträchtlicher Theil jenes Einflusses zurückgewonnen werden, welchen die liberalisierenden Bestrebungen der letzten Jahrzehnte in gänzlicher Verkennung des grossen Unterschiedes zwischen mächtigen Kirchen und kleinen Privatgesellschaften leichtfertig aufgegeben haben.“

Med vzroki, zakaj ne more država dati cerkvi take svobode in takih pravic kot zasebnim družbam, navaja vlada zlasti, da bi morala potem premoženje verskega zaklada cerkvi vrniti! Za tem grmom tiči torej zajec!

Cerkev je potemtakem v naši državi iz krivičnih državnih namenov ohranila svoj javno-pravni značaj, a s to nedoslednostjo je država dosegla ravno nasprotno uspehe, kakor jih je nameravala. Državni dejanski vpliv na cerkev se vedno zmanjšuje. Proticerkveni zakoni se ne morejo več izvrševati v celem obsegu in vse naše cerkveno-politično zakonodajstvo teži po dosledni preosnovi, ki — po sedanjih znamenjih sodé — ne more biti cerkvi na škodo. Ideja verske šole je vedno močnejša in zahteva vedno silnejše svojega uresničenja. Svoboda cerkve se vedno krepkeje poudarja v javnosti. Daní se.

V ozki zvezi z liberalno nedoslednostjo v cerkveno-političnem oziru je pa tudi nedoslednost v gospodarskem zakonodajstvu, ki smo jo raztolmačili v drugem delu te razprave. S tem, da je država priznala javno-pravni značaj cerkvenemu organizmu, se je teženje po javno-pravnem značaju pojavilo tudi v gospodarskem življenju in v marsičem se je že uveljavilo načelo, ki

¹⁾ Dr. Burekhardt o. c. str. 19.

²⁾ Dr. Burekhardt o. c. str. 21.

kaže, da gospodarsko življenje nima v državi samo zasebno-pravnih znakov, da ima država višjo dolžnost, nego samo čuvati svobodno tekmovalstvo in svobodno delavsko pogodbo in še-le po završenem boju braniti vsakomur njegove v boju pridobljene pravice. Iz našega opisa, kako se je razvijalo razmerje med cerkvijo in našo državo, je jasno, da je cerkveni organizem paladij vsem drugim družabnim organizmom, kakor je religija temelj tistih načel, po katerih se zabranja materijalizem v gospodarskem življenju.

Po vsem tem, kar smo si dosedaj ogledali, smemo postaviti sledeči proračun za bodočnost:

Država bo vedno bolj posegala s svojimi zakoni v gospodarsko življenje. Zametkom, ki jih je v sebi spočela, ne bo mogla ubraniti daljnega razvoja. V smislu organizacijske pogodbe bo napredovalo gospodarsko zakonodajstvo.

Predno posežemo v posamnosti, naj izluščimo še tisto нравno jedro, ki je temelj temu razvoju, in ki se vedno bolj očituje, da se ga sedanja država jasno še ne zaveda.

Vsak organizem mora, da se ohrani, od svojih udov dobivati po določenih zakonih, kar mu gre. Zato pa mora tudi udom dajati, kar jim gre. Udje niso in ne morejo biti enaki med seboj; to, kar dobiva en ud od organizma, ne pripada in tudi ne prija drugemu; vsak ud mora dobivati le to, kar njemu pripada po njegovi naturi z ozirom na pomen, ki ga ima za celi organizem.

Kar smo tu rekli o organizmu sploh, velja v polni meri tudi za družabni organizem. Razložek je le ta, da fizične organizme vladajo fizični zakoni, ki urejajo delovanje posamnih udov za blagor celega organizma in skrb organizma za to, da dobivajo posamni udje od organizma, kar jim pripada; pri družabnih organizmih, v katerih so udje zvezani med seboj z нравnimi silami, pa morajo vladati нравni zakoni. Nравni zakoni morajo določati razmerje med člani in skupino. Ti нравni zakoni se imenujejo s skupnim imenom — pravičnost, ki zahteva, da se dá vsakemu svoje. Kar potrebuje družabni organizem od svojih udov, se določa po povelju, določbi ali zakonu. Udje so dolžni ta povelja, določbe ali zakone izpolnovati. To je zahteva pravičnosti, ki se imenuje zakonita (legalna) pravičnost.

Družabni organizem pa mora dajati posamnim udom, kar jim gre. Skrbeti mora, da vsak ud razmerno svojemu pomenu za skupnost uživa skupno blaginjo. To zahteva pravičnost, ki se imenuje delilna (distributivna) pravičnost.

Ta delilna pravičnost je tisti нравni temelj, ki je podlaga obstoju in razvoju vsake družbe in v tem seveda in sicer v prvi vrsti tudi — države. Po ti pravičnosti ima namreč celota dolžnosti z ozirom na svoje dele.¹⁾ Dejanja, katera ureja delilna pravičnost, so obsežena pod imenom delitve. V tem oziru obsoja vsako osebno strankarstvo. Merilo, po katerem se meri, ni matematična enakost, kakor jo zahteva medsebojna (komutativna) pravičnost, marveč sorazmernost (proporcionalnost). Veliki Akvinec

¹⁾ S. th. II. II. q. LXI. a. 1.

pravi o nji: „Est distributiva communium secundum proportionalitatem“ — splošne stvari deli po sorazmernosti. Zato ne zahteva stvarne enakosti med stvarjo, ki se prejme in ki se dá, marveč se ozira na pomen in zasluge oseb, med katere se delitev vrši. Kakor so osebe gledé na svoj pomen za celoto in na svoje zasluge za njo neenake med seboj, tako so neenake tudi tiste dobrine, ki jih dobivajo od celote.¹⁾

Po medsebojni pravičnosti, ki velja med posamnimi družbenimi člani, se zahteva stroga matematična enakost. Kar se dá, se mora tudi prejeti. $A \text{ (dano)} = B \text{ (prejeto)}$. Pri delilni pravičnosti se pa zahteva pravo razmerje med danim in prejetim. Vsako socialno telo mora imeti delilno pravičnost. Delé sicer družabna dobra le tisti, ki imajo oblast, zato se morajo prav za prav ti v prvi vrsti ravnati po delilni pravičnosti; a v koliko morajo biti podložniki zadovoljni s pravično delitvijo, se tiče ta pravičnost tudi njih.²⁾ Kdor si pohlepno in sebično skuša druge podjarmiti, jih spraviti sebi v korist v revščino ali sužnost, dela proti delilni pravičnosti. Vsi tisti družbeni udje, ki imajo kaj vpliva na javno življenje — in v demokraciji, pa tudi v ustavni državi je takih mnogo — so vezani po nji. Socialnih krivic so tudi oni sokrivi; ravno tako pa so tudi deležni zaslug pravične delitve.

Delilne pravičnosti dolžnosti so prav za prav po ideji prvotnejše, nego so družbe. Denimo, da bi bila izprva le dva človeka na zemlji. Tudi v tem slučaju bi se ne smel eden sam polastiti cele zemlje in drugemu onemogočiti, da bi ne prišel do kakega deleža. Branila bi mu dolžnost delilne pravičnosti.

Kar ima zemlja dobrega, je v nekem oziru po naturi vsem ljudem lastno. „Človek ima naravno gospodarstvo nad zunanjimi stvarmi, ker jih more po razumu in volji rabiti, in se jih posluževati v svojo korist, saj so zanj narejene.“³⁾ To gospodarstvo je Stvarnikova dota človeški naturi, ki javlja i njeno dostojanstvo i njene slabosti: Dostojanstvo zato, ker je človek umstveno bitje in more vsled tega gospodovati stvarjem, ki nimajo uma; slabosti zato, ker si mora iskati človek zunanjih stvari iz potrebe. Lastniška pravica izvira odtod: vzrok ji je dostojanstvo in potrebe človeške nature, zraven pa tudi natura stvari, ki se imenujejo zemeljsko dobro. Ta pravica pripada vsakemu človeku, ki lahko rabi svoje umstvene zmožnosti in ima svoje telesne potrebe, in razteza se na vse zemeljsko dobro.

Mi torej zatrajamo prvotno skupnost vseh stvari za vse ljudi, à s tem nikakor ne odobravamo komunskega nauka, saj zagovarjamo isto tako svetost zasebne lasti. Toda to pa pravimo, da ima vsak človek po naravnem pravu pravico do nekega deleža pozemeljskih stvari. Lastniška pravica ni absolutna, ni neomejena, ni naravno-pravna; marveč se opira le na naravno pravo in izvira iz njega kot posledica, ki jo je odkril človeški

¹⁾ S. th. ib. a. 2.

²⁾ S. th. ib. a. 3.: „Actus distributionis est etiam in subditis, in quantum sunt contenti iusta distributione.“

³⁾ S. th. II. II. q. LXVI. a. 1 in corp.

um.¹⁾ Naturnejši, prvotnejši je pravica, ki jo ima vsak človek do pozemeljskih stvari vsled dostojanstva in potreb svoje nature. Zato so v tem oziru vsi ljudje vezani že s početka, da z izvrševanjem lastninske pravice ne smejo drugim onemogočevati priti do primerne deleža. Ko se pa ustanovi družba, je družbina dolžnost, da pazi na to, da se pozemeljska dobra ne delé samo nekaterim. To zahteva delilna pravičnost vsled naravnega dostojanstva in potreb vsacega človeka. Dostojanstvo človekovo, vzvišenost njegove osebnosti je toraj prva stvar, na katero se mora ozirati družba in njena dolžnost je, v zakonih postaviti prave meje in strogo določiti, da se pri delitvi zemskih dober ne delajo krivice. To je dolžna po delivni pravičnosti.²⁾

Jasno je, da je človekovo dostojanstvo umstveno-nravne vsebine in da iz materijalizma ne izviješ nikoli tega pojma. Čim se toraj drobi materijalistični nazor o svetu in življenju, tem bolj stopa na dan človekov pomen, zraven pa tudi dolžnost družabnih organizmov skrbeti za to, da se ta pomen ne uničuje. Liberalno gospodarsko načelo ne pozna človekovega dostojanstva in zato tudi ne ve o kakih iz tega izvirajočih državnih dolžnostih z ozirom na delilno pravičnost. Zato veleva državi gledé na gospodarski boj: *laissez faire, laissez passer* — ne vtikaj se vmes! *Lei lossen!* Gospodarski boj se bij med udeleženci po svobodnem tekmovanju. Le pravice in obveznosti menjalnih pogodb, ki so se sklenile v tem boju, naj varuje država!

Delilna pravičnost, katero je dolžna družba izvrševati, pa ne izvira samo iz človekovega dostojanstva, ki je v vsaki naturi enako, marveč tudi iz zaslug, ki jih ima kak človek do družbe. Socijalni pomen človekov je drugi vzrok delilni pravičnosti. V kolikor je kdo koristen za družabno telo, v toliko je tudi upravičen, da se telo nanj ozira. Potemtakem zahteva delilna pravičnost, da družba daje onemu več, ki je, zanj važnejši, da podpira onega bolj, ki je zanj koristnejši. Ker pa posameznik koristi družbi s svojim delovanjem, ker se delovanja v veliki družbi — državi ločijo po stanovih, zato moramo reči, da se mora država vsled delilne pravičnosti ozirati na pomen posameznih stanov. In da takoj posežemo dalje, vprašujemo: kdo pa ima največji pomen za državo? — Odgovor se glasi:

¹⁾ II. II. q. LVII. a. 3.

²⁾ „Le droit de possession qui suit de la sort, et de la nature humaine, et de la nature des choses appelées biens de la terre, appartient donc nécessairement à tout homme dans lequel se retrouve la nature humaine dans son intégrité, avec l'usage de ses facultés et avec ses besoins, et il s'étend à tous les biens de la terre.“

A ce titre tous les biens sont primitivement communs, non point, il est vrai, comme l'entendent les communistes doctrinaires pour qui la propriété c'est le vol, d'une communauté positive, impérative, obligatoire, mais d'une communauté négative, provisoire, de cette communauté, qui précède la division. Et, en vertu de cette communauté primitive, et de la loi naturelle, chaque homme a, dans la distribution subséquente, le droit de percevoir une certaine portion de biens communs disposés par le Créateur pour servir aux besoins de l'humanité. Ce droit lie d'abord les autres partageants; puis, quand la société est régulièrement constituée, c'est à elle qu'il incombe de le faire respecter, et d'un assurer, autant qu'il est nécessaire, à tous et à chacun la paisible jouissance.“ Fr. Alex. Mercier: „Théorie du juste salaire“ v „Revue Thomiste“, Questions du temps présent. Paris 1896. 5. zv., str. 549.

Za tistimi, ki neposredno vladajo državo, imajo prvi pomen proizvajajoči — delavski stanovi, ki proizvajajo pozemsko blago. In med njimi je najvažnejši kmečki stan, ker neposredno iz zemlje prideluje stvari, ki se nekaj takoj uporabljajo, nekaj pa po drugih stanovih pretvarjajo in izpreminjajo. Ker imajo pa vse stvari svoj izvor v zemlji, ki jo neposredno obdeluje kmet, zato je kmečki stan temelj vsem drugim proizvajajočim stanovom, najvažnejši med njimi, kakor smo rekli.

Nravni temelj, na katerem se mora snovati razvoj vsake družbe, zlasti države, je torej delilna pravičnost, ki se mora ozirati na človeka 1. v kolikor je ud velike človeške rodbine, h kateri pripada po dostojanstvu, pa tudi po potrebah svoje nature in 2. v kolikor je koristen ud državnega socialnega organizma. To smo dokazali.

Sedaj si pa oglejmo države, ki se držé liberalnih gospodarskih načel! Po teh načelih še medsebojne (komutativne) pravičnosti ni. Saj sme pri pogodbah, kot smo dokazali v prvem delu svoje razprave, vsak pogojevavec iskati svoje koristi na škodo svojemu sopogojevavcu. Gospodarski boj ne pozna enakosti med danim in prejetim, marveč teži samo po tem, da se čim najmanj dá in zato čim največ prejme. Država, ki stoji na liberalnem gospodarskem temelju, torej niti medsebojne pravičnosti ne sme braniti. Lassalle dobro primerja tako državo ponočnemu stražniku, ki ima skrbeti samo za to, da se po ulicah ne godé kake nerednosti, ki se pa ne briga, če se za zaprtimi durmi ljudje tudi bijejo in koljejo med seboj.

Da ne more država po takih načelih na noben način izvrševati delilne pravičnosti, je vsakemu razvidno. Saj nima po teoriji gospodarskega boja niti pravice, še manj pa kake dolžnosti za to. O človekovem dostojanstvu ni niti sledú v teh načelih in o visokem pomenu proizvajajočih stanov za državo ne more biti niti govora. V gospodarskem boju igra menjalna pogodba prvo ulogo. Vsled tega je proizvajanje podrejeno menjavanju. Pogoji za menjavanje so torej poglobitni v taki državi. V tem oziru stojé torej tisti, ki se neposredno pečajo z menjavanjem, namreč trgovci, v svojem pomenu za liberalne države, daleč nad proizvajavci. Premoč trgovskega stanú nad delavskimi stanovi v gospodarskem in vsled tega tudi v političnem oziru je nujna posledica liberalnih gospodarskih načel. Nad trgovskim stanom pa stojé tisti, ki imajo v svoji oblasti denar. Prav za prav so tudi ti trgovci, ki trgujejo z denarjem. Zato smemo reči: Proizvajavni stanovi so v rokah trgovcev z blagom; ti so pa v rokah denarnih trgovcev. Vse proizvajanje in vse trgovanje se vrši tako, da kapitalistom denar čim več nese. Zaresno torej v liberalni državi niti gospodarskega boja nimamo, ker so že spočetka vsi drugi, razven denarnih mogotcev, poraženi. Ti z židi na čelu so nujni zmagovalci in če se jim tudi premaganci časih skušajo ustaviti, zmage jim ne morejo izvití iz rok. Zmagovavci imajo pa tudi vso politično moč v rokah in da ne more biti v takih razmerah delilna pravičnost prvo vodilo, je jasno samo po sebi. Zato pa vidimo, da liberalne države ne samo ne upoštevajo človeškega dostojanstva

in dejanskega organskega pomena pri svojih podložnikih, marveč da ravno tiste, — namreč delavske stanove — ki bi jih morale po pravici najbolj braniti, najbolj zatirajo, nakladajé jim v direktnih, indirektnih in krvnih davkih ogromna bremena, ki niso v nobeni primeri z ugodnostmi, ki jih imajo od države in so zato ne samo po delilni, marveč tudi po medsebojni pravičnosti krivična.

Če se hoče država zopet vrniti k npravnemu temelju, mora prej ustvariti predpogoje za to. Prvi predpogoj pa je organizacija. Namestu gole menjalne pogodbe mora stopiti v prvo vrsto organizacijska pogodba. Liberalstvo je, kakor smo pokazali v drugem poglavju, vso državo razorganizovalo, individualizovalo, atomizovalo s tem, da je vzelo vsem dotedanjim gospodarskim organizmom javno-pravni značaj. Prav za prav bi bilo moralo tudi zasebno pravne organizacijske pogodbe prepovedati, toda v svoji nedoslednosti tega ni storilo, kakor smo videli, marveč je celo polagoma vzprejemalo v svoje zakonodajstvo določbe, ki naravnost pospešujejo gospodarske organizacije. V svojem uradništvu je pa ohranilo najlepši zgled organizovanega gospodarstva. Dejali smo, da so se s tem razrušili družabni organizmi, ker se jim je vzel javno-pravni značaj — vsem, razven v nekaterih državah, n. pr. pri nas, cerkvenemu organizmu, kateremu se je iz sebične nedoslednosti pustil javno pravni značaj. Ta stavek moramo ob kratkem pojasniti.

Država po načelih npravnega modroslovja ne sestaje neposredno iz posamnikov, marveč iz organizmov: družin, narodov in stanov. Ti organizmi imajo svoje prvotne pravice, katerih država niti dati, niti vzeti ne more, marveč jih mora samo braniti. V nekem smislu so torej višji nego država, zato ker niso oni zavoljo države, marveč država je zavoljo njih. Ti organizmi niso poljubni, marveč nujni in sledé naravnost iz človeške nature. Vsak človek pripada neki družini, nekemu narodu in tudi neki posebni vrsti delovanja, nekemu stanu. Značaj teh organizmov je torej javno- in ne zasebno-praven. Na to je merila krščanska doba, ko je govorila o delu kot o „uradu“.

Gierke pravi z ozirom na cehe, da je država smatrala, da imajo posamni cehi izvrševanje svojega dela kot sveto pravico in dolžnost, in nadaljuje ¹⁾:

„Dieses Gesamtrecht aber hatte ursprünglich keinen privatrechtlichen, sondern einen öffentlich-rechtlichen Charakter. Es war und hiess ein öffentliches Amt. Die Genossenschaft selbst wurde nach diesem Amt ein Amt oder *ammet officium*, ein Handwerk oder *Gewerk opus*, auch, weil man an eine leihweise Ueberlassung dachte, ein *Lehen* genannt. Dieses Amt, welches den Begriff der Pflicht vor dem des Rechts in sich enthielt, war zur Zeit der Städtefreiheit ein Dienst des gemeinen Wesens, ein städtisches Amt öffentlicher Natur; hiedurch unterscheidet es sich von dem patrimonialen Dienstamt des Hofhandwerkers ebenso sehr, wie von dem späteren privatrechtlichen Gewerbemonopol.“

¹⁾ Das deutsche Genossenschaftsrecht. Berlin 1864. Bd. I. str. 360.

Opisujoč organizacijo pomočnikov in vajencev pravi:¹⁾

„Sie (pomočniki in vajenci) waren anfänglich überall Mitglieder des Hauswesens ihres Meisters und mittelbare Genossen, — Schutzgenossen der Zunft.“ — Že vajence so „vzprejemali v službo — Amt“ in po prestani učni dobi so dobili gotovo pravico vstopiti med pomočnike. Pomočniki pa so imeli pravico do mojsterstva. Med temi tremi panogami je vsled organizacijske zveze vladalo lepo sodelovanje. Gierke pravi²⁾ v tem smislu:

„Aus diesem Allem geht schon hervor, dass die Gesellen in der Blütezeit des Zunftwesens nichts als werdende Meister waren. Es gab keinen besonderen Stand der Gesellen, keinen unselbständigen Arbeiterstand neben einem Stand selbständiger Unternehmer, sondern es gab nur eine Lehr- und Dienstzeit als Vorschule und Vorstufe für eigene Ausübung des Amtes. Die Unterschiede von Meister und Gesellen waren wesentlich nur erst Unterschiede des Alters und der Ausbildung.“

Last not least — ti cehi so bili postavljeni na strogo verska tla, mnogokje prave cerkvene bratovščine.

Liberalstvo je vse to prevrglo, ker se po njegovih načelih upoštevalo le posamniki. Javno-pravni značaj družine se je izgubil. Država se je jela vtikati v najsvetejše rodbinske stvari, v sklepanje zakonske zveze — s civilno poroko, v vzgojo otrok — s prisilno brezversko ali medversko šolo. Narodom so se jele kratiti pravice javno-pravnega organizma. O tem vedó manjši narodi nebrojno žalostnih povesti, ki trajajo do danes. Stanovi so se pa prav tako dejanjski poražali. Če preneha organska vez, ki spaja posamnike enega posla v skupni razpol „stanu“, potem beseda sama nima nič pomena. Stanov prav za prav ni in ne more biti v liberalni državi. Najbolj drastično vidimo propalost liberalne države v tem-le dejstvu. Krščanska država je siloma zabranjala monopole in jih strogo kaznovala. Organizacij v splošno škodljive monopolske namene ni priznavala. Liberalna država pa tišči ob tla gospodarske organizme, zraven pa dovoljuje, da se v kartelih, sindikatih, ringih ustvarjajo najkrivičnejši monopoli konsumentom, še bolj pa delavcem v nepopisno škodo.

Reči pa smemo, da gre na boljše med državljani in v zakonih. Na temelju organizacijske pogodbe, ki jo je pustila in celo nekako pospeševala liberalna država v svoji nedoslednosti, so se jeli spajati posamniki v zasebno-pravne zveze. Te so prvi začetek nadaljni organizaciji. Stanovska zavest se je jela krepiti. Nastale so in še nastajajo razne produktivne, posojilne in konsumne zadruge, in njihova moč raste od dne do dne. Smešno je, če nekateri pri nas to gibanje motré edino s stranskega političnega stališča. Ne gre se tu za politiko, tudi ne samo za kruh, marveč za to, da se iznova postavijo nramni temelji družabnega življenja. Blagor tistim, ki pomagajo ljudstvu, da se mu oživlja duh skupnega gospodarskega sodelovanja. To je

¹⁾ O. c. str. 402 nasl.

²⁾ ib.

sicer prvo, a gotovo je tudi, da pride za povrnjeno gospodarsko tudi politična moč med ljudstvo; saj je pa tudi zadnji čas za to v vseh ozirih.¹⁾

Država v svojih zakonih vedno bolj priznava javno-pravni značaj proizvodnih delavskih organizmov. Mali obrtni stan ima že svoje obrtne zadruge v naši državi — nepopolne sicer, a led je vendar prebit. Obetajo se nam tudi kmečke zadruge. Obojne označuje javno-pravni značaj in v svojem daljnem razvoju se bodo v tem smislu brezdvajbeno vedno bolj izpopolnovali.

Kaj pa je z delavskim stanom? Do zadnjega časa se mu je omejevalo svobodno združevanje. Iz l. 1731. imamo državni zakon, ki žuga s smrtno kaznijo pomočnikom, ki bi prirejali shode, stavke in „anderes dergleichen rebellisches Wesen“. Celó liberalno zakonodajstvo je pri nas zabranjalo vsak skupen poskus delavcev zboljšati si z združenimi močmi svoje stanje. Še-le l. 1870. je padla ta določba.²⁾

Delo se je v krščanski dobi čislalo in spoštovalo zavoljo človekovega dostojanstva in zavoljo pomena, ki ga ima delo za javnost. Cerkev je vedno branila delu čast. Iz Janssena³⁾ navajamo par vzgledov:

„Arbeiten heisst Gott dienen nach seinem Gebott“, sagt, Eyn christlich ermanung. — „Durch das Zeugnis der heiligen Schrift belehrt“, schreibt der Carthäuser Werner Rolewinck, „wissen wir, dass Gott und die Arbeiter die wahren Herren alles dessen sind, was zum Gebrauche der Menschen dient“. „Das kirchliche Recht war der Schutz der Arbeit, ihrer Weihe und Würde, ihrer volkserziehenden Kraft“. — „Tagelöhner, Knechte und Mägde befanden sich beim Ausgange des Mittelalters verhältnismässig in gleich günstiger äusserlicher Lage wie die Bauern selbst. Sie erhielten nach den fast aus allen deutschen Ländern vorliegenden Nachrichten einen in Vergleich zu

¹⁾ Nekateri se v kranjski deželi posebno jeze nad konsumnimi društvi na kmetih. Priporočamo jim svojo razpravo v blagohoten premislek. Če bodo iz nje povzeli, da je tudi organizacija kmečkega stanu neobhodno potrebna, naj upoštevajo še, da je konkretno nemogoče tudi najmanjše kmetiče spraviti v kako gospodarsko organizacijo, če se jim brž ne ponudijo vidne ugodnosti pod lahkimi pogoji. To pa je mogoče le po konsumni organizaciji. Upati smemo, da čim se lotijo tako pričete organizacije večjih in važnejših del — skupnega proizvodjanja, zboljševanja zemlje, prodajanja svojih pridelkov, ustanavljanja rentnih domov, vsakovrstnega zavarovanja, potem drobnarije same po sebi prepusté posamnikom. Tolikrat se poudarja, da je kmet steber državi, da se mu mora pomagati. Če se pa prične to delo tako, kakor je v splošno pomôč edino mogoče, potem pa se brž zažene hrum in šum. Puhle očitke, da je snovanje takih zadrug le klerikalno-politično orožje, pobijajo dejanske razmere same, ker so se doslej osnovali po veliki večini v taci krajih, kjer liberalizem ni imel nobenih tal. Nam se zdi po resnih modroslovskih, zgodovinskih, pravnih in ekonomskih študijah razvoj zadrúžnega življenja neizmerno višjega etičnega, socialno preosnavljajočega in narodnega pomena, nego kaka morebitna politična zmaga pri kakih volitvah, ki imajo v sedanjih razmerah za nas itak ubogo malo pomena, naj se izidejo tako ali drugače. Naše ljudstvo ne sme zaostati in mora umevati splošno gospodarsko teženje, sicer nas čaka gotova gospodarska in narodna pogibel.

²⁾ Prim. našo razpravo: Zgodovina delavskega varstva in zavarovanja v Avstriji. Kat. Obz. 1898. št. 1.

³⁾ Geschichte des deutschen Volkes seit dem Ausgang des Mittelalters. I. Band. 16. Aufl., Freiburg. Herder. 1892. str. 434 nasl.

anderen Zeiten so erstaunlich hohen Arbeitslohn, dass man behaupten darf: Die zahlreiche Classe der landwirthschaftlichen Lohnarbeiter, die ohne eigenes Besitzthum von ihrer täglichen Arbeit leben muss, war niemals, weder früher noch später, materiell so günstig gestellt, als vom Ende des vierzehnten bis in die ersten Jahrzehnte des sechzehnten Jahrhunderts.“ — Potem našteva Janssen, koliko so dobivali posli plače ob tistem času; n. pr. na Saksonskem v gradu Dohna hlapec na leto poleg stanovanja in hrane 9 gld. (pitan vol je stal tedaj 3—4 gld.) — Dninar v Baireuthu je zaslužil krog l. 1464. po 18 vinarjev na dan (funt najboljše govedine je stal tedaj po 2 vinarja), v Klosterneuburškem samostanu v l. 1485—1509 po 14 denarjev (funt volovskega mesa je pa stal tedaj po 2 denarja).

V Holsteinu si je mogel prislužiti dninar v enem dnevu $\frac{1}{2}$ merice (Scheffel) rži, $\frac{3}{4}$ merice ovsu ali merico repe, v 22 dnéh pitano kravo.

Primerjaj te podatke in potem moraš priznavati, da so tedaj dninarji in posli iz lahka živili sebe in svoje rodbine in si še precej prihranili.¹⁾

Sveti Oče pravijo v svoji okrožnici o delavskem vprašanju²⁾:

„K dobro urejeni družbi je treba tudi bogate zaloge telesnih in zunanjih rabnih stvari. — Za pridobivanje teh stvari je pa najuspešnejše in najpotrebnejše delo proletarcev, naj si bo, da delajo s svojo spretnostjo in s svojimi močmi na polju ali v tvornicah. Zares, njihova moč v tem oziru je tolika, da je preres, da bogastvo držav ne nastaja od drugod nego iz delavskega dela.“

Liberalizem je pa postavil delo med navadno blago, ki se kupuje in prodaja kot vsako drugo. Conductio in locatio (najemanje in vdinjevanje) sta postala kot v poganski rimski državi zopet del gole menjalne pogodbe, pri kateri sme vsak vsled svobodne konkurence iskati svoje koristi.

Kaj je torej preostajalo družega delavcem, nego organizovanje. In res! Delavci se vedno bolj organizujejo. Na Angleškem so že ob času, ko se jim je najstrožje prepovedovalo vsako združevanje, ustvarili svoje delavske zveze Trades Unions in z njimi so dosegli velikanske uspehe. Na Francoskem, Nemškem, pri nas in sploh po vseh državah, kjer je kaj velikega obrta, so po zgledu angleških zvez — žalibog večinoma pod socialno-demokratsko tvrdko — nastale delavske strokovne organizacije „Gewerkschaften“ — „strokovna društva“ itd. Te organizacije so sila mnogo storile za prosep delavskega stanu. Nekaj s prošnjami, nekaj z grožnjami, nekaj z mirnim pogajanjem, nekaj s stavkami so nagibali v mnogih ozirih podjetnike v svojo korist.

V polni meri vpoštevamo vpliv in delovanje teh zvez, toda če jih presojamo z ozirom na predmet, o katerem se pečamo, moramo reči, da te zveze bistveno ne izpreminjajo splošnega položaja, ki ga je ustvarilo liberalno gospodarstvo.

¹⁾ O. c. str. 338—345.

²⁾ dne 15. maja 1891.

Vkljub tem zvežam se bije gospodarski boj dalje. Prav za prav se je le boj še krepkejšo razvil po njih. Prej je po svobodnem tekmovalstvu ložje premagal delodajavec delavca, sedaj je boj med njima hujši, ker stopa delavec v organizovanih četah na bojišče. Samo način in pogoji gospodarskega boja so se spremenili, a o kaki gospodarski organizaciji, ki bi vse člane, kar jih je treba pri kakem gospodarskem podjetju, vezala v eno lepo skupino, ni ne duha ne sluha pri delavskih zvežah. Saj tudi ne more biti, ker delavci s svojimi zvežami pač ne morejo meriti na kaj drugega, nego da razmeram primerno za-se pridobé čim največ.

To stališče tudi zastopajo in ne more se trditi, da bi imeli oni — kot najnižji, dosedaj zatirani stan, kako drugo nalogo. Gre se samo za to, kako se organizujejo, je-li na popolno materialističnem ali na verskem temelju. Reči smemo, da je njihova organizacija ne samo zanje, marveč splošno koristna. Čim trdnjši bo njihova organizacija, tem krajši bo doba socialnega prevrata in mirnejši bo preokupacija, ki bo uničila sedanji nered. Brez ovinkov trdimo, da celo socialna demokracija nehoté s svojimi organizovanimi delavskimi četami zabranja mnogo zla. Razorganizovani delavci bi bili mnogo obupnejši, mnogo nepredvidnejši v svojih nastopih in zato splošno mnogo nevarnejši. Prav pravi dr. Rudolf Meyer ¹⁾:

„Ich wage das paradoxe Wort, die sociale Revolution, welche doch wohl kaum durch Reformen unnöthig gemacht werden dürfte, von denen man wenig sieht und deren Vertreter die Machthaber missachtet haben, werde dort am wenigsten zerstören, also am wenigsten fürchterlich auftreten, wo am meisten organisirte Arbeiter vorhanden sein werden, das heisst Socialdemokraten und in socialen Vereinen organisirte Katholiken. War in der Barbarenzeit die katholische Kirche der einzige gesellschaftliche Organismus, der den alten Staat überdauerte, so wird sie in der bevorstehenden Umwälzung noch einen zweiten Organismus neben sich haben, der in vielen Gegenden sogar stärker sein wird, als der ihrige, die Socialdemokratie.“

A kakor smo že rekli, delavske organizacije niso gospodarski organizmi, marveč samo zato združene čete, da se ložje bojujejo v gospodarskem boju. Delodajavec — kapitalist in delavec si stojita nasproti. Prvega podpira država, drugi je brez pomoči. Vodi ga v boj skrb za lastni obstoj in čim dlje stoji v boju, tem bolj spoznava, da nimata z delodajavcem nič skupnega, prav kakor je to že izdavnica označil oče gospodarskega liberalstva Adam Smith ²⁾.

Z golo kupno pogodbo sta priklopljena delavec in delodajavec drug ob drugega. To ločuje njune interese, ki so različni kakor kupčevi od prodajavčevih. Videli smo pa v drugem delu svoje razprave, da se gola kupna pogodba vedno bolj drobi v našem zakonodajstvu. Zakoni ustanavljajo že mnogo določb, iz katerih se vidi, da se poleg materialnega ali intelektualnega dela zahteva z delavsko pogodbo — nekaj, kar nikakor ne more biti predmet kupčiji — namreč zvestoba in paznost. Delavec mora varovati taj-

¹⁾ Der Capitalismus fin de siècle. Wien-Leipzig. „Austria.“ 1894. Str. 447.

²⁾ Kat. Obz. I. II. 1898. str. 172 naše razprave.

nosti podjetja, kjer dela; — ne sme tekmovati z delodajavcem; zvesto mora služiti pomočnik mojstru; ne sme ga ostaviti pred časom, sicer se ka^znuje z zaporom. Vse to nam priča, da se upošteva pri delavski pogodbi, kakršno sedaj pozna zakon, človekova n^ra^vn^a o^se^bn^os^t. Cela oseba stopa po delavski pogodbi v delo in kakor se delodajavec ozira na to dejstvo z ozirom na svojo korist, tako se mora ozirati tudi delavec gledé nase. Tudi delodajavec je oseba in zato mora delavec tudi pri njem zahtevati poštenja in zvestobe. Zakoni se ne bodo mogli temu ogniti in vedno bolj se bo morala delavska pogodba bližati organizacijskemu značaju. Po liberalni delavski pogodbi sta delavec in delodajavec mehaniški združena; čim pa nastopajo n^ra^vni činitelji in se upošteva^jo n^ravne sile, se že kaže življenje — nastavlja se družabni organizem.

Ideja, po kateri se bo dozdevno razvijalo razmerje med delavcem in delodajavcem, je doz^daj uresničena v uradniški organizaciji. Pri tem ne delamo razločka med zasebnimi in med javnimi uradniškimi organizmi. Vsi imajo to-le bistvo: Delodajavec ne zm^ore sam s svojimi silami svojega posla; potrebuje še drugih ljudi. Zato organiški poveča svojo osebo, v podjetništvo sprejme novih moči, vsako seveda na svoje mesto, a vse v službo tistega namena, ki ga ima sam. Vsak tako sprejeti ud podjetniškega organizma dobiva od njega, kar mu je z ozirom na njegov pomen potrebno in sicer zase in za svojo rodbino ob času ko dela in tudi tedaj, ko obn^emore. Takih podjetniških organizmov imamo vedno več. Prometne družbe so večinoma tako uravnane, ali da rabimo znano besedo: vedno več zasebnih uradniških organizmov imamo.

Po naši sodbi je tudi z ozirom na delavstvo taka organizacija edina zmožna rešiti delavsko vprašanje, edina ugodna zdravemu obrtnemu napredku in edina pravična. Pri tem seveda ne tajimo, da bi se za posamne slučaje ne smela sklepati tudi kupna pogodba za človeško delo, samo da nikdar in nikjer ne sme prezirati človeškega narⁿeⁿega dostojanstva. Dninarji, postreš^čki i. t. d. gotovo niso in ne bodo sklepali organizacijskih pogodb v našem smislu; za posamne slučaje bodo prodajali svojo delavsko moč. Toda za obrtne in kmetijske delavce splošno pa zahtevamo o^rg^anⁱz^acⁱj^sk^o p^og^od^bo. Po nji teži tudi naše zakonodajstvo. Obrti so stalne in kmetijstvo tudi; torej morejo tudi delavci imeti neko stalnost. Ravno to, da sedaj nimajo nobene, je največja nevarnost; to jih dela iⁿternacijonalne, a s tem že tudi revolucijonarⁿe. Celo rimska država s svojim individualizmom je uvidevala to potrebo. Ni ustvarjala sicer organizacij, kakor jih zahtevamo mi, pač pa je imela sužnje. Tem ni priznavala nobenih pravic, a dejanjski se je razmerno sužnjem boljše godilo, nego našim delavcem in brez dvojbe so tudi podjetja dobro napredovala. Zakon sicer ni imel za sužnja nobenega varstva, a če je bil gospodar pošten, je samo po sebi nastopilo med njim in med sužnji razmerje medsebojne z^ve^st^ob^e, s^kr^bn^os^ti, č^esto tudi l^ju^be^znⁱ. Ne po pravu, pač pa dejanjski se je tako č^esto razvil organizem iz človeka nevrednega mehaniškega, silovitega sklopljenja sužnjev in gospodarjev. To nam potrja mnogo zgledov.

Kršćanstvo je vrglo suženjstvo ob tla, osvobodilo je ves človeški rod, ustanovilo pravo ravnopravnost. Kako bujno so cveteli po njegovi skrbi družabni organizmi! Liberalstvo pa je osmodilo to lepo cvetje in opustošilo človeško družbo.

Treba je pomoči! Kakor smo že dejali: mi je ne vidimo drugod, nego v organizacijah. Rekli smo že prej, da ima država po delilni pravičnosti dolžnost skrbeti, da se delavskim stanovom, ki so za vladajočim najvažnejši, dá, kar jim gre. Tu pa pravimo: država ne more izvrševati te svoje dolžnosti, če se ne ustvarijo namestu mehaniških tolpa v proizvodjanju, podjetniški organizmi. Po medsebojni pravičnosti je dolžan vsak podjetnik dati tistim, ki mu pomagajo, da izvršuje svoj namen toliko, da so zase in za svoje rodbine, ob delu, pa tudi v bolezni in starosti preskrbljeni svojemu stanu primerno. Po delilni pravičnosti pa mora država skrbeti, da se to tudi izvršuje.

Ali je mogoče, da se kmalu vsestranski izvrši ta ideja? Sodimo, da je mogoče. A pre j se mora splošno uveljaviti tista temeljna resnica, iz katere vzrašča vsa organizacija, resnica namreč, da je vse človeštvo — en organizem. Pod silo te resnice se mora po vseh državah organizovati veliki obrt in kmečki stan in ž njim in v njem delavci. Po vseh državah — sicer ne bo nič! Kako naj se to zgodi? Odgovor nato zahteva nove razprave! Tu zadoščaj, kar smo rekli.

Ob kratkem smo tu razvili uspehe svojega raziskavanja. Zavoljo večje jasnosti navajamo par drugih socijologov, ki so nekoliko različnega menenja.

Dr. Ratzinger pravi¹⁾ v ti zadevi:

„Dokler se določuje razmerje med delodajavcem in delavcem po trgu, po kupovanju in prodajanju, si stojita oba sovražno nasproti. Vsak si hoče priboriti dobička, kar ga je mogoče, eden s tem, da daje čim najnižjo plačo, drugi s tem, da doseže čim najvišjo plačo. Nič skupnega ju ne veže, njune koristi si nasprotujejo in s tem se dvigne nasprotje med stanovi, tako imenovano socijalno vprašanje, ker ustanovi sedanje kapitalistične produkcije. Vse drugače bi se pojavilo razmerje, če bi se delodajavec in delavec zbližala s tem, da bi se delavcu ne zagotovila samo plača, marveč tudi dobiček iz podjetja in bi tako delavec videl svoje koristi v podjetju. Delež na dobičku bi delavca ne dvignil samo gmotno, marveč tudi duševno, bi v njem vzbudil čustvo lastne odgovornosti, duha varčnosti in skrbnosti, in bi vodil zavest skupnih vzajemnih zadev med delodajavcem in delavcem. Če delavec ne dela več samo prisiljen po grenki revščini, za tuj dobiček, marveč vidi svojo lastno korist, bo mnogo krepkejši delal, bo mnogo skrbneje ravnal s stroji in z orodjem, mnogo varčneje z blagom, ki ga obdeluje. Z deležem na čistem dobičku bi bil storjen prvi korak, da se povzdigne delavec do solastnika. — Stoprav sedaj razumevajo delavci, v čem je njihovo umstveno in še več нравno delovanje, ki tvori podjetnika. Prej sta bili delavčeva in podjetnikova duša dva med seboj neenakovrstna in sovražna svetova. Sedaj je prodrt

¹⁾ Die Volkswirtschaft in ihren sittlichen Grundlagen. 2. Aufl. 1896. Herder. Str. 399.

pot; dve sebi tako rekoč sovražni plemeni se pričenjata razumevati med seboj.“

Ratzinger razkriva tu isto rano, katero smo tudi mi v svoji razpravi čestokrat opisovali. V svojem bistvu teži ravno po tem, kar mi stavljamo kot končni cilj v delavskem vprašanju. Toda vidi se mu, da mu ni jasna vsa zadeva, ker ne pozna drugega sredstva, nego delež pri dobičku.

V naši teoriji je delež pri dobičku tudi vmes, a ne kot vodilna moč, marveč kot posledica. Ko se organizuje proizvodnjanje, oziroma promet in kmetijstvo, je samo po sebi umevno, da se stalni delavec more imenovati solastnik, ker je soproizvajavec, ker je organsko zvezan s podjetnikom, ker je, kot smo že rekli, del njegove povečane gospodarske osebnosti. Zato smemo tudi reči, da ima delež na dobičku, toda ne pod tem imenom, marveč pod imenom delavnega člana v gospodarskem organizmu z ozirom na pomen, ki ga ima za ta organizem. Ratzinger in ž njim cela vrsta krščansko mislečih ekonomičnih pisateljev pojmuje razmerje med delavcem in delodajavcem preveč materialno, ker upošteva kot prvo stvar — plačo, mené, da bi pod obliko dobičkovega deleža zvišana plača izpremenila tudi v nravnem oziru sedanje razmerje med imenovanimi in tako rekoč organizovala oba v eni skupini. A to je zmota in ne moremo si kaj, da ne bi tu konstatovali vpliva splošnih materialističnih idej, ki se često kaže tudi pri krščansko mislečih možeh. Preosnova se mora pričeti pri duševni strani; nravna osebnost delavčeva mora dobiti tisto mesto, ki ji pripada; potem bo tudi gmotna stran njegove osebe dobila to, kar ji gre. Socijalno vprašanje je v prvi vrsti nravno, ne pa vprašanje plače, kamor je nehoté ponižuje Ratzinger. Zato imajo pa nasprotniki lahek posel. Če se gre le za višjo plačo, — in to je vendar bistvo zahteve dobičkovega deleža —, potem je vse eno, na kakšen način se višja plača doseže, ali s tem, da ima delavce zakonito pravo na svoj delež pri dobičku, ali s tem, da ima sploh pravo do neke določene, zanj zadostne svote. Avg. Lehmkuhl pobija ¹⁾ Ratzingerja uprav s tega stališča, rekoč:

„Če se plača dejanski zviša, je na to stran delavcu pomagano. Na kakšnem teoretičnem temelju se to utegne zgoditi, mu je z ozirom na uspeh enako. — Seveda ni proti pravu, ki ga ima država, delati v delavsko varstvo proti krivičnemu izkoriščanju na to, da se delavnik določi, da se pa tudi plača, če je treba, po gosposki uredi; to se pa prav lahko vvede, ne da bi se ustanovilo deljenje dobička.“

A Lehmkuhl v svojem navedenem delu temeljito pobija zahtevo, da bi morala biti delavska pogodba družabnega značaja, dasi zahteva za delavce obsežnega varstva, zagotovila poštene plače, nravne skrbi. Toda pravnega značaja delavske pogodbe ne opisuje prav. Iz njegovih besedi se vidi, da ne pozna drugega načina delavske pogodbe, nego družabni in menjalni način. To je naravnost pomanjkljivo. V svojem prvem poglavju smo pokazali v vrsti organizacijskih pogodb tudi neko posebno vrsto, ki smo jo imenovali uradniško. Te Lehmkuhl ne pozna in tako prihaja do nedoslednosti, da zahteva

¹⁾ Arbeitsvertrag und Strike. 3. Aufl. Herder. 1895. Str. 3 nasl.

za delavce to, kar se jim more dati le po organizacijski pogodbi, da pa vkljub temu zagovarja opravičenost sedanjega menjalnega značaja delavske pogodbe.¹⁾

Lehmkuhl misli tu, da se gre samo za to pri terjatvi družabnega razmerja med delavcem in delodajavcem, da imata oba enake pravice, da torej delavec ni podložen delodajavcu, ni nikakor odvisen od njega. In to pobija po pravici, a vkljub temu vendar ne ostaja drugega, nego da se mora „bistvo razmerja med delodajavcem in delavcem temeljno preobrniti“, ker se mora namestu kupne delavske pogodbe vvesti organizacijska pogodba v tako zvani uradniški obliki. Tisti, ki zagovarjajo dobičkov delež kot glavno sredstvo v rešitvi delavskega vprašanja, se držé temeljnega stavka, da mora biti delavska pogodba v svojem bistvu družabna zveza samostojnih, enakopravnih oseb v skupen gospodarski namen.

Naša teorija ne trdi tega, marveč uči, da je delavska pogodba pač organizacijska, toda po nji se vežejo neenaki udje z zavezo medsebojne zvestobe v en gospodarski organizem, ali da rabimo besede, katerim pomen smo že razložili v drugem poglavju: Delavska pogodba je — uradniška. Tako se torej ne zlagamo niti z dr. Ratzingerjem, niti z Lehmkuhlom. Prvi trdi preveč, drugi premalo. Zlagamo se pa z načeli naravne etike in prava, zlagamo z nauki katoliške cerkve, z izreki svetih očetov in cerkvenih učnikov, ki vsi pojmujejo razmerje med delavcem in delodajavcem kot нравno razmerje z нравnimi dolžnostmi od obeh strani in tako priznavajo organizmov značaj tega razmerja.

Ko govoré o plači, ki mora biti pravična, se ozirajo na delavčevo osebo in obsojajo tako plačo, ki ne daje delavcu zadostnega živeža, stanovanja, obleke, primerne njegovega stanu²⁾ in vse drugače govoré o vdinjavanju in najemanju delavcev, nego o navadni kupni pogodbi. Pristaviti pa moramo, da katoliški moralisti opredeljujejo vdinjavanje in najemanje kot pogodbo, po kateri delavec za nekaj časa prepusti drugemu svoje delo za določeno plačo in da torej veljajo njihova načela v tem oziru bolj za dninarje, nego za delavce, ki bi po svojem bistvu morali biti stalni.

Pa čemu naj bi dokazovali krščanske nazore v ti zadevi. Saj je cerkev prav za prav oživila na razvalinah rimskega individualizma družabne organizme zlasti za delavske stanove njim in državi v nepopisno korist.

Leon XIII. piše³⁾ popolnoma v tem smislu:

„V prešlem času so delovali krepki delavski organizmi, ki niso sijajno koristili samo udom, marveč so tudi dvigali in izpopolnovali

¹⁾ Prim. n. pr. o. c. str. 15: „Wie beim Kauf und Verkauf der Ware durch übermässiges Hinaufschrauben des Preises Verletzung der Gerechtigkeit vorkommen kann, so kann auch durch übermässiges Herabdrücken des Lohnes eine Ungerechtigkeit, und zwar eine himmelschreiende Ungerechtigkeit, begangen werden. Allein das Wesen des Verhältnisses zwischen Arbeitgeber und Arbeitnehmer braucht man deshalb noch nicht von Grund aus umzustossen.“

²⁾ Prim. Sv. Alf. Theol. moral. Str. 657—664.

³⁾ Okrožnica „Rerum novarum“ dné 15. maja 1891.

obrt, kakor spričuje premnogo spomenikov. V našem času, z večjo omiko, z novimi običaji, s pomnoženjem stvari, ki jih zahteva vsakdanje življenje, je treba te družbe prilagoditi sedanjim potrebam. Veselo je, da se snujejo take družbe, naj si bodo samo iz delavcev, ali iz delavcev in delodajavcev; želeli je le, da po številu in po delovanju rastejo.“

Sveti Oče opisuje potem нравno in pravno opravičenost taci zvez. Država jih nima pravice prepovedovati, marveč jih mora podpirati. Potem pa opisuje namen, ki ga morajo imeti pred očmi tisti katoliški možje, ki delujejo na socijalnem polju:

„Pohvaliti moramo mnoge izmed naših mož, ki so natančno spoznali, kaj zahteva čas od njih, in ki skušajo in proučavajo, kako binižjim stanovom po postavnem potu pomagali do boljših razmer. Potegujejo se zanje in skušajo povzdigniti njihovim rodbinam in posamnikom blagostanje; po pravičnosti urediti razmere med delavci in delodajavci; ohranjati in potrjevati v obeh zavest dolžnosti in evangelijskih načel. Ta načela zabranjajo nezmernost in branijo vzajemnost oseb in stvari v državi med najrazličnejšimi stanovi. Zato vidimo, da se blagi možje često shajajo, se med seboj posvetujejo, skupno združujejo in sklepajo, kaj je najbolj koristno. Drugi snujejo raznolika delavska društva in jim pomagajo s svetom in dejanjem in skrbé za to, da je delavcem zagotovljeno pošteno in plodovito delo.“

Iz teh besedi je pač jasno, da vidi sv. Oče rešitev delavskega vprašanja v vzajemni zvezi delavcev in delodajavcev, v organizovanem delu, katero mora prešinjati krščanski duh.

Prvi začetek uresničevanja te ideje imamo poleg že navedenih stvari v obrtnih sodiščih, v delavskih odborih, v delavskem obrtnem sonadzorstvu, v delavskih razsodiščih, ki so se nekaj že uveljavila po raznih državah, nekaj se pa pripravljajo v zakonodajstvu. Vse imenovane socijalne ustanove so zametki, ki merijo na to, da se končno vrže ob tla liberalno načelo svobodnega tekmovanja in svobodne konkurence. V delavskem vprašanju se bo vedno življe razvijalo tudi vprašanje „o najmanjši plači“ in države se bodo morale, vršé dolžnosti delilne pravičnosti, lotiti njegove rešitve.

Prav tako sili zameetek zakonov proti oderuštvi k svojemu razvoju. Načelo je vzprejeto; treba je le še posledic, pred vsem, da se zakonito določi najvišja dopustna obrestna mera. Z napredovanjem gospodarskih organizacij bo tudi načelo, da škoda posameznega uda zadeva celi organizem in da se mora skupno popraviti, vedno bolj stopalo v veljavo. Raznovrstno zavarovanje — proti vremenskim nezgodam, za živino, za starost in onemoglost — se bo širilo vedno bolj, ne kot špekulacijski predmet zasebnih družb, marveč kot lastna zadeva gospodarskih organizmov.

Organizacijska pogodba bo gotovo na vsi črti vzela menjalni pogodbi prvo mesto. Če tudi morda vmes posežejo krvavi prevrati, organizacijskega zasnova ne bodo uničili, ker ga brani natura sama. Clovek bo tako zopet postal dejansko središče gospodarskemu življenju, namen ustvarjenemu stvarstvu. To zmago si bo priborila natura po načelih, ki živé v nji sami in ki jih iz nje posnema in najjasnejše izraža krščanstvo. Hic Rhodus! Kdor uči krščanske resnice in jih ohranja v sebi in drugih, kdor brani pravice cerkvenega organizma in se vtaplja v njegovo življenje, je najboljši sobojevnik za to zmago. To delo je prvo in najnujnejše socijalno delo. Le v zvezi s tem delom dobiva pomen drugo socijalno delo v ožjem smislu: organizovanje delavcev, ustanavljanje zadrug, politično delo i. t. d. Kdor ne umeje sodelovati v organizmu božjega telesa¹⁾ kot božji sodelavec, bo tudi slabo sodeloval v človeških organizmih. Božji sodelavci smo pa vsi,²⁾ pred vsem mašniki. Čim bolj pojmujeemo to idejo, prej pade liberalizem in se onemogoči materijalni socijalizem; tem bolj se približa zmaga človeštvenega in človekovega dostojanstva, ki ji v družabnem oziru porečemo — zmaga krščanskega socijalizma.

Dr. Jan. Ev. Krek.

Nekaj člankov v obrambo sv. pisma.

IV.

Kanon sv. pisma starega in novega zakona. Protestantje in judje našega časa zametajo po krivici devterokanonične knjige. Vera prvih pet stoletij glede sv. pisma se zлага z naukom sv. tridentinskega zbora. Okrožnica rimskega papeža Leona XIII. Providentissimus Deus. Septuaginta v slovenskem jeziku.

Svete knjige so studenci, ki imajo izvirek v nebesih. Razlivajo se po širnem svetu, da iz njih vsi zajemljejo žive vode. O tej vodi je rekel Jezus Kristus: „Sleheri, kateri pije od te vode ... ne bo žejen vekomaj, ampak voda ... bo v njem studenec vode izvirajoče v večno življenje.“³⁾

Važnost, natanko poznati božje studence, v katerih je živa voda, to je poznati sv. knjige, ter razločevati jih od drugih, je brezmejno velika za človeški rod. Že od prvega stoletja po Kristusu krožijo razen sv. knjig,

¹⁾ Prim.: „Eno telo in en duh, en Bog in oče vseh, kateri je čez vse; in po vsem v vseh“ (Ef. 4, 4. 6.) „On je postavil ene — — — pastirje in učnike — v razširjanje telesa Kristusovega“ (ib. v. 12.). — „Delajmo pa resnico v ljubezni in rastimo v vsem v njem, ki je glava, Kristus, po katerem je vse telo stakneno in sklenjeno in po sleherni zvezi pomoči, poleg opravila, vsakemu udu odmenjenega, telo raste in se utrjuje v ljubezni“ (ib. v. 16). Glej vzor organizma!

²⁾ Prim. 1. Kor. 4. 1. — 2. Kor. 5. 20.

³⁾ Jan. IV. 10, 11.

katere prišteva sv. cerkev svetim, tudi še druge knjige, katerim so v raznih časih pripisali božjo čast in veljavo. Po drugi strani odrekala se je pa tudi mnogim knjigam, katere prišteva sv. cerkev svetim, božja čast in veljavo.

Sv. tridentinski zbor (1545—1564) je končno rešil vse prepire. Izrekel je namreč z nezmotljivostjo, katera je dana sv. cerkvi po Jezusu Kristusu¹⁾: „Knjige starega zakona pa so: Petere Mojzesove, namreč: Genesis (1), Exodus (2), Leviticus (3), Numeri (4) in Deuteronomium (5); Jozue (6), knjiga sodnikov (7), Rut (8), četvere knjige kraljev (12), dvoje kroniških knjig (14), Ezdrina prva knjiga (15) in druga, kateri pravijo Nehemija (16), Tobija (17), Judita (18), Estera (19), Job (20), Davidov psalterij s stopetdesetimi psalmi (21), Pregovori (22), Eklezijast (Pridigar 23), Visoka pesem (24), Modrost (25), Eklezijastik (Sirahova knjiga 26), Izaija (27), Jeremija (28) z Baruhom (29), Ezechiel (30), Danijel (31), dvanajst malih prerokov, namreč: Ozea (32), Joel (33), Amos (34), Abdija (35), Jona (36), Mihea (37), Nahum (38), Habakuk (39), Sofonija (40), Hagej (41), Caharija (42), Malahija (43), dvoje Makabejskih knjig, prva (44), in druga (45). Knjige novega zakona so: Štirje evangelji: po sv. Mateju (1), Marku (2), Luki (3) in Janezu (4), Dejanje apostolov, katero je spisal sv. Luka (5), štirinajst pisem sv. Pavla apostola: do Rimljanov (6), dve do Korinčanov (8), do Galačanov (9), do Efežanov (10), do Filipljanov (11), do Kološanov (12), dve do Tesalonicanov (14), dve do Timoteja (16), do Tita (17), do Filemona (18) in do Hebrejcev (19), dve pismi sv. Petra apostola (21), tri sv. Janeza apostola (24), eno sv. Jakoba apostola (25), eno sv. Jude apostola (26) in Skrivno razodenje sv. Janeza apostola (27). Ako bi pa kdo teh knjig v celoti in z vsemi njihovimi deli, kakor jih čita sv. katoliška cerkev in kakor so v stari latinski vulgati, ne hotel priznati kot svete in kanonične — bodi izobčen“

Tako sveti očetje v tridentinskem cerkvenem občnem zboru! O večini imenovanih knjig je bilo vesoljno krščanstvo od prvega stoletja po Kristusu do današnjega dne popolnoma prepričano. O njih ni nobenega dvoma. Z neomajano gotovostjo je dokazano, da je večina imenovanih knjig bila v prvem in drugem stoletju po Kristusu poznana in priznana. Vprašanje se suče le o knjigah, katere se od šestnajstega stoletja imenujejo devterokanonične. Na to razliko je prvi opozoril Sikst. Sen. v 16. stoletju. Kanonične so mu bile knjige, katere je vesoljna cerkev od prvega začetka soglasno priznavala, devterokanonične pa, katere so bile le v nekaterih cerkvah poznane in priznane in katere je vesoljna cerkev še-le v teku časa spoznala in priznala. Mnogo sv. spisov je bilo pisanih posameznim cerkvam v poduk in opomin. Naravno je bilo tedaj, da so bili ti spisi bolj poznani v teh cerkvah in da je moralo minuti nekaj časa, da so te spise vse krščanske cerkve sprejele. Naravno je tudi, da so bili veliki prepiri in boji, predno so se te knjige povsod priznale.

Devterokanonične knjige, katere dandanes zametajo judje in protestantje so: 1. Tobija, 2. Judita, 3. Modrost, 4. Eklezijastik, 5. Baruh s pismom

¹⁾ Sessio IV.

Jeremijevim, 6., 7. Dvoje Makabejskih knjig, 8. Odlomki knjig: Estera in sicer od poglavja 10., stiha 4. do pogl. 16., stiha 24. (t. j. zgodbe o Mardoheju in Amanu), 9. Odlomki Danijelove knjige in sicer od poglavja 3. stiha 24. do stiha 90. in od poglavja 13. stiha 1. do poglavja 14. stiha 42. (t. j. zgodbe o treh mladeničih v razbeljeni peči, o Suzani, o Belu, o Danijelovi ječi v levnjaku in njega rešitvi), 10. Pismo do Hebrejcev, 11. Pismo apostola Jakoba, 12. Drugo pismo sv. Petra, 13., 14. Drugo in tretje pismo sv. Janeza, 15. Pismo sv. apostola Jude, 16. Skrivno Razodenje, 17. Odlomek evangelija po sv. Marku in sicer od poglavja 16., stiha 9. do stiha 20. (t. j. zaključek sv. evangelija), 18. Odlomek evangelija po sv. Luki in sicer poglavje 22., stiha 43. in 44. (to je o prikazanju angelja v vrtu Getsemani in o krvavem potu), 19. Odlomek evangelija po sv. Janezu in sicer od poglavja 7., stiha 53. do poglavja 8., stiha 11. (t. j. o prešestnici, katero so pripeljali pismarji pred Jezusa).

Vpraša se, kaj je s temi knjigami, oziroma odlomki? Sv. cerkev je odvrгла mnogo knjig, katere so kristjani tu pa tam spoštovali kot svete in božje, toda teh knjig ni odvrгла, ampak jih na podlagi temeljitih preiskovanj z močjo svoje nezmotljivosti proglasila svete in božje. Kakor iztrebijo ljuljko od pšenice, iztrebil je sv. tridentinski zbor nepristne knjige od pristnih, človeške od božjih. Kot pristne t. j. svete in božje je sprejela vse devterokanonične knjige. Vse te knjige je vesoljna cerkev čislala v šestnajstem stoletju kot svete in božje in ni delala v spoštovanju nobenega razločka med kanoničnimi in devterokanoničnimi knjigami. Protestantje so prvi začeli prezirati in zametati devterokanonične knjige. Priznati sicer moramo, da so se do takrat več ali manj čislale in spoštovale tudi druge knjige, katerih sv. tridentinski zbor ni priznal, toda pravega spoštovanja niso nikdar splošno in soglasno uživale.

Tukaj hočemo pokazati slovenskemu razumništvu, kako po pravici je sv. tridentinski zbor potrdil devterokanonične knjige. Ne bomo sicer spuščali se v natančno raziskovanje, povedati hočemo samo uspehe, katere si je pridobila svetopisemska veda do dandanes gledé devterokanoničnih knjig. O kanoničnih knjigah ni nobenega dvoma in jih tudi ne bomo omenjali.

Kako je bilo neposredno pred Kristusom in ob času Kristusovem gledé devterokanoničnih knjig starega zakona?

Dandanes priznavajo celo protestantje in racijonalisti¹⁾, da je treba v tem času razločevati kanon palestinski od kanona aleksandrijskega. Da niso bili judje, živeči v Palestini, v prav strogi edinosti z judi, živečimi v Aleksandriji in sploh v Egiptu, dokazuje tempelj v Helijopoliju, kateri so sezidali²⁾ Egipčani kljub ostri prepovedi v knjigi Mojzesovi. Tako so se razločevali tudi v naštevanju sv. knjig. Aleksandrijski judje ali helenisti³⁾ so

¹⁾ Bleek: Einl. Ed. 2. 1865, p. 676, de Wette-Schrader, Einl. p. 31 etc, Davidson: „The Canon of the Bible“, p. 69, Westcott itd.

²⁾ Leta 150 pred Kristusom. Sezidal ga je Onija, judovski veliki duhovnik, ki je živel v Egiptu v pregnanstvu.

³⁾ Imenujemo jih heleniste, ker so govorili in pisali grški jezik, ki je bil domač v Aleksandriji.

imeli v svojem kanonu vse devterokanonične knjige. Te knjige so sicer poznali tudi palestinski judje, pa jim vendar niso dajali prave časti, kakor drugim ter jih niso uvrščevali med nje. Aleksandrijski judje so imeli devterokanonične knjige vrščene med kanonične, kar jasno priča, da so v oboje enako verovali. Od aleksandrijskih judov, t. j. helenistov, jih je dobila sv. krščanska cerkev. Sv. krščanska cerkev jih je hitro od začetka sprejela s spoštovanjem, kakršno so imeli do njih helenistiški judje, t. j. sprejela jih je kot svete in božje knjige.

Izrecnega dokaza, da so helenisti imeli vse devterokanonične knjige v svojem kanonu in da so jih spoštovali kot božje, nimamo nobenega. Da so jim bile znane, dokažemo lahko z gotovostjo, da so jim pa veljale kot svete in božje, ne moremo trdno dokazati. V predgovoru eklezijasitika pravi unuk Jezusa, sinu Sirahovega: „Pa ne samo te bukve, ampak tudi celo postava (petere Mojzesove knjige) in preroki in druge bukve se ne ločijo malo, ako se z drugimi primerjajo.“ Eklezijasitik se tukaj očitno primerja drugemu sv. pismu, n. pr. Mojzesovim knjigam, kar dokazuje, da je veljal kot sveta in božja knjiga, dasi ga dandanes prištevajo med devterokanonične knjige. Za druge devterokanonične knjige nimamo dokazov nego ta, da jih je krščanstvo sprejelo v svoj kanon od helenistov. Helenisti so jih torej morali tudi prištevati med svete in božje knjige.

Vpraša se zdaj, ali so bile devterokanonične knjige judom, živečim v Palestini neznane in če so jim bile znane, ali so jih zametali? Videti hočemo, da so bile tudi v Palestini naše knjige znane in zelo v čislih.

Eklezijasitik je devterokanonična knjiga in vendar se v Talmudu prištevajo kanoničnim knjigam.¹⁾ Tega si drugače ne moremo razlagati nego, da so jo Palestinci že iz davnih časov ne samo poznali, ampak tudi čislali kot sveto, dasi jej niso morda z neomajano gotovostjo pripisovali časti, kakor drugim.

Baruh je tudi devterokanonična knjiga in vendar je bila ob času Origena (r. 180 po Kr.) v nekaterih hebrejskih zbirkah vrščena med kanonične knjige in sicer združena s knjigo Jeremijevo.²⁾ Še v četrtem stoletju so jo čitali po judovskih sinagogah, kakor je razvidno iz *Constitutiones Apostolicae*.³⁾ Morala se je tedaj gotovo od nekdanj čislati kot sveta in božja.

Tobija in Judita sta devterokanonični knjigi in vendar so jih rabini v svojih razlaganjih (Midrašim) prištevati svetim, dasi jim niso pripisovali take veljave, kakor kanoničnim. Po njih mnenju navdihnili ji je bat kol, to

¹⁾ Zunz: „Die gottesdienstlichen Vorträge der Juden“ (Berlin 1832, p. 100), kjer pravi celo: „... das Buch wird sogar noch im Anfang des 4. saeculum zu den Kethubim gezählt.“ Kethubim je po judovski razdelitvi tretji del sv. pisma. Prvi del je Thora (petere Mojzesove knjige), drugi Nebiim (preroki) in tretji del Kethubim (ostalo sv. pismo).

²⁾ Origenes in Psalmum, 1.

³⁾ Const. Apost. V. 20.

je hči glasu (odmev) in ne sv. Duh. Imamo tudi dve stari hebrejski prelogi Tobijeve knjige, kar priča, kako pridno so prebirali judje to knjigo.

Odlomki Danijelove knjige so morali biti gotovo v hebrejskem kanonu ob času Akvile, Simaha in Teodotija t. j. v drugem stoletju, ker so jih iz hebrejskega kanona preložili na grški jezik. Odlomke Esterine knjige navajajo Jožef Flavij¹⁾ in pa rabini kot svete.²⁾

Prvo Makabejsko knjigo je rabil Jožef Flavij.³⁾ Dogodbo, katero pripoveduje druga Makabejska knjiga⁴⁾, o Eleazarju in sedmerih bratih, proslavlja judje še dandanes.

Jožef Flavij izraža se o svoji dobi glede sv. pisma na sploh: „Mi tedaj nimamo brezštevilne množice knjig, ki si med seboj nasprotujejo, ampak samo dveindvajset knjig, ki obsegajo zgodovino vsega preteklega časa, o katerih po pravici verujemo, da so božje. Izmed teh so petere Mojzesove knjige, ki obsegajo zakone in zgodbe od stvarjenja človeškega rodu do njegove smrti Po smrti Mojzesovi do kralja Artakserksa⁵⁾, ki je kraljeval med Perzijani po Kserksu⁶⁾, so njegovi nasledniki, preroki, popisali v trinajstih knjigah vse dogodke svoje dobe; štiri druge knjige obsegajo pesni v slavo božjo in zapovedi za življenje prekoristne. Sicer je tudi od kralja Artakserksa do naših dni vse zapisano, pa nima take veljave, kakor prejšne knjige, *ker ni gotove zveze prerokov*. Kako globoko pa spoštujemo te knjige, se lahko vidi. Dasi je preteklo že mnogo stoletij, vendar se ni še nihče drznil jim kaj pridjati ali jih v čem premeniti. Vsem judom je že od samega rojstva odkazano in navdano, da jih čislamo kot božje zapovedi (ἐντολὰς), da se jih stanovitno oklepamo in zanje, če je treba, radi tudi umrjemo.“⁷⁾ Iz teh besedi sklepamo, da so judje ob času Jožefa Flavija razločevali dve vrsti knjig: Knjige spisane do kralja Artakserksa, in knjige spisane po Artakserksu. Knjigam, pisanim do kralja Artakserksa, kateri je dovolil Ezri in Nehemiji, da smejo zidati tempelj in mesto Jeruzalem, so pripisovali večjo veljavo nego knjigam pisanim pozneje. Zakaj? Bilo je pri judih ob času Jezusa Kristusa in še dandanes mnenje, da sta Ezra in Nehemija končno uredila in določila kanon svetega pisma starega zakona. Zadnji prerok da je bil Malahija ob času Nehemijevem in po njem da ni več nobene navdihnjene knjige. To mnenje pa je brez vsake podlage. Na noben način ni mo-

¹⁾ Fl. Joseph. Antiqu. XI. 66.

²⁾ Cornely: Introd. in Script. S. ed. 1885, str. 54.

³⁾ Fl. Joseph. Antiqu. XII. 51.

⁴⁾ 6. Mach. 6.

⁵⁾ Od 465 do 425 pred Kristusom.

⁶⁾ Od 485 do 465 pred Kristusom.

⁷⁾ C. Ap. 1. 8.

goče dokazati, da sta Ezra in Nehemija prav vse knjige zbrala. Prav tako je neutemeljena trditev, da ni po preroku Malahiji nobene navdihnjene knjige več. Besede Jožefa Flavija dokazujejo očitno, da so judje v resnici cenili in spoštovali tudi še druge knjige. Razlog, zakaj jih niso prištevali kanoničnim knjigam je bil, ker niso poznali z gotovostjo zveze prerokov. Ne torej radi tega, ker sploh ni več navdihnjenih knjig po Ezri in Nehemiji, ampak radi negotovosti, ali so navdihnjene ali niso, odrekli so jim judje čast in spoštovanje, katero so imeli do kanoničnih knjig.

Iz vsega je razvidno, da so judje pred Kristusom in o Kristusu v Egiptu in v Palestini dobro poznali devterokanonične knjige. Aleksandrijski judje so jih prav gotovo tudi vrščevali med kanonične knjige, ker od njih jih je sprejela sv. krščanska cerkev. V časti pa so jih imeli tudi palestinski judje.

Kako so sodili apostoli o devterokanoničnih knjigah starega zakona, ne moremo drugače izvedeti nego iz sv. pisma novega zakona. V sv. pismu novega zakona imamo okolu 350 mest iz starega zakona. Od teh se jih zлага z grško prelogo Septuaginta več ko 300. Apostoli so morali imeti grško prelogo pred seboj. Grška aleksandrijska preloga pa je obsegala prav gotovo tudi devterokanonične knjige. Apostoli so se torej posluževali grške preloge, v kateri so bile kanonične in devterokanonične knjige. Ako bi bilo v tej kaj nenavdihnjenih knjig, bi bili apostoli gotovo izrečno opozorili. Tega pa niso storili niti pismeno, niti, kakor hočemo kmalu videti, ustmeno. Apostoli, in dosledno pred njimi Kristus sam, pripoznali so torej indirektno devterokanonične knjige kot svete in božje.

Kaj je Kristus učil in kaj so za njim učili apostoli, nam more povedati edino sv. cerkev, katero so sami ustanovili in kateri so izročili ves nauk. Ogledati si moramo, kaj je sv. cerkev učila v prvih stoletjih.

Izmed pisateljev rimske cerkve v prvih treh stoletjih po Kristusu omenjamo sv. Klementa (umrl 100 po Kr.), svetega Herme (v začetku 2. stoletja) in sv. Hipolita (v prvi polovici tretjega stoletja). Ti trije so poznali in rabili izmed devterokanoničnih knjig: 1. Tobijo, 2. Judito¹⁾, 3. Modrost, 4. Eklezijastika, 5. Baruha, 6. obe Makabejski knjigi, 7. Odlomke Danijelove knjige (zgodbe o Suzani). Ako odzamemo Jeremijevo pismo (6. pogl. Baruha) in odlomke Esterine knjige, bile so jim vse druge devterokanonične knjige znane. Esterina knjiga se sicer imenuje, toda devterokanonični odlomki se posebe ne imenujejo.

V galikanski cerkvi imamo sv. Ireneja, (r. 132—140 po Kristusu), kateri pripoznava v spisu: *Detectio et eversio falso cognominatae gnosis*, ali: *Libri contra haereses* izmed devterokanoničnih knjig: Baruha, Modrost in odlomke Danijelove knjige. Na te knjige se sklicuje kot na svete in Božje.²⁾

¹⁾ V prvem pismu do Korinčanov 55. pravi sv. Klement: „Blažena Judita je ob obleganju mesta prosila starašine, da bi smela podati se v sovražni tabor. Šla je z ljubezni do domovine in stiskanja naroda v nevarnost in Bog je izročil v ženske roke Holoferna. Prav tako tudi v veri stanovitna Estera itd.

²⁾ S. Iren. c. haer. IV. 20, 4. V. 35, 1. IV. 5, 2; 26, 3. IV. 38, 3. V. 2, 3, Eusebius: H. G. V. 26. Glej Cornely: *Cursus Scriptura Sacrae*: Introductio ed. 1885 str. 71.

V afrikanski cerkvi imamo v dokaz latinsko prelogo, kateri pravimo Itala. Itala je bila v drugem stoletju popolnoma končana in je obsegala vse devterokanonične knjige. M. Avrelij Kasijodor (roj. 470) pravi o stari Itali: *Scriptura sancta secundum antiquam translationem in Testamenta duo ita dividitur i. e. in Vetus et Novum: in Genes. Exod. Levit. Num. Deuter. Jesu. Nave. Iudic. Ruth. Reg. II. quatuor. Paralip. II. duos. Psalter. I. unum. Salamonis libros quinque i. e. Prov., Sapientiam, Ecclesiasticum. Ecele., Cant. cant., Prophetas i. e. Isaiam, Ierem., Ezech., Dan., Os., Am., Mich., Ioel, Abd., Ion., Nah., Habac, Sophon, Agg., Zach., Malachiam, qui et Angelus, Iob, Tobiam, Esther, Iudith, Esdrae duos, Machabaeorum duos*¹⁾: Po stari prelogi delimo sv. pismo v dva zakona t. j. v stari in novi zakon: Genesis, Exodus itd. Iz stare Itale so še izmed devterokanoničnih knjig še dandanes ohranjene: Baruh, Modrost, Eklezijastik, Makabejski knjigi ter Danijelovi in Esterini odlomki.²⁾ Sv. Ciprijan³⁾ (umrl l. 258 po Kr.) je v svojih spisih rabil vse devterokanonične knjige kot božje knjige, izvzeti moramo le knjigo: Iudito. Tertulijan imenuje pismo Jeremije preroka (Baruh VI.), rabi pogosto: Iudito, Eklezijastika, Modrost, Danijelove odlomke ter Makabejski knjigi in sicer kot božje knjige.⁴⁾

V izhodni cerkvi: Sv. Justin (rojen okolu 100 po Kr.) pravi v spisu: *Dialogus cum Tryphone Iudaeo*, očitno, da je treba razločevati judovski manjši kanon od večega kanona krščanskega. Sv. Polikarp (umrl 168 po Kr.) omenja v pismu do Filipljanov (pogl. 10.) knjigo: Tobija (pogl. 4., vrsta 10). V pismu: *ἐπιστολὴ καὶ ἐλπίς*, ki se pripisuje svetemu Barnabi, katero je bilo gotovo spisano proti koncu prvega stoletja po Kristusu, se omenja Eklezijastik. Sv. Atenagora (v drugi polovici drugega stoletja) sklicuje se v knjigi: *Legatio pro christianis* na Baruha. V knjigi: *Constitutiones Apostolorum*, ki je bila v obsegu prvih šestih knjig gotovo spisana okolu srede tretjega stoletja po Kristusu, omenjajo se vse devterokanonične knjige razen Makabejskih. Sv. Klement aleksandrijski (umrl 217 po Kr.) priznava vse devterokanonične knjige kot svete in božje ter se nanje brez pomisleka sklicuje.⁵⁾ Le o drugi Makabejski knjigi ne vemo, ali jo je priznaval kot božjo ali je ni. Origenes (rojen 185 po Kr.) priznava očitno, da je treba poleg knjig, katere spoštujejo judje z neomajno gotovostjo kot svete in božje, priznavati tudi še druge, namreč vse naše devterokanonične knjige. V knjigi: *Liber de Oratione* omenja: Modrost, Tobijo, Iudito,

¹⁾ Baruha ne imenuje, ker je bila njegova knjiga vedno združena s prerokovanjem Jeremijevim.

²⁾ Zschokke: *Historia Sacra* ed. 1884, str. 433.

³⁾ S. Cypr.: *Ep. ad Fortun., de exhortatione martyris Testimoniorum libri tres adversus Iudaeos*. Glej Cornely-a l. c. str. 72.

⁴⁾ Tertull.: *Scorpiace contra Gnosticos* 8. (Baruh VI. 3—5); *adversus Marcionem* I. 7, de Monogamia 17 (Iudita); de Praescriptionibus haereticorum 7, contra Marcionem I. 16, de Monogamia 14 (Modrost 1, 1.) Eklezijastik 11, 14, 15, 18; De idololatria 18, de jejuniis 8, de corona militis 4 (Dan. 13, 14); *adversus Iudaeos* 4 (2. Mak. knjig.) Glej Cornely-a l. c. str. 71.

⁵⁾ Clemens Alex.: *Tres libri paedagogi in Stromata*.

drugo Makabejsko knjigo in Esterine odlomke. V knjigi: *Contra Celsum* omenja: Modrost in Eklezijastika. V spisu: *Sermo exhortatorius ad martyrium* razlaga zgodbo o starem Eleazarju in sedmerih bratih Makabejskih (2. Mak. knjig. poglavje VI + VII). Origenovo delo: *Stromata* se je izgubilo, toda sv. Jeronim pravi, da je bila v njem zgodba o Suzani (Danijelova knjiga) in da se je v njem omenjala knjiga: Iudita. V svojih komentarjih se Origenes brez razločka sklicuje na kanonične in devterokanonične knjige. O razliki med judovskim in krščanskim kanonom izraža se Origenes: Trudimo se, da bi ne bile nevedni v judovskem sv. pismu. Prepiraje se z Judine smemo sklicevati se na mesta, katerih nimajo v svojih knjigah, ampak moramo z njimi posluževati se le onih mest, katere priznavajo, dasi bi v našem kanonu ne bile.¹⁾ Sv. Dionizij Aleksandrijski (umrl 264 po Kr.) pozna v svojih spisih izmed devterokanoničnih knjig: Eklezijastika²⁾, Sv. Arhelaj, škof v Mezopotamiji, po narodnosti Sirec, trdi, da so Sirci v tretjem stoletju prištevali med sv. pismo tudi devterokanonične knjige. Sv. Metod, škof v Tiru, navaja v svojem spisu: *Convivium decem virginum sive de castimonia*: Eklezijastika, Modrost, Baruha in pripoveduje zgodbo o Suzani (Danijelova knjiga poglavje XIII.)

Iz vsega je razvidno, da so bile vse devterokanonične knjige v prvih treh stoletjih po Kr. znane in da so jih večinoma vsi spoštovali kot svete in božje. Sveta cerkev uči dandanes, kar je učila v prvem, drugem in tretjem stoletju. Sami protestantje priznavajo, da govore prva tri stoletja odločno za sv. katoliško cerkev.³⁾ Biblična veda je do danes iztaknila brez števila dokazov že iz samih prvih treh stoletij, da se sme po pravici reči, da je s tem pravda s protestanti končana.

V četrtem in petem stoletju po Kr. ni nobenega dvoma o devterokanoničnih knjigah starega zakona. Sv. Efrem (umrl okolu 380 po Kr.) imenuje izrecno Baruha ter se poslužuje v svojih spisih Danijelovih devterokanoničnih odlomkov, Judite v obojih Makabejskih knjigah.⁴⁾ Sv. Avgustin (r. 354 po Kr.) je izdal v spisu: *De doctrina christiana* II. 8. popoln kanon, kakor ga je izdal sveti tridentinski zbor: „Totus autem canon Scripturarum . . . his libris continetur: quinque libris Moysis itd. Sunt aliae . . . sicut est Job et Tobias et Esther et Judith et Machabaeorum libri duo . . . deinde Prophetae, in quibus David unus liber Psalmorum itd. . . illi duo libri, qui Sapientia et alius qui Ecclesiasticus inscribitur, de quadam similitudine Salomonis esse dicuntur . . . qui tamen, quoniam in auctoritatem recipi meruerunt, inter propheticos numerandi sunt..

¹⁾ Orig. ad Afric. 5.

²⁾ De Natur. fragm. 3, 5 etc. Migne 10, 1257, 1268.

³⁾ Münscher Handbuch d. Dogmengesch 1793. I. str. 251: die neue katholische Kirche hat nicht Unrecht, wenn sie bei ihrem Urtheil über den Kanon d. A. T. sich auf ihre Uebereinstimmung mit der älteren christlichen Kirche beruft.

⁴⁾ Glej Compendium introductionis in S. Script, Cornely ed. 1891, str. 4.

Ves kanon sv. pisma obsega te-le knjige: Petero Mojze-sovih knjig itd... Druge... kakor Job in Tobija in Estera in Judita in dvojje Makabejskih knjig... Dalje preroki, med njimi knjiga Davidovih psalmov itd... oni dve drugi knjigi, ki se imenujeta Modrost in Eklezijastik, pripisujeta se radi sličnosti Salomonu, kateri pa je treba, ker sta se sprejeli med svete knjige, prištevati prerokom.¹ Sveti Krizostom (rojen 347 po Kr.) našteva v spisu: *Sinopsis S. Script. svete knjige: Estera, Tobija, Judita, Job, Modrost, Pregovori, Eklezijastik, Izajija* itd. Sv. Atanazij (rojen okolu 296 po Kr.) pozna sicer vse devterokanonične knjige, z gotovostjo pa prištevata med božje samo Baruha. O drugih je v dvomu, dasi se jih v svojih spisih poslužuje kot božjih knjig. Sv. Ciril Jeruzalemski (umrl 386 po Kr.), sv. Epifanij (rojen 316 po Kr.) in sveti Gregorij Naz. (rojen 326 po Kr.) poznajo vse devterokanonične knjige in jih tudi priznavajo kot svete in božje.

Sv. Jeronim trdi, da je sv. nicejski občni zbor l. 325 po Kr. prištel knjigo: Judito svetim knjigam: *hunc librum synodus Nicaena legitur in numero sacrarum Scripturarum computasse.*² Cerkevni zbor v Hiponu l. 393 se sklicuje na nicejski zbor in našteva v poglavju 36. vse kanonične in devterokanonične knjige. Prav tako našteva tudi kartaginski zbor l. 397 in leta 419 vse knjige brez izjeme. V pismu do sv. Eksuperija Toloz. našteva sv. Inocencij I. (402—417) vse kanonične in devterokanonične knjige brez vsake razlike.

Naši najstarejši *codices* sv. pisma, namreč: *codex Vaticanus*³ in *Sinaiticus*, katera sta iz 4. stoletja, dalje *codex Alexandrinus* in *Ephraem rescriptus* ne delajo nobene razlike med kanoničnimi in devterokanoničnimi knjigami.

Etijska preloga sv. pisma, ki je iz 4. stoletja in armenska, ki je iz 5. stoletja po Kr. obsegata vse kanonične in devterokanonične knjige.

Iz prvih petih stoletij imamo na raznih grobeh, spominikih na cerkvenih posodah itd. slike predstavljajoče zgodbe iz devterokanoničnih knjig, n. pr.: Mladi Tobija, prerok Danijel v levnjaku, kateremu prinaša Habakuk jedi trije mladeniči v ognjeni peči, zmaj, katerega je umoril Danijel. Na cerkvi, katero je dal sezidati sv. Pavlin, je bila slika Juditina in pa starega Tobije. V čast bratov Makabejcev in njihove matere je bilo na vzhodu sezidanih več cerkvâ.

Edini sv. Jeronim (rojen okolu 340—342) izraža se o devterokanoničnih knjigah dvoumno, da je videti, kakor bi zametal vse knjige, katerih niso imeli judje v svojem kanonu. Spisi, v katerih je videti, da zameta sv. Jeronim devterokanonične knjige, so: *Prologus galeatus* (l. 391), *Praefatio in Esdr.* (l. 394), *Praefatio in II. Salom.* (l. 398), *Praefatio ad I. Esth.* (l. 405), *Epistola ad Laetam* (l. 403), *Praefatio in Daniel*, *Praefatio in Jeremiam* itd. Tem trditvam

¹) *Praef. ad I. Judith.*

²) C. Vaticanus se hrani v Rimu, c. Sin. v Petrogradu, c. Alex. v Londonu in c. Eph. rescript. v Parizu.

sv. Jeronima pa nasprotujejo brezštevilna mesta njegovih spisov, v katerih se sklicuje na devterokanonične knjige kot na svete in božje knjige. Ni je devterokanonične knjige, katere bi sv. Jeronim ob raznih prilikah ne imenoval božje ter prišteval sv. pismu. Kako naj si to razlagamo? Reči moramo, da je sv. Jeronim sicer poznal vse devterokanonične knjige, da je tudi vedel, da jih sv. cerkev katoliška spoštuje kot svete in božje, pa jih v prepiru z judi ni hotel imenovati božje in ni hotel prištevati sv. pismu. Ko je imel opraviti s katoličani, skliceval se je brez razlike tudi na devterokanonične knjige. Skoraj gotovo pa je, da je sv. Jeronim o njih v resnici dvomil, ker jih ni našel v hebrejskem tekstu v kanonu. Na eni strani je videl, kako jih v sv. cerkvi spoštujejo in se je radi tega na nje skliceval, na drugi strani pa je videl, da jih ni v hebrejskem tekstu, da jih judje ne priznavajo in radi tega jih včasih tudi sam ni hotel priznati. Odtod nasprotje v spisih svetega Jeronima.

Vsi dvomi pa popolnoma izginejo v naslednjih stoletjih. Ni nam treba navajati dokazov, ker ga ni pisatelja katoliškega, kateri bi v naslednjih stoletjih ne priznaval devterokanoničnih knjig. Grška cerkev jih je slovesno sprejela v trulanskem zboru leta 692. Tudi heretiki: Nestorijani (odpali od sv. cerkve v petem stoletju), monofiziti (odpali v petem stoletju), in sicer sirci, etijopci, armenci in kopti priznavajo vse devterokanonične knjige, katerih bi po odpadu gotovo ne bili več sprejeli od katoliške cerkve.

Veda zgodovinska sama torej dokazuje, da so v prvih petih stoletjih verovali kristijani v vse knjige, kakor jih je končno naštel sveti tridentinski zbor. Ta je znanstven uspeh gledé svetih knjig starega zakona do danes.

Kaj pa z devterokanoničnimi knjigami novega zakona? Povedati hočemo samo zgodovinske uspehe, katere si je pridobila sveto-pisemska veda do danes. Govorimo le o devterokanoničnih knjigah, ker o drugih ni nobenega dvoma.

Sv. Klement rimski (umrl 100 po Kr.) sklicuje se v prvem pismu do Korinčanov 10, 17, 31, 38 in v prvem pismu do devic 3, 8, 11, na devterokanonično pismo sv. Jakoba.¹⁾ Sv. Irenej (rojen okolu 133—140 po Kr.) pravi v spisu: *Libri contra haereses*²⁾, da sta sv. Polikarp (umrl okolu 168 po Kr.) in Papia prištevala *Skrivno Razodenje* med sv. pismo. Pismo svetega Pavla do Hebrejcev je bilo na sploh znano vsem sv. očetom iz druge polovice prvega stoletja in iz prve polovice drugega stoletja.

Razun drugega pisma sv. Petra, drugega in tretjega pisma sv. Janeza in pisma sv. Jude so bile torej vse druge devterokanonične knjige prvim naslednikom sv. apostolov znane kot svete in božje knjige.

V drugem stoletju po Kr. je rimska cerkev prištevala med sv. pismo vse devterokanonične knjige razun pisma do Hebrejcev in 2. pisma sv. Petra.³⁾ Temu priča je „fragmentum muratorianum“ in

¹⁾ Jac. 2, 21. 3, 13. 1, 26. 4, 6. 3, 1. 2.

²⁾ *L. contra haer.* V. 30.

³⁾ Rimska cerkev je v tem času tudi spoštovala „*Skrivno Razodenje* sv. Petra.“

„Pastor Hermae“.¹⁾ Da so o tem času v afrikanski cerkvi bile poznane kot svete knjige vse devterokanonične knjige razun pisma apostola Jakoba in 2. pisma sv. Petra pričata nam Tertulijan in sv. Ciprijan. V galikanski cerkvi niso poznali, kolikor moremo soditi iz spisov sv. Ireneja, pisma do Hebrejcev, pisma sv. Jakoba, sv. Jude in 2. pisma sv. Petra, poznali pa so in priznavali kot sveto knjigo „Pastor Hermae“.

Ako primerjamo vse kanone zahodnih cerkvâ iz drugega stoletja, vidimo, da je bilo edino 2. pismo sv. Petra nepoznano.

Proti koncu drugega stoletja so sveto pismo preložili na sirski jezik. Preloga se imenuje: Pešite. Iz te stare preloge so se do danes ohranile izmed devterokanoničnih knjig 1) pismo do Hebrejcev, 2) pismo apostola Jakoba in vsi devterokanonični odlomki sv. evangelijev. V tej stari prelogi pa so prvotno morale biti vse devterokanonične knjige, kajti sveti Efrem,²⁾ kateri ni umel grškega jezika, poslučuje se v svojih spisih vseh devterokanoničnih knjig. Moral jih je tedaj imeti pred seboj v sirski prelogi.

Za tretje stoletje po Kr. imamo za priče sv. Klementa aleksandrijskega in Origena. Oba poznata vse devterokanonične knjige in jih prištevata božjim.

Kaj so učili v četrtem stoletju sv. očetje o devterokanoničnih knjigah, izvemo iz zgodovine Evzebijâ cezarejskega.³⁾ Ko je naštel vse protokanonične knjige,⁴⁾ o katerih ni nobenega dvoma, dostavlja: „Tem knjigam bomo dodali, ako se nam bo zdelo potrebno, tudi še Skrivno Razodenje sv. Janeza. Kako je soditi o tej knjigi, videli bomo kasneje. Vse te knjige pa so na sploh priznane ἐν τοῖς ἐκκλησιασμένοις. Knjige pa, o katerih se še prepirajo, katere pa večinoma priznavajo kot pristne (τῶν δ' ἀντιλεγομένων, γνωρίμων δ' οὖν ὁμῶς τοῖς πολλοῖς) so: pismo sv. Jakoba, sv. Jude, drugo pismo sv. Petra, drugo in tretje pismo sv. Janeza, bodisi da ju je spisal sv. Janez evangelist ali kdo drug, ki je imel ime Janez. Med nepristne knjige prištevamo Dejanje sv. Pavla, knjigo, kateri je ime Pastor, Skrivno Razodenje sv. Petra, pismo sv. Barnabe in Nauk sv. apostolov (τῶν ἀποστόλων διδχαλί) in pa, ako se komu zdi, Skrivno Razodenje sv. Janeza, katero nekateri, kakor sem že rekel, zametajo (ἀθετοῦσιν) drugi pa med obče priznane knjige prištevajo. Iz teh besedi je razvidno, da je četrto stoletje razločevalo 1) obče priznane knjige, t. j. štiri evangelije, Dejanje apostolov, štirinajst pisem sv. Pavla (med njimi tudi pismo do Hebrejcev), prvo pismo sv. Petra in sv. Janeza in pa Skrivno Razodenje sv. Janeza, 2) knjige večinoma priznane, to je pismo sv. Jakoba, sv. Jude, drugo pismo sv. Petra ter drugo in tretje pismo sv. Janeza, 3) nepristne knjige, n. pr. Dejanje sv. Pavla, Pastor itd.

¹⁾ Oba spisa sta brez dvojbe iz 2. stoletja po Kr.

²⁾ Umrl l. 379.

³⁾ Historia Eccl. III. 25.

⁴⁾ Med te prišteva očividno tudi pismo do Hebrejcev.

Za peto stoletje po Kr. imamo kot priče sv. Jeronima, Rufina, sv. Filastrija, sv. Avgušтина, sv. Inocencija I. itd. Cerkevni zbor v Hiponu l. 393 in kartaginski zbor l. 419 naštevata vse knjige kakor sv. tridentinski občni zbor.

Od petega stoletja dalje se je kanon, kakor ga je določil sveti tridentinski občni zbor, vedno bolj utrjeval, da so ga vse cerkve na zahodu in vzhodu v šestem stoletju končno sprejele. Grška cerkev ga je slovesno priznala v trulanskem zboru l. 692.

Najstarejši codex latinske vulgate, ki nam je ohranjen, namreč codex Fuldensis, spisan l. 595, obsega vse devterokanonične knjige.¹⁾

To so jasni dokazi, da je sv. cerkev in občni zbor tridentinski potrdil, kar je verovala sv. cerkev od apostolskih časov in kar je bilo v prvih petih stoletjih že popolnoma dognano. Protestantje so se sklicevali na zgodovino, da so zavrgli vse devterokanonične knjige. Ko so pa jeli preiskovati zgodovino, so našli, da govori proti njim v prilog svetega tridentinskega zbora.²⁾ Zgodovina meče svitlo žarke na nauk sv. katoliške cerkve. Trdnjava, katero so zidali protestantje proti katoličanom, je prešla v roke katoličanov. Protestantje so brez vsake moči. Pulijo se med seboj ne samo za devterokanonične knjige, ampak tudi za najbolj priznane kanonične knjige. Česar iščejo, gotovo v zgodovini ne najdejo.

Vse knjige, kanonične in devterokanonične je bil sicer določil že papež Evgenij IV. sto let prej na florentinskem občnem cerkvenem zboru 1438. Ta določba je veljala krivovercem jakobitom, kateri so poslali poslanca v Florencijo s prošnjo, da jih zopet sprejmejo v naročje sv. matere cerkve. Mej drugim jim je naštel papež tudi sv. knjige, v katere morajo verovati, ako hočejo biti katoličani. Ta določba pa ni bila slovesna, zato je sveti tridentinski zbor še enkrat slovesno določil, katere knjige so navdihnjene in božje. Od takrat se je mnogo pisalo in govorilo o sv. knjigah, toda določba sv. tridentinskega zbora vedno bolj zmaguje, da je protestantom zdaj na izbiri samo dvoje, ali sprejeti tudi devterokanonične knjige in vrniti se v naročje sv. cerkve, ali pa zavreči vse knjige ter popolnoma zapustiti krščanstvo.

Lehko bi naveli v podporo katoliške resnice dokaze ne samo iz prvih pet stoletij, ampak po vrsti iz vseh devetnajst stoletij. Toda glavno vprašanje se suče okrog prvih stoletij. Prva stoletja so podlaga zgodovinskega razvoja sv. katoliške cerkve. Sv. krščanska katoliška cerkev ne sme in ne more dandanes družega učiti in družega verovati, nego kar je učil Jezus Kristus, kar so učili sv. apostoli in kar je učila in verovala po njih ustanovljena sv. cerkev v prvih stoletjih. Kdor bi dokazal, da je sv. cerkev v prvih stoletjih učila in verovala kaj družega nego veruje in uči sedanja cerkev, dokazal bi s tem, da sedanja cerkev ni prava cerkev.

¹⁾ V tem kodeksu pa se prišteva božjim knjigam tudi še sv. Pavla pismo do Lavdičanov, katerega ni sprejel sveti tridentinski zbor.

²⁾ Glej: Münscher: Handbuch der Dogmengeschichte 1793. I. p. 251 in Diestel: Geschichte des A. T. in der christl. Kirche, Jena 1869, str. 22.

Protestantska zmota gledé sv. pisma je zelo pogubno vplivala na narode. Narodi so polagoma popolnoma izgubili vero v sv. pismo. Sv. pismo je njim zdaj le človeška knjiga. Tudi pri katoličanih je omrzelo veselje in spoštovanje do sv. knjig. Nihče ne praša več po svetem pismu, ne učenjak, ne leposlovec, ne umetnik in vendar je sv. pismo zaklad vsega, kar je dobro, pravo, lepo in vzvišeno. V sv. pismu so pravi uzori. Sv. pismo, ki je sama božja beseda, ima v sebi moč, da preobrazi in premeni cel svet, ako dobi pri narodih veljavo, katera mu pristojna. Ničesar bolj ne pogrešamo dandanes v življenju narodov nego božjo besedo. Božja beseda bi narodom pomagala vsestranski. Rimski papež Leo XIII. pravi v okrožnici: „Providentissimus Deus“, v kateri govori o sv. pismu: „Cuius (scilicet: s. Scripturae) in disciplinam semel admissa mens, atque inde illustrata et roborata, mire valebit, ut etiam humanae scientiae quae sunt fraudes dignoscat et vitet, qui sunt solidi fructus percipiat et ad aeterna referat: inde potissime exardescens animus, ad emolumenta virtutis et divini amoris spiritum vehementiore contendet: Beati qui scrutantur testimonia ejus, in toto corde exquirunt eum.“) Ako se duh uglobi v sv. pismo, dobi luč in čudovito moč, da spozna vse zmote človeških znanosti in se jih ogiblje zbirajoč sile dobrih sadov za večno življenje. Tukaj, v sv. pismu se duša ogreje, da z večjo navdušenostjo hrepeni po sv. čednostih in božji ljubezni. Blagor njim, kateri preiskujejo Njegova spričevanja.“ Zato priporoča rimski papež, da gojimo sv. pismo z večjo pridnostjo in želi, da je branimo vsak po svojih močeh in je ljudstvu razlagamo: „Optamus nimirum et cupimus, ut plures patrocinium divinarum Literarum suscipiant teneantque constanter: Velimo namreč prav iskreno, da bi mnogo mož prevzelo obrambo sv. knjig ter jih tudi stanovitno branilo. Temu namenu so posvečeni tudi pričujoči skromni članki. V njih smo hoteli podati slovenskemu razumništvu glavna načela o svetem pismu. Slovensko razumništvo ne pozna sv. pisma. Ni čuda! Saj smo se vsi učili po tujih brezbožnih nemških knjigah. Naše domače slovstvo, naša domača umetnost, naše narodno gibanje je brez božje besede.

Vrnimo se k sv. pismu, k božji besedi! Pridobimo si pred vsem prepričanje, da je sv. pismo res božje pismo, da mu je resnično Bog početnik. To prepričanje moramo tudi v drugih buditi in utrjevati. To prepričanje mora prešinjati naše mišljenje in naše delovanje. Misli in uzore iz sv. pisma zanašati moramo v življenje, v slovstvo in v umetnost. Te misli in ti uzor morajo prešiniti državno vlado, šole, časopisje in sploh vse življenje narodno. Kam nas je zapeljala slepota upornega protestantskega duha? Iz življenja narodov je izginilo vse, kar se imenuje božje. Vse se je pogreznilo v golo vsakdanjost. Človeštvo je izgubilo prave uzore. Dvigniti je moramo zopet kvišku na stališče vzvišene božje besede.

Kvišku moramo dvigniti tudi slovenski narod, kateri je po tujem vplivu zagazil v blato verske malomarnosti. Krive misli, krivi uzori vladajo po

) Psalm CXVIII, 2.

našem slovstvu in po naši umetelnosti. Snovi za svoje umotvore iščejo slovenski razumniki po nemških, angleških in francoskih knjigah. Sv. pismo pa, ki je zaklad vsega, kar je dobro, pravo, lepo in vzvišeno, je nepoznano in pozabljeno.

Rimski papež Leo XIII. pravi v že omenjeni okrožnici: *utque illi potissime, quos divina gratia in sacrum ordinem vocavit majorem in dies diligentiam industrianque iisdem legendis, meditandis, explanandis, quod aequissimum est, impendant: da bi ti posebno, katere je božja milost poklicala v sv. duhovski stan, vedno z večjo pridnostjo in marljivostjo, kakor se spodobi, čitali, pre-mišljevali in razlagali sv. knjige.* Reči moramo, da je glavna krivda, zakaj je sv. pismo pri nas nepoznano in pozabljeno, ker nimamo še prave preloge. Kako okorna, včasih smešna je preloga, katero čitamo ljudstvu ob nedeljah in praznikih. Duhovnik sam nima niti veselja sklicevati se na sv. pismo. Bilo bi neprecenljive važnosti, da bi v tej stvari napredovali. Ta napredek zahteva rimski papež Leo XIII. od njih, *quos divina gratia in sacrum ordinem vocavit.*

Aristej¹⁾, Filo²⁾, Jožef Flavij³⁾ in sv. Justin⁴⁾ pripovedujejo zelo zanimivo dogodbo o početku grške preloge, kateri pravimo Septuaginta, ἡ τῶν ἑβδομήκοντα. Egiptovski kralj Ptolomej II. (286—247 pred Kr.) je napravil v Aleksandriji veliko knjižnico. V njej je hotel imeti tudi judovsko sv. pismo. Pisal je tedaj višjemu judovskemu duhovniku Eleazarju, naj mu pošlje svete knjige, pa tudi sposobnih mož, kateri bi hebrejske knjige točno preložili na grški jezik. Eleazar mu drage volje usliši prošnjo ter mu pošlje knjige in dvainsedemdeset sposobnih mož. Kralj Ptolomej jih sprejme s častjo ter jim odkaže dvainsedemdeset celic, v katerih naj bi vsak za se prelagal svete knjige. Odkaže jim služabnike, kateri naj jim zvesto strežejo pa strogo pazijo, da ne bodo med prelaganjem drug z drugim občevali. Na ta način je hotel zabraniti, da bi morda kaj namenoma drugače ne preložili. Ko so delo v dvainsedemdesetih dneh dovršili, začne kralj preloge primerjati. Kako se začudi, ko vidi, da se preloge ne samo po mislih, ampak tudi po besedah ujemljejo. Spoznal je, da se je prelaganje godilo po božjem navdihovanju in da so možje resnično božji možje in vse časti vredni. Čitali so prelogo pred duhovniki, poglavarji in pred judovskim ljudstvom in vsi so enoglasno pritrdili, da se popolnoma ujema z hebrejskim izvirnikom.

To je bil začetek grške preloge po pripovedki, katera ima gotovo mnogo zgodovinskega v sebi. Bog sam je obudil in navdihoval može, da so točno in dostojno prelagali. O naj bi nebo poslalo tudi Slovencem sposobnih mož, kateri bi že obstoječo slovensko prelogo pregledali, jo po božjem navdihovanju popravili ter izdali kot Septuaginto v slovenskem jeziku! Ž njo bi se začela nova doba.

Dr. A. Pavlica.

¹⁾ Aristee: Epistola ad Philocraten.

²⁾ Philo: De vita Moysis, II. 5. (Ed. Lips. IV. 191.)

³⁾ Fl. Joseph: Antiqu. Prooem. 4. XII. 2.

⁴⁾ Apol. I. 31. Cohort. ad Graec. 13.

„Človek-opica“, pa „človek-rojen zločinec“.¹⁾

„Človek je nastal iz živali, in sicer iz najbolj razvite vrste živalij, namreč iz opice.“ To je temeljni nauk darvinistične antropologije, katerega skušajo njegovi učenci utemeljevati z mnogo večjo pridnostjo, nego znanstveno previdnostjo. Že leta in leta se trudijo, da bi dobili vmesne razvojne oblike med opico in med človekom. Najboljš ebi bilo seveda, če bi mogli darvinisti najti tako medvrsto ter nam jo pokazati. Tak dokaz bi bil seveda trden in neoporekljiv. Poglejmo, kako se jim je obnesel.

a) *Geološke domišljije.*

Ker se je baje po darvinističnem nauku razvijala vrsta iz vrste, bi bila morala v predzgodovinskem času živeti ona vrsta, katera naj izpolni veliki posledek, kateri je med opico in med človekom. Pač bi morala priti pametnemu preiskovavcu ta misel: „Ako živé opice, ako živi toliko število „manj razvitih vrst“, zakaj pa so se neki izgubile „medvrste?“ Ako jih sedaj ni, in če ne moremo najti vzroka, zakaj neki da so izumrle le-te „medvrste“, ki živé neko idealno življenje le v domišljiji nekaterih učenjakov, ali se ne bi dalo že iz tega sklepati, da o razvoju vrst ne moremo govoriti?“ Vendar tak pomislek ne more ustaviti darvinista, kateri že naprej določi rezultat in potem išče količjakaj verjetnih podatkov, da bi dokazal resničnost svojega predsodka. Iskali so po zemlji; kjerkoli so našli kako kost, o kateri niso mogli brž določiti, čigava da je, rekli so, da je ostanek kake medvrste. Taki poskusi so se pa vsi izjalovili ter so zelo osmešili to „eksaktno znanost“. Naj omenim kratko le zadnji poskus, ki je vzbudil več zanimanja. V septembru leta 1891. so našli na Javi na levem bregu reke Bengawan zob, katerega je pripisoval zdravnik Evgen Dubois nekemu „sorodniku“ šimpanzovemu. Oktobra meseca istega leta so našli 1 meter daleč od tistega kraja kos čepinje, in avgusta meseca leta 1892. so našli 15 metrov dalje levo stegno.²⁾ Darvinistu Duboisu so zadostovali ti podatki, da je na njih osnoval bujno podméno. Te kosti so gotovo ostanki enega eksemplara, moral je biti gotovo kak človek-opica oni, ki jih je zapustil v preiskavo ukaželjnemu 19. stoletju! „Anthropopithecus erectus“ ga je takoj krstil Dubois. Sicer bolj človeku podoben, naj bi se štel še med opice! A to ime je bilo premalo častno zanj, in Dubois se je odločil kmalu za to, da ga imenuje „po koncu hodečega opiškega človeka“, „Pithecanthropus erectus“.

¹⁾ Ker je pisatelju A. B. snov o „Darvinizmu gledé na človeka“ preveč narasla, ne moremo razprave o človeku priobčiti v tej številki, ker bi morali enorodno tvarino trgati, temveč smo je prihranili za tretji letnik. V to številko pa smo deli črtice o človeku, ki nam jih je poslal g. E. Lampe. — *Op. ured.*

²⁾ Zeitschrift d. Niederländischen königl. geographischen Gesellschaft. D. X. p. 310 sl.

Koliko slavo za evolucijsko teorijo je pomenila ta najdba! Saj je bil pred mnogo leti apostol te teorije, dr. Ernst Haeckel, prerokoval, da bodo našli takega „opiškega človeka!“ V svoji knjigi „*Natürliche Schöpfungsgeschichte*“ je rekel Haeckel, da je „*Pithecanthropus erectus*“ postulat znanosti in je v preroškem duhu že popisal njegove lastnosti. In sedaj so ga res našli! Dubois mu je dal le ime, katero mu je bilo od Haeckla že davno namenjeno! Časopisi so se takoj polastili tega „napredka“ ter ga v popularni obliki popisali in razširili med lahkovernim občinstvom. „*Petit Journal*“ ga je popisal pod naslovom „*Un oncle de la mode de Sumatra*“. Sicer je bil najden na Javi, in Dubois je trdil, da je ta „oncle“ v resnici ženskega spola, torej teta, vendar darvinisti so bili tako veseli svojega opiškega strica, da jih take majhne pomote niso motile.

Temeljiti antropologi pa so imeli proti takemu „napredku“ v znanosti mnogo pomislekov. Spominjali so se še, kako so se opekli naravoslovci z vrsto „*Dryopithecus Fontani*“. Izkopali so bili namreč v Pirenejah okostje, katero so takoj imenovali „človeško opico“, a boljši poznavalci so kmalu spoznali, da je le čisto navadna s človekom prav nič sorodna — opica. Kaj, ko bi bilo s to najdbo tako?

Ranke in Virchow sta oporekala takoj od začetka, in kmalu je evolucionist dr. Martin sam pokopal tega „opiškega človeka“ ter dokazal: 1. da je Dubois pisal brez kritike in lahkomišljeno; 2. da je čisto neutemeljeno, tako daleč narazen najdene kosti pripisovati jednemu telesu; 3. kos lobanje je čisto človeški; 4. zob je tak, kakor zobje drugih ljudi; 5. tudi posestnik onega stegna je bil „*homo sapiens*“, ter se ne da najti nobena razlika, iz katere bi se dalo sklepati na kako medvrsto.¹⁾

V darvinističnem časopisju seveda ni manjkalo žalostink, ko se je tako slovesno pokopaval „opiški človek“ v morje pozabljenosti. Socijalnodemokratiška „*Neue Zeit*“ je tožila: „Velika razdalja loči celo najvišje živali, celo antropoidne opice, od človeka; in najnižje pasme ljudi so še preveč človeške (kako škoda!), da bi jih mogli brez ugovora imenovati medvrste med človekom in med opicami.“ Iz tega bi pač sledil za socijalne demokrate nauk, da se naj odpovedó svoji neznanstveni in nespametni podmeni, a dr. Jacobi, ki je pisal oni članek, trdi nasprotno: „Če doslej v veselje vseh svetopisemskih vernikov, vkljub pridnemu iskanju, nismo našli one glasovite prehodnje vrste, vendar to naravoslovsko izobraženega možá ne moti, ampak se mu zdi z njegovega stališča čisto brezpomembno.“²⁾

Torej brezpomembno je, če empiriška znanost sama pobija one, ki se bahajo, da so najdoslednejši empiristi? Ali naj verjamemo darvinistom, da stojé na stališču eksaktne znanosti? Nam se zdi, da so njim in socijalnim demokratom naravoslovni poskusi le sredstvo, da ž njimi utrjujejo svoje predsodke.

¹⁾ Natančneje: „*Stimmen aus Maria-Laach*“. XLIX. 1. str. 116 sl.

²⁾ Gl. „*Stimmen aus Maria-Laach*“. XLIX. 2. str. 224.

b) Bebci in maloglavci (kretini in mikrokefali).

Iz zemlje se torej ne dajo izkopati ostanki opiškega človeka; ali pa se ne najdejo med nami? Na to pot je napeljal darvinistično preiskovanje nauk o atavizmu.

Atavizem stoji na podlagi darvinizma. Vrsta iz vrste se razvija ter se po „boju za obstanek“ in po „spolovnem izbiranju“ izpopolnjuje. Zgodi se pa mnogokrat, da se rodi od razvitih roditeljev potomec, kateri je na las podoben kakemu pradedu (atavus) iz starih časov. Torej poiščimo takih otrok, in videli bomo pred seboj pravega pravcatega pradeda človeškega rodu — človeško opico!

Ta predrzna misel je kmalu dala darvinistom povoda in tvarine za velika raziskovanja. Kdor išče, kmalu najde. Koliko sključenih, pohabljenih, nerazvitih, bolnih otrok se rodi na svet! Med njimi so iskali atavistično podobo pračloveka ter so jo — po načelih „eksaktne znanosti“ — seveda tudi našli.

Najprej so se oklenili onih rojenih *b e b c e v*, katere imenuje znanost *k r e t i n e*. Ti kretini so si toliko podobni, da jih vsakdo lahko spozna izmed navadnih ljudi. So tudi kraji, zlasti v planinskih deželah, kjer se rodé v večjem številu. Telo je čudno, bolešno razvito, med udi je čisto čudno nerazmerje. Našli so kretina, ki je bil dolg 84 *cm*, a imel je glavo z obsegom 52,5 *cm*, nogo dolgo 17 *cm* in laket 14,5 *cm*. Mnogokrat nosi čisto otročje telo veliko starikavo glavo, kar dela te revčke ostudno grde.

Posebno nenormalno je razvita koža. Okostje je slabotno in šibko, koža pa silno debela in ohlapna ter dela zlasti na obrazu debele, premakljive gube. Virchow je našel na kretinoznem otroku ude prekratke in silno debele; a ta debelost je izvirala le od neprimerno razvite kože. Nos je ob korenini stisnjen, kakor zmečkan, konec mu je ploščnat. Nagubane trepalnice skoro popolnoma zakrivajo oči; usta so odprta, predolgi in predebeli jezik jih čisto napolnjuje, ustnice so debele. Ti revčki so čisto nesposobni za človeško občevanje. Govoriti ne morejo, ne razumejo, kar se jim pravi. Še jesti sami ne morejo. Hrana, s katero jih pitajo, jim čisto neprežvečena uhaja iz ust. Koža je skoro neobčutljiva. Celo rane skoro ne čutijo; valjajoč se v nesnagi nimajo nobenega neprijetnega občutka. Jedino kričanje kaže, da imajo nekaj dušnega delovanja. To je najnižja vrsta kretinov, ki se imenujejo na Angleškem „*goich*“. So pa tudi manj bebasti kretini, ki naznanjajo svoje občutke z neartikulovanimi glasovi, na Angleškem imenovani „*čegeta*“. Pri nekaterih se dobé celo sledi najnavadnejših pojmov, čutenje in slabo hotenje.¹⁾

Med temi najrevnejšimi udi človeškega rodu torej so iskali darvinisti onega ideala, kateri jim naj predočuje — pračloveka. „Kretini so atavistički izrodki, v katerih narava reproducira po svojih zakonih oblike pradavnih generacij“, to je njihov nazor.

Resna znanost pa govori drugače. Mi sicer nimamo vzroka, da bi se ogrevali za brezverca Virchowa, vendar to mu moramo priznati,

¹⁾ Dr. Johannes Ranke: „Der Mensch.“ III. str. 380 sl.

da je mnogo takih bajk s trdnimi dokazi ovrget. Vzrok kretinizmu je po njegovih preiskavah bolezen razvijajočega se sadu v maternem telesu, navadno hiperemija in vnetje možganov in njih kožice, mnogokrat notranji hydrocephalus, vodenica v glavi. Vodeni eksudat jemlje prostor možganom, in dasi je glava neprimerno velika, se vendar možgani ne morejo razviti. Bolezen se začne v prvih mesecih po spočetju s prenaglim strjenjem lobanje. Šev na vrhu glave se prezgodaj strdi, otročja glava se torej ne more več redno razvijati. Dno lobanje se nenavadno skrči ter dá bebcem obrazu tako čuden, nečlovešk izraz. Ker je bolno živčevje z možgani, je nemogoč normalen razvoj ostalega telesa.¹⁾

Kretin ne more živiti samega sebe, skrbeti morajo drugi zanj, celo pitati ga kakor dete. Za rojenje otrok so nesposobni. Največja neumnost je torej trditi, da so bili naši pradedje kretini. Tak zarod bi bil takoj izumrl.²⁾

Kar se pri debeloglavih kretinih ni posrečilo darvinistom, to je izpodletelo tudi pri drobnoglavcih — mikrokefalih. Svet je postal pozoren na te revčke, ko je Karol Vogt nabral jako obširno gradivo, s katerim je dokazoval, da drobnoglavci niso samo podobni opicam, ampak da so res prave „človeške opice“, najnižja oblika človeških pasem; v njih se baje ponavlja stanje, katero je človeški rod v darvinističnem razvoju že davno premagal.

Najslavnejše drobnoglavce je svetu darovala rodbina Becker; na njej so znanstveno to vprašanje proučevali Virchow, Ranke i. dr. Prvi otrok, deklica, je bila maloglavna, drugi in tretji otrok sta bila zdrava. Potem so sledili trije maloglavci, četrti otrok, Marjeta maloglavna, potem deček in deklica, ki sta kmalu umrla; zadnji, sedmi otrok, je bil zdrav. Zgodilo se je že večkrat, da je bilo v jedni rodbini več maloglavcev.

Virchow sodi o teh „opičnih ljudeh“ tako-le: „Nikakor ne moremo tako človeško stanje imenovati atavistično, v katerem se človek ne more ohraniti sam. Ne moremo pa trditi, da bi človeštvo bilo kdaj tako, da bi bilo podobno drobnoglavcem, zakaj drugače bi bilo človeštvo izumrlo, predno je stopilo v zgodovino. To se razume samo ob sebi. Noben maloglavci si ne more sam pridobiti sredstev za življenje; podobni so opicam samo v tem, da pridobé one nagone in dušne zmožnosti, katere ima tudi najnižja opica. Zato si ne moremo misliti, da bi bile v takem stanju kdaj živele in se plodile živali, ki niso bile niti zmožne, da si pridobe najpotrebnejših pogojev za življenje.“

Ker je Vogt trdil, da se spolovno razvijajo maloglavci, in da bi vendar morda bil možen tak zarod, odgovoril je Virchow: „Die Möglichkeit steht frei, Allah ist gross, und man kann vielerlei als Möglichkeit hinstellen. . . Nikakor si ne moremo misliti, da bi bila družba maloglavcev obojega spola zmožna

¹⁾ Ranke. O. c. II. 382

²⁾ Ranke. 383.

sebe in svoj zarod ohraniti za prihodnost. Prepričan sem, da bi bila brezdvomno poginila.“

Vzrok tej nenormalnosti je našel Virchow tudi v boleznem razvoju možganov. Ahlmann trdi, da se ta bolezen začenja že v četrtem mesecu po spočetju. Šev vrh glave se prezgodaj strdi, glava se torej ne more razvijati. Sorazmerno ž njo mora pešati tudi telo in duševne zmožnosti.

Da preskočim dolge popise drobnoglavcev, primerjanje njihovih udov in zmožnosti z opiškimi, naj navedem le sklepno sodbo Virchowo: „Vse pozitivno, kar vemo o razvoju opice, manjka drobnoglavcem; podobni so opicam le zato, ker njih človeške zmožnosti niso dalje razvite. Odkar smo imeli zadnja leta v Berolinu priložnost, vse anthropoidne opice: gibbona, orang-utana, šimpanza in gorilo, dalj časa opazovati v izbornih eksemplarih, smo v bijologičnem oziru tega vprašanja bolje izvežbani, nego katerikoli naravoslovec. Učili smo se prav ceniti prednosti opic, a učili smo se tudi zavreči ono pretiravanje, katero so pripovedke nekaterih entuzijastov vpeljale pri večini naravoslovcev. Zlasti pa moramo naravnost trditi, da je instinktivno duševno delovanje, katero drobnoglavcem skoro popolnoma manjka, pri anthropoidih, kakor pri drugih živalih, posebno razvito.“¹⁾

Tu je izrekel Virchow, stoječ na stališču izključnega izkustva, tako resnico, da jo lahko podpiše vsak učenec svetega Tomaža Akvinskega. Mikrokefali, drobnoglavci, so ljudje, kateri so zaradi bolezni v možganih že v materinem telesu zaostali v razvoju. Tudi oni imajo dušo, pravo, človeško, nesmrtno razumno dušo, a ta duša ne more delovati, ker nima organov, kateri so ji zato potrebni. Njene zmožnosti spé, ker zunanji svet nima pravičnega pristopa do nje. Čutila ji ne morejo dovesti tvarine za pravilno mišljenje in sklepanje; zato se ne kaže v svojem delovanju. Drugačna je žival. Ona za mišljenje ni ustvarjena, ampak ima namesto razuma nagone in ono čutno razločujočo zmožnost — vis aestimativa — katera ji je potrebna za obstanek. Teh nagonov drobnoglavci nima, ker je človek. Ker pa tudi razuma nima zaradi bolezni, manjka mu pogojev za obstanek. Drugi morajo zanj misliti in delati.

Tako so ravno ti revčki dokaz, da je človek popolnoma različen od živali.

Bodi dovolj! Ko je Ranke navedel več vzgledov, končuje: „S tem sklenimo vrsto svojega raziskovanja, katerega rezultat je ta-le: Sedaj v vsem nam znanem človeštvu niti pasem, niti narodov, niti

¹⁾ „Wir haben dabei gelernt, die Vorzüge dieser Affen zu würdigen, aber auch von der Ueberschätzung zurückzukommen, welche durch die Erzählungen einzelner Enthusiasten auch bei der Mehrzahl der Naturforscher eingeführt worden war. Namentlich dürfen wir wohl keinen Anstand nehmen zu behaupten, dass die instinktive Seite der psychischen Thätigkeiten, welche den Mikrokephalen fast ganz abgeht, bei den Anthropoiden, wie bei den übrigen Thieren im Vordergrunde steht.“ Ranke: „Der Mensch“. II. str. 391 sl.

rodov ali rodbin, niti posameznikov, katere bi mogli zoologi postaviti kot prehodno vrsto med človeka in opico.“¹⁾

c) *Materijalizem pred sodiščem.*

Najbolj spoznamo škodljivost materializma, če opazujemo, kaj je storil na etičnem polju. Dosledno mora tajiti materialist svobodo človeške volje. S tem je uničena vsa morala; pedagogika in pravo se postavita na čisto drug temelj. Greha in zasluženja ni več v tem smislu, v katerem rabi krščanstvo ta izraza. Človek ni več oseba; družba ni organizem, ampak agregat atomov. Človek ne odločuje svojih dejanj samostojno, nima zmožnosti, izbirati po razumu, ampak je po fizičnih zakonih določen za mehanično, enakomerno, nesvobodno delovanje.

Ne manjka nam poskusov, tudi izven socialne demokracije, kateri teže po tem, da se naši družbi usili življenje in naziranje po materialističnih nazorih.

V pravo in v pedagogiki skuša Lombrosova šola udejstviti materialistični zistem. Njihov nazor je kratko tale: Pravi zločinci so po svojem telesu že odločeni za zločinstvo; njihovi organi so taki, da ne morejo biti nič drugega, nego zločinci — neka posebna antropološko različna vrsta človeškega rodu. Tako nujno je po svojih anatomske in fiziološke posebnosti zločinec odločen za nenravno ali silovito delovanje, da ga niti socialno stanje, niti drugi zunanji notranji vplivi ne morejo odvrniti. Kratko: tak človek je rojen zločinec — delinquente nato, kakor pravi Lombroso.

Pač sta že davno Gall s svojo frenologijo in Lavater s fizionomiko trdila isto — prvi je iskal v obliki lobanje, drugi v obrazu nezmotljivih znakov, kateri naj bi človeško delovanje določevali — vendar do veljave je prišla ta teorija šele po Lombrosu, kateri jo je združeno z atavizmom, dokazovano po ogromnem statističkem gradivu, razpredel v znanost, katera naj bi bila v moderni družbi tako podlaga vsemu svetovnemu naziranju in delovanju družbe, kakor je morala v krščanski družbi duša vsemu življenju. Teh nazorov se je polastilo romanopisje in pesništvo, katero tendenciozno popisuje nenravnost kot nujno udejstvovanje prirodnih sil, pedagogika skuša prestrojiti svoje uke po teh načelih, dasi pri tem nima sreče; najbolj pa se je ugnezdilo to naziranje v pravoslovje.

Ali torej res biva i rojen zločinec?

Dr. Kírn²⁾ je dokazal, da so statistični podatki Lombrosove šole preveč pomanjkljivi, površni in protislovni, da bi se dal iz njih sestaviti stalen in gotov „typus“ zločincev. Priznava, da ima mnogo zločincev nenormalno

¹⁾ Es existieren in der Gegenwart in der gesamten bekannten Menschheit weder Rassen, Völker, Stämme oder Familien noch einzelne Individuen, welche zoologisch als Zwischenstufen zwischen Mensch und Affe bezeichnet werden könnten.“ Ranke. O. c. II. 382.

²⁾ Geistesstörung und Verbrechen. Heidelberg 1892.

razvito glavo, a take nenormalnosti se opazujejo tudi pri poštenih ljudeh. Nenormalni znaki pri zločincih nimajo nobene pravilnosti, nobenega posebnega, stalnega značaja, ampak so tako različni, da ni mogoče zaslediti nobenega zakona. Pač se najde pri njih marsikatera psihična slabost, nikdar pa ne značilna znamenja, ki bi zaslužila ime posebne vrste „moralne bolezni“. Ker torej ni enotnosti, ne more se trditi, da bi anatomske posebnosti bile vzrok moralnemu stanju.

Dr. Näcke pa v članku „Zur Methodologie einer wissenschaftlichen Anthropologie“ ocenjuje Lombrosove dokaze ter pravi, da so samovoljni, pretirani, neutemeljeni, neznanstveni.¹⁾

Praktični jurist dr. Gross trdi naravnost, da je materijalistična Lombrosova teorija pred sodiščem nerabna. V drugo izdajo svoje knjige: „Handbuch für Untersuchungsrichter, Polizeibeamte, Gendarmen u. s. w.“ je sprejel tudi razpravo o Lombrosovi šoli, iz katere zajemam pričujoče podatke.

Lombroso je statistične podatke dobil v kaznilnicah, a je le v nekaterih slučajih našel veliko odstotkov anatomske izjem.

Mnogokrat je število nenormalnosti tako majhno, da se ne da sklepati iz njih nič, ampak se ravno tako lahko reče, da so slučajne.

Lombroso ni mogel primerjati zločincev z nezločinci. Dokazati bi bil moral, da se nenormalnosti zločinskih lobanj pri poštenjakih ne najdejo.

Vsi zločinci niso v ječah. Marsikdo bi bil tat, a velja za poštenjaka, ker ima slučajno sam dovolj premoženja. Marsikateri pride v ječo zaradi zločinstva, katero nikakor ni njegova prirojena strast. In vendar mora Lombroso smatrati prvega za poštenjaka, drugega za rojenega zločincea!

Edino le popolna indukcija bi mogla tu podati nekaj gotovosti, a ta je nemogoča. Ker so male nenormalnosti v anatomske oziru pri posameznikih tako različne, se lahko odvrne Lombrosu: Iz primeroma majhnega števila preiskanih ljudi se nikakor ne da sklepati, da je ogromna množina ostalega človeštva ravno taka. Ako preišče kak Lombrosove učenec v vojašnici, v šoli, v bolnišnici nekaj stotin lobanj, in če še tu ne more najti za posamezne pregrehe gotovega, jasno izraženega znaka, ali sme reči, da se milijoni ostalega človeštva strinjajo z njegovim računom?

„Kako slabi so sklepi, katere izvaja Lombroso iz statističnih podatkov, se vidi pa zlasti v tem, da je teoretično številke čisto napačno uporabil. Ko bi mogel reči Lombroso: V vseh kaznilnicah sveta imajo kaznjenci nenormalnost A z $x\%$ — nenormalnost B z $y\%$ — nenormalnost C z $z\%$ itd. — torej imajo vsi zločinci celega sveta našete nenormalnosti v navedenih odstotkih — bi bil ta sklep napačen. Ta sklep bi veljal le v tem slučaju, ko bi bilo mogoče vse človeštvo razdeliti v dva tabora: v zločince in nezločince; ko bi mogli potem vse ljudi preiskati ter določiti odstotke nepravilnosti in jih primerjati obestransko; — ko bi bilo to mogoče, bi bil tudi

¹⁾ Pravi namreč, da Lombrosovi spisi „mit ihren Willkürlichkeiten, Uebertreibungen und voreiligen Schlüssen keineswegs den Ausprüchen nachkommen, die wir an ein wissenschaftliches Buch zu stellen haben.“ Centralblatt für Nervenheilkunde und Psychiatrie. Oktober 1893.

sklep pravilen. Sedaj pa statistična stvarina ni le nezanesljiva, ampak je celo napačna. Ako namreč Lombroso preiskuje zločince v ječah, mu majkajo vsi oni, ki so že bili kaznovani, vsi oni, ki še le bodo kaznovani, vsi oni, ki delajo zločinstva, a uhajajo kazni, in slednjič vsi oni, kateri bi bili postali zločinci iz navade, a so jih njihove, slučajno ugodne razmere tega varovale.¹⁾

Pojasnimo to z vzgledom: Lombroso preišče tatu v ječi, potem gre v vojašnico ali v šolo ali v bolnišnico ter preiskuje človeka, ki ni tat. Kdo mu pa jamči, da ne bo ta še hujši zločinec? Ali se more gotovost te preiskave imenovati znanstvena? Če primerja telesne posebnosti kake nenravne ženske *A* s podatki, ki jih je dobil pri ženski dobrega imena *B*, bi ta primera veljala samo v tem slučaju, ko bi vedel: 1. Da je *A* nenravna zaradi telesne posebnosti in bo taka ostala v vsakem stanju. 2. Da *B* ni skrivna grešnica, ali če je poštena, da taka ostane vedno. 3. Če bi *A* bila tako srečno omožena, kakor *B*, ali ne bi bila morda še mnogo poštenjša? 4. Kaj pa, če si čez vrsto let *A* pridobi dobro ime, *B* pa propade? Anatomska posebnost je ista, in vendar je vse razmerje postalo obratno.

Ker bi natančnejši podatki zahtevali posebno razpravo, sklenem s sodbo izkušenega, praktičnega jurista, ki pravi:

„Trditi smemo, da so one številke, na katere Lombrosova pozitivna šola zida svoje predrzne sklepe, čisto slučajne, reči smemo, da so odstotki, kateri jim dokazujejo, izračunani iz slučajno nabranih števil, katerih razmerje do celokupnega človeštva je čisto neznano in se nikdar spoznati ne bo moglo... Nimamo vzroka, da bi kriminalist odstopil in prepustil svoje delovanje samo zdravniku.“²⁾

E. Lampe.

„Machiavellizem“ — zlò naše dobe.

„Srečno si mesto florentinsko, ti čast in ponos svojega naroda! Ne, ker nad teboj se spenja sinje nebo italijansko in ker tvoje holme in plánjave ogreva žarko južno solnce; ne ker v svojem obzidju hraniš nebrojne umotvore vseh dob, temveč ker te diči slavna preteklost, ker si rodilo odlične može, ki so v odljudni dobi človečanstvu postali učitelji in vodniki iz duševne tmine. Dante in Giotto, Petrarca in Boccaccio, Brunelleschi in Leonardo

¹⁾ Dr. Hanns Gross: Handbuch für Untersuchungsrichter, Polizeibeamte, Gendarmen u. s. w. 2. Auflage. Graz. 1894. str. 106.

²⁾ „Wir können also in der That sagen, dass die Zahlen, welche uns die positive Schule Lombrosos bietet und auf welche sie ihre bedenklich weitgehenden Schlussfolgerungen baut, ganz zufällige sind, wir können sagen, dass die Percentsätze, welche beweisen sollen, aus zufälligen Ziffern gezogen wurden, deren Verhältnis zur Gesamtheit der Menschen vollkommen unbekannt ist und nie bekannt werden kann... Wir haben keinen Grund dafür, dass der Criminalist seine Thätigkeit einstellen und das Feld lediglich dem Detentionsarzte räumen sollte.“ Gross. O. c. 107.

da Vinci, Michel-Angelo in Benvenuto Cellini, Villani in Guicciardini, v istini dolga vrsta velikanskih duhov — in vsi so florentinski sinovi! Če se pa napotiš, prijatelj, v Florencijo v cerkev S. Croce, stal bodeš pred grobnim kamenom, kateri spominja slavnega državnika in zgodovinpisca, blagega človeka in gorečega domoljuba, Niccolò Machiavellija!“

S tem slavospevom je začel Šuklje l. 1878 v „Dunajskem Zvonu“ razpravo o Machiavelliju. Zakaj pa naj je srečna Florencia, da je poleg velikih sinov rodila tudi Machiavellija, to je Šuklje še enkrat povzel koncem razprave.

„Um Machiavellijev“, tako je pisal Šuklje, „je prešinel stoletja; živeč v začetku XVI. veka, mislil je vendar tako žarno in bistro, da je s preroškim glasom svojim rojakom naznanjal pogoje njihovega obstoja, smoter njih teženj: uničenje svetne oblasti papeževe in združenje vsega naroda v eno politično celoto... Dandanes je to dognana stvar in „zedinjena Italija“ je postala zgodovinska istina. Od silnih Alp sneženih vrhov do jadranskega in tirenskega morja in do blagosloavljenih krajev, obdajajočih strmine stare Etne biva pod priborjene svobode varnem zavetju (!) prost narod, kateremu je poleg mnogokaterih stare rane lepa prihodnost vendar-le zagotovljena. Če pa ta narod, ponosen na sedanost, v žalostno preteklost zadnjih stoletij se ozira, če se spominja svojih boriteljev in mučnikov, ne najde ne zvestejšega sina, ne sijajnejšega zastopnika, nego je bil Niccolò Machiavelli!“

Danes, ko je minulo dvajset let, bi Šuklje pač ne pisal več tako. Obetanih sadov toli poveljane svobode ni nikjer. Mračna usoda se zgrinja nad Italijo. Ni še dolgo, ko je pisal italijanski list: „Bolje bi bilo človeku, da je rojen Samojed, nego da mora gledati kot Italijan onečaščenje in sramoto lastnega, nekdanj tako slavnega naroda. V zadnjih štirih letih je bilo uničeno življenje štirih plemenitih ljudi z italijanskim bodalom. Nič več ne smemo govoriti, da anarhisti nimajo domovine. Uklonimo se usodi. Prelita kri pada na nas. Priznati moramo, da so Caserio, Angiolitto, Luccheni produkt našega etičnega propada, ki se komaj da še popraviti. Torej ni krivično, če pada sramota njih zlobnosti na nas in vtiska na naša čela že od daleč vidni sramotilni znak. Ne obrekujemo svoje domovine; le resnično je, da se udaja narod v trdem, obupnem boju za obstanek vsem hudobnim instinktom, ki jih je sploh zmožna človeška narava. Naši rojaki potujejo leto za letom v tujino, stradajo, duševno oslepljeni, nenavajeni in nezmožni, da bi zaupali na svojo moč in jo pošteno porabili. Med njimi dobiva anarhija lahko in gotovo zavratna orodja. Včeraj sta žalovali Francija in Španija, danes žaluje zavoljo nas naša zaveznica Avstrija. Kdaj bomo dovolj čutili odgovornost za toliko hudodelstvo? Kdaj se bomo slednjič prepričali, da se ne smemo potegovati za nobeno drugo prednost, kakor za prednost bodala, če ne bomo zastavili vseh sil, da rešimo narod iz popolne nevednosti in npravne propalosti?“

Če je bil Machiavelli, kakor sodi Šuklje, prvoboritelj zedinjene Italije, če je njegov duh navdajal može, ki so uničili papežovo svetno oblast in

ustanovili novo Italijo, današnjo toli nesrečno Italijo, bi morali vsklikniti vsi Italijani: Nesrečno mesto florentinsko, ki si rodilo — Niccola Machiavellija. In zares, tako morajo klicati ne le Italijani, ampak vsi krščanski narodi!

I. Kdo pa je bil Niccolo Machiavelli?

Machiavelli se je porodil 3. majnika 1469 v Florenci. Za mladih dni je zrl vso veličino Italije. Letopisi Francije in Anglije, pravi Macaulay,¹⁾ imajo iz tistih dni zapisano samo uboštvo, surovost in nevednost, v Italiji pa so cvetele blaginja, veda in umetnost; drugod barbarstvo, na Laškem bogate in omikane državnice; velika bliščeča mesta s pristanišči, arzenali, vilami, muzeji in knjižnicami; blagonsna tržišča, delavne tvornice; Apenin obdelan do najvišjih vrhov; Pad obložen z žitonsnimi ladjami. Toda bližal se je že čas, pravi Macaulay,²⁾ ko se je imela razliti čez te prelepe kraje vseh sedem apokaliptičnih kup; čas umorov, gladu, uboštva, sramote, hlapčevstva, obupa. Umrli je Lorenc Medici in o njegovi smrti, toži sam Machiavelli v zgodovini Florence, je začelo kaliti in vzhajati zlosrečno seme, poguba za Italijo, ker ni bilo nikogar, ki bi je bil porval.

Zgodnja propast, sodi rečeni angleški zgodovinar, je bila kazen za prezgodnji cvet in sad. Če pa se spomnimo, da je l. 1498. umrl na gromadi Savonarola, da je torej mladinska doba Machiavellija bila uprav doba, ki je v njej vstal gorečnik Savonarola, bomo našli še druge vzroke za propast. Savonarola nas spominja tiste strašne npravne propalosti, tiste lascivne razuzdanosti, tistega razbrzdanega humanizma, ki je preplaval za Medicejcev vso deželo. Savonarola je že gledal v duhu apokaliptične angelje s sedmimi kupami nadlog in prerokoval, da bodo izlili kupe na Italijo, ker se je Italija odtujila krščanstvu in udala poganskemu humanizmu.

V taki dobi se je torej porodil Niccolo Machiavelli. Mladostna leta je preživel pod vlado Kozima in Lorenea medicejskega. Ko mu je bilo šestnajst let, je izgubil očeta. Njegova mati je bila navdušena za klasično omiko, za vedo in poezijo, in zato je izročila mladeniča znanemu humanistu Vergiliju v odgojo. Tako se je Machiavelli že izmlada napil tedanjega humanizma.

Machiavelli je bil res darovit, njegov um je bil bister in oster; tudi njegova pridnost je bila velika. Mlad še je stopil v državno službo. Umrli je namreč Lorenc medecijski, njegovega nezmožnega sina pa so Florentinci pregnali. Machiavelli se je oklenil republikanske stranke, ki je rada vzprejela v službo nadarjenega mladega moža. Že l. 1498. je postal njegov učitelj Vergilij kancelar, Machiavelli pa državni tajnik. Kot tajnik je lahko pokazal svoje darove, zato ga je republika skoraj porabila še za vplivnejše službe. Triindvajsetkrat je zastopal Machiavelli kot poslanec Florenco, in to tedaj ni bila lahka stvar. Tak poslanec, pravi Macaulay,³⁾ se je moral vreči v vse

¹⁾ „Macaulay's kritische und historische Aufsätze.“ Reclam. pg. 15.

²⁾ O. c. 16.

³⁾ O. c. 39.

spletke tujega dvora: izvohati je moral vsako slabost knezovo in se ji laskati, vsako slabost ljubimca, ki je vplival na kneza, vsako slabost sluge, ki je vplival na ljubimca Uspavati je moral vsako sumnjo, zaznamenovati si vsak migljaj. Skratka, biti je moral vse v vsem, vse je moral opazovati, vse prenesti. Zapiski Machiavellijevi o raznih državah in narodih, o raznih dvorih in vladarjih, so uprav mojsterski in dokazujejo, da je imel mož ostropazno oko, čujno uho in tenkosoden razum.

Leta 1512. so se povrnilo Medicejci v Florenco. Machiavelli je izgubil službo. Kmalu potem so ga obdolžili, da se je udeležil zarote svojih prijateljev zoper nove medicejske vladarje. Vrgli so ga v ječo in izpustili še-le, ko je bil medicejski kardinal postal papež Leon X. Ko je prišel iz ječe, se je umaknil na svoje majhno posestvo „Strada“. Živel je borno in nečastno, poleg tega se je bavil s klasiki, a nikdar ni mogel pozabiti prejšnje vplivne službe. Ko je slišal, da bi se Julijan medicejski rad pridobil novo kneževino, je napisal glasovito knjigo „Il Principe“. Upal je, kakor je razvidno iz njegovih pisem, da ga bodo Medicejci zopet poklicali v službo. „Jaz ne morem več tako ostati“, piše v nekem pismu. „če ne, me bodo zaničevali zavoljo mojega uboštva. Ko bi me le gospodje Medicejci nastavili, in če mi tudi nalože, da naj valim kamenje.“¹⁾ Ko je Julijan umrl, je posvetil knjigo z istim namenom Lorencu mlajšemu. „Če obrne kdaj Vaše Veličanstvo“, tako piše v posvetilnem vvodu, „oči z vrha Svoje visokosti v te nižave, bo spoznalo, kako po krivem prenašam vedno nesrečno usodo.“²⁾ Toda tudi Lorenc se ni mnogo menil ne za knjigo, ne za bivšega državnega tajnika, Machiavelli se je „vdal počutnim nasladam, pisal je verze, ki so prepojeni z mrzlim, podsmehljivim cinizmom in zasnoval je lascivne komedije.“³⁾ Napisal je tudi satiro na ženske, ker je bil baje nesrečno oženjen.⁴⁾ Poleg tega se je še vedno bavil s politiko. Več manjših političnih spisov je bilo sad njegovih studij. Za knjigo „Il Principe“ je najznamenitejše delo njegovo „Discorsi sopra la prima deca di T. Livio“, spisana takisto v dobi prognanstva.

Zdi se, da so ga Medicejci sem ter tja ipak porabili za neznatnejše posle. Celó Leon X. se je o priliki posvetoval ž njim, kako bi bilo mogoče pomiriti Florenco. A zadovoljen Machiavelli ni bil. Jel se je družiti s prijatelji in se ž njimi dogovarjal, kako bi s silo preosnovali florentinsko ustavo. Leta 1523. so poskusili izvesti načrt, a poskus se je ponesrečil. Medicejci so zopet odkrili zaroto, nekaj zarotnikov pomorili, nekaj pregnali, Machiavelli pa je ušel. Medicejci so se bali upornih duhov, zato niso dalje zasledovali zarote. Machiavelli se jim je zopet začel bližati.⁵⁾ Leta 1527. so Medicejce zopet pregnali in proglasili svobodo. Machiavelli je takoj prihitel domov. Prijatelji bi ga bili radi spravili v zbor desetih mož, ki mu je bila

¹⁾ Bruder: „Staatslexicon.“ III. 1165.

²⁾ „Il Principe.“ Firenze. 1896.

³⁾ „Staatslexicon.“ ib.

⁴⁾ Weiss: „Weltgeschichte.“ 3. Aufl. VIII. 670.

⁵⁾ Dr. Oberbreyer: „Machiavelli's Buch vom Fürsten.“ Leipzig. Reclam. Einleitung pag. 13.

izročena skrb za javne stvari. A ljudstvo mu ni zaupalo, ker je bil svetovavec Medicejcev ter pisatelj knjige „Il Principe“. Zaman je skušal potlačiti osodepolno knjigo.¹⁾ Ljudstvo ni maralo zanj. To je moža popolnoma potrla in umrl je že 22. junija 1527, in kar je tolažilno, prejšnji zasmehovavec — skesano spovedan.²⁾

To je ob kratkem življenje Machiavellijevo. V tem življenju ne najdemo ničesar, kar bi bilo vredno hvale, ki mu jo poje Šuklje. Edino, kar mu moramo priznati, je to, da je imel bister, hladen razum. Seveda moderni upoštevajo le razum, a mnogo premalo srce, kakor pravi po pravici češki sicer ateistični filozof Masaryk. Toda razum je le ena plat človeške duše, in človek brez plemenitega srca ni cel človek. Machiavelli pa ni imel takega srca. Za nobeno pravno se ni menil; „virtu“, kreposti v moralnem zmislu ni poznal.³⁾ Machiavelli, pravi zgodovinar Weiss,⁴⁾ je bil starorimska enostranska narava. Njegova duša je bila vsa prepojena z nazori starih Rimljanov, a za krščanstvo ni imel srca. Mojster je bil, ko je bilo treba razvrstiti raznolike dogodke pod en zakon, a najvišjih in najnežnejših utripov narodove duše ni umel. Kot zgodovinar je bil velik, pravijo, da je bil florentinski Thukydides, a kot človek je bil majhen. V privatnem življenju, pravijo njegovi politični prijatelji, da je bil celo slab človek.⁵⁾ Posebno čuda tudi ni. Mati njegova je bila humanistovka, vzgojitelj zopet humanist. Humanizem tiste dobe pa je bil skoraj istoveten s poganstvom. Humanisti so se po pravici navduševali za staroklasično umetnost, a navduševali so se brez razbora, in tako so z umetnostjo vzprejeli tudi poganstvo. Zato je bil tudi Machiavelli že izmlada bolj poganski, nego krščanski.

Če si ogledamo njegovo politično delovanje, se moramo čuditi njegovi premetenosti in ostroumnosti, izvedenosti in spretnosti, a kake krepostnosti tudi tukaj iščemo zaman. Vidimo ga, kako računa in meri in sodi, a ne vidimo, da bi tudi plemenito čutil, pravno ljubil, krepostno deloval. Machiavelli ni bil nikak Timoleon ali Junius Brutus ali Viljem Tell; bil je le prebrisan, lokav politični mešetar, prijatelj sijenskega tirana, oboževalec „kralja vseh hudičev tiste dobe“, Cezarja Borgia.⁶⁾ Ni težko razbrati iz njegovega političnega delovanja načela: *Finis sanctificat media*. Morda je res, kar pravi Macaulay,⁷⁾ da je bil Machiavelli največji florentinski državnik, a izvestno je, da moramo tedaj besedo državnik rabiti tako, kakor jo rabi Macaulay sam, ko piše o laških državnikih:⁸⁾ „Značaj laškega državnika na prvi pogled družni v sebi sama protislovja; zdi se tvorba možgan, domišljije, tako

¹⁾ Dr. Oberbreyer: „Macchiavelli's Buch von Fürsten.“ Leipzig. Reclam. Einleitung. pag. 14, 27.

²⁾ Weiss: o. c. VIII. 677.

³⁾ Dr. Oberbreyer: o. c. 22.

⁴⁾ o. c. 673.

⁵⁾ Dr. Oberbreyer: o. c. 28.

⁶⁾ id. o. c. 26.

⁷⁾ o. c. 61.

⁸⁾ o. c. 27.

grozan, kakor Miltonova čuvajka pekla: pol boginja, pol kača; zgornji del lep, veličanski, spodnji grd in zoprn. Laški državnik je mož, ki pri njem misli in besede nimajo nobene zveze; ki brž priseže, če more s prisego kaj doseči; ki nič ne pomišlja, če treba koga izdati. Njegove krutosti niso posledice vroče krvi, ampak sadovi hladnega premiselka. Sovraštvo in maščevanje mu pólje po sreči, a iz vsakega pogleda se mu smeji prijaznost, iz vsakega migljaja prikupljivost. Njegov namen se pokaže še-le tedaj, ko je dosežen. Najpoštenjši pomočki so mu tisti, ki najvarneje, najhitreje in najskrivneje vedo do smotra.“

Macaulay opravičuje Machiavellija, češ da je bil tedaj čas, ko je bil ves „moralni kodeks“ Italijanov tak, kakršen se kaže v življenju in mišljenju Machiavellija. Morda je to nekoliko res, toda po pravici mu odgovarja sicer liberalni laški pisatelj *Zambelli*¹⁾, da bi bil potemtakem Machiavelli vendar še slabši, nego li vsa njegova doba, saj je slabši ne le živeti po slabih načelih, ampak taka načela tudi javno in metodično braniti in učiti. To pa je storil Machiavelli s svojimi spisi.

Če si mislimo Machiavellija, kakor smo ga opisali, nam je umevno, kar je pisal o njegovi smrti vrstnik Florentinec *Varchi*:²⁾ „Machiavellija so hudo sovražili vsi meščani. Tega je bilo krivo, ker je bil Machiavelli tako razuzdan v besedah in pogovorih, ker je bilo njegovo življenje tako razbrzdano in nemoralno; posebno pa še, ker je napisal knjigo „*Il Principe*“, ter jo posvetil Lorencu medicejskemu, da bi se ta polastil neomejene oblasti v Florenci. V tej grdi knjigi, ki ne zasluži le graje, ampak je vredna ognja, zdi se, da namerava učiti, kako treba vzeti bogatim denar, ubogim časti, obojim pa svobodo. O Machiavellijevi smrti so se veselili — kar se morda ne bo zgodilo nikdar več — dobri in slabi; dobri, ker so ga imeli za brezbožnega človeka, slabi pa, ker so videli, da ni le slabejši, ampak ob enem tudi bolj prebrisan in premeten nego li oni. Sicer pa je bil prijeten družabnik, najboljši ljudje so ga radi imeli; skratka: vreden bi bil, da bi mu bila dala narava ali manj darov, ali pa boljših nazorov.“

Machiavelli je torej imel mnogo čudovitih darov, a slabe nazore. To potrjujejo tudi resnicoljubni moderni. Laški državnik, svobodomiseln *Cesare Balbo* pravi o njem, da je bil mojster v politiki, a da ni imel absolutno nobenega čuta za to, kar je lepo, veliko in pravično, da je cenil le uspeh, le storjeno dejanje, bodi si storjeno s katerimkolim pomočkom, najbolj kovarskim, najbolj brezvestnim, in da ga je zato prištevati najgršim zgodovinarjem vseh časov.³⁾

Oporekal bode kdo, da je Machiavelli žarko ljubil domovino, a tak mož, da ne more biti slab. Morda jo je res žarko ljubil, a prav je ni ljubil. Nekateri celo o žarki ljubezni močno dvomijo. Dr. Oberbreyer naravnost sodi, da je bilo Machiavelliju le do tega, da uteši nagon po nemirnem

¹⁾ *Il Principe*. Firenze. Le Monnier. 1896. Sul libro del Principe considerazioni. XIV.

²⁾ Cf. Weiss o. c. 677.

³⁾ Cf. „*Memorie per la storia de' nostri tempi*.“ Torino. 1863.

delovanju.¹⁾ Toda bodi kakorkoli, to je izvestno, da njegova ljubezen ni bila krepostna ljubezen, ker ni imela nobenega pravca nravnosti, in ljubezen brez kreposti ni vredna imena ljubezen. Ljubezen brez kreposti je razuzdan instinkt, ki je rodil človeštvu že brezmejno gorja.

Pogumno, a resnično sklepa Cesare Balbo, da je bil Machiavelli „poganska duša, vržena po naključju v sredo krščanskih vekov — un'anima pagana gettata per caso attraverso i secoli christiani!“

II. Zloglasna knjiga „Il Principe“ — kodeks „machiavellizma“.

Že davno bi bil pozabljen Machiavelli, da ne živi v svojih spisih. Posebno je knjiga o „knezu“ (Il Principe) ovečila njegovo ime in ožarila je z dvoumno slavo. Napisal jo je, kakor smo že dejali, po razpadu republikanske vlade ter jo posvetil Lorencu medicejskemu z namenom, da bi se „Lorenzo il Magnifico“ milostno ozrl nanj in na njega usodo. Ko so prišli na površje republikanci, bi jo bil rad utajil, a ni bilo več mogoče. Vendar se zdi, da je bila prvič natiskana še-le po smrti njegovi, l. 1532., z dovolitvijo Klementa VII., Medicejca in bližnjega sorodnika Lorencovega.²⁾ Skoraj pa jo je zadela zaslužena obsodba. Kardinal Pole jo je ožigosal v spisu „o edinstvu cerkve“ kot delo satanovo, Pavel IV. jo je l. 1559. dal na indeks, in tridentinski zbor je potrdil in obnovil obsodbo. Od tedaj pa do danes rimski indeks ima zabeležene med prepovedanimi spisi tudi spise Niccola Machiavellija.

Knjiga „Il Principe“ razklada tako jasno nemoralne nazore, da tega nikakor ni moči utajiti. „Nikdo ne bo tajil,“ prizna celo Šuklje,³⁾ „da Machiavellijev „Il Principe“ poleg mnogih prav koristnih nauk mnogokateri nauk hrani, ki popolnoma nasprotuje vekovitim moralnim zakonom, veljajočim ne le za posamezne osebe, temveč tudi za države in velike narode“ ... „V vsej zgodovini,“ pravi Šuklje dalje, „skoro ne nahajamo bolj popačenega, pregrešnega zločinca, nego Cezarja Borgija — in vendar ga Machiavelli, ki ga je tako rekoč študiral, „novim“ vladarjem v vzgled stavi! Njegova hudodelstva, n. pr. grozno klanje sinigalsko (l. 1502) in nečloveško ravnanje z namestnikom Ramirom d'Orco omenjevaje nikakor ne graja teh krutosti, temveč jih celo hvali ter z nekakim dopadanjem pripoveduje! Ves svet ostro obsoja hina vstvo in licemerstvo — in vendar svetuje Machiavelli svojemu „knezu“, naj se dela dobrotnega in zvestega tudi takrat, ko so dejanja njegova nečloveška in perfidna! Podloga vsemu društvenemu življenju, pravi pogoj človeškega obstanka je zvestoba. Machiavellijev nauk za kneza pa se glasi: bodi zvest in ostani mož-beseda, dokler ti zvestoba koristi!“

¹⁾ o. c. 22.

²⁾ Dr. Oberbreyer o. c. 30.

³⁾ „Dunajski Zvon“ 1877. 73.

Ne bomo tega posamič dokazovali. Šuklje je v tej stvari izvestno veroven svedok. Oglejmo si le najbolj zanimivo XVIII. poglavje iz knjige „Il Principe“.

Knjiga ima le 26 kratkih poglavij. Machiavelli preiskuje o njej, kako se more nov vladar ustanoviti, utrditi in ohraniti pridobljeno državo. Najprej našteva razne vladavine (c. 1.); kratko omenja dedno vladavino (c. 2.), potem pa začne razpravljati o mešanih (c. 3, 4, 5). V 6. poglavju razpravlja o vladstvu, ki si je kdo pridobi s svojim orožjem in svojo močjo; v 7. o vladstvu, ki si je pridobi po sreči ali s pomočjo družih; v 8. o vladstvu, ki se je pridobi s kruto silo in zločini. V 12., 13. in 14. poglavju govori o vojni. V 15. poglavju pa začne preiskavati, kakšen mora biti knez nasproti podložnikom. Svet je izprijen, pravi, in hudoben, in človek, ki bi hotel biti v vsakem oziru dober, bi moral poginiti med toliko slabimi ljudmi. Zato je potrebno, če se hoče vladar obdržati, da r a v n a t u d i h u d o b n o, kakor ravno nanese potreba. Lepo bi bilo, pravi dalje, ko bi imel knez vse lepe čednosti, a ker jih ne more imeti, mora biti razborit. Varuje naj se tistih grehot, ki bi mu vzele vladstvo; drugih pa, če je mogoče, a ni taka sila. Nikar pa naj se ne boji zagaziti v grehote, ki bi brez njih težko ohranil vladstvo. Zakaj marsikaj se zdi krepostno, kar bi ga pogubilo; kaj drugega pa se zdi pregrešno in ga vendar ohrani.

S tem poglavjem je v tesni zvezi zloglasno 18. poglavje, ki ima naslov: „Kako naj je vladar mož-beseda?“

„Vsak ve,“ pravi Machiavelli, „da je vse hvale vredno, če je knez mož-beseda in če pošteno živi, a ne zvijačno. Vendar nas uči izkušnja sedanjih dni, da so prav oni vladarji veliko dosegli, ki so se malo menili za dano besedo in ki so znali z zvijačnostjo zmešati drugim možgane, in naposled so premagali tiste, ki so se opirali na poštenje. Vedeti nam je torej, da sta dva načina bojevanja: eden z zakoni, drugi s silo; prvi način je svojski ljudem, drugi živalim; a ker prvi dostikrat ne zadoščuje, se je treba oprijeti drugega. Vladar mora zatorej ravnati sedaj kot človek, sedaj kot žival. Tega so že stari pisatelji prikrito učili vladarje, ko so pripovedovali, kako je Ahileja in mnogo drugih knezov vzgojil centaver Chiron; imeti namreč za vzgojitelja pol-človeka in pol-žival, znači prav to, da mora znati vladar rabiti obe naravi, sedaj človeško, sedaj živalsko, in da ena brez druge ne vzdrži. Ker mora torej knez znati rabiti tudi žival, mora izbrati lisico in leva; zakaj lev se ne zna ubraniti zadrž, lisica ne volkov. Vladar mora potemtakem biti lisica, da spozna zanke, in lev, da prestraši volkove. Tisti, ki so samo levi, ne umejo stvari. Razborit knez torej ne more in ne sme biti mož-beseda, ko bi mu ta bila v škodo in če ni več tistih vzrokov, ki so ga prisilili, da je dal besedo. Ko bi vsi ljudje bili dobri, bi seveda ta nauk ne bil dober; a ker so zlobni in tudi sami ne izpolnjujejo dane besede, ne smeš je izpolnovati tudi ti. Knez tudi vedno lahko najde kako pretvezo, da mu ni treba izpolniti besede. Za to bi lahko navedel nešteto novejših zgledov, kako so knezi prelomili mirovne pogodbe in obljube, in čim bolj je bil kdo lisica, tem bolj mu je uspelo. A treba je, da kdo zna to prikriti in da se zna mojstersko

hliniti. Ljudje so namreč tako preprosti in tako vdani trenutnim potrebam, da tisti, ki hoče goljufati, vedno najde tudi takih, ki se dajo goljufati.... Vladarju torej ni treba, da bi imel vse mogoče kreposti, a *treba je*, da se *zdi*, kakor da jih ima. Dà, drznem se reči, da so, če jih ima in se vedno po njih ravna, pogubne; a če se dela, kakor da jih ima, so koristne; koristno je, če imaš videz, da si pobožen, zvest, priljuden, veren, pošten, a moraš biti takega duha, da boš, če treba, lahko tudi prav nasprotno. Opomniti je treba, da vladar in posebno še nov vladar ne more vedno delati po tem, vsled česar imajo navadno ljudi za dobre, ampak mora mnogokrat, da ohrani državo, delati proti zvestobi, proti ljubezni, proti človečnosti, proti religiji. Zato pa mora imeti tako čud, da se obrne, kamor vetrovi potegnejo in kakor zahteva izpremenljiva sreča, in kakor sem že rekel, dobrega naj ne opusti, če more, a kadar mora biti, mora znati storiti tudi zlò. Knez mora torej paziti, da mu nikdar ne uide iz ust beseda, katera ne bi imela rečenih svojstev; če ga kdo vidi ali sliši, si mora misliti, da ga je sama pobožnost, sama zvestoba, sama poštenost, sama človečnost, sama religija. Posebno videz zadnjega svojstva mora vsekako imeti. Knez naj torej izkuša ohraniti sam sebe in državo; sredstva bodo imeli vedno za poštena, zakaj ljudje sodijo vedno po videzu in po uspehu...“

To je 18. poglavje iz knjige „o knezu“. Da bi ne bilo nobenega dvoma, čemu in komu je napisal Machiavelli taka navodila, pozivlje v zadnjem 26. poglavju Medicejce, naj bi oni bili tisti „novi knezi“, ki je za nje napisal knjigo in naj bi oni bili — rešitelji Italije“!

Ta drzka odkritost, ki ž njo razklada Machiavelli tako očitó nemoralne nazore, je bila in je še nekaterim prava uganka, vsem onim namreč, ki si ne morejo misliti Machiavellija brez sija vzornega moža in čistega rodoljuba.

Nekateri so mislili, da je knjiga le satira na tirane. Machiavelli se dela, kakor da daje svete knezom, a v resnici le ljudstvu odkriva njih zlobo in brezvestnost. Tako je sodil angleški filozof Bacon. Toda s to mislijo se ne strinja resnica. Machiavelli razklada iste nazore v vseh spisih in tudi v prijateljskih zasebnih pismih.¹⁾ „V vseh spisih“, pravi tudi Macaulay,²⁾ „naj si jih je sam objavil ali naj so jih iztaknili preiskovalci v treh stoletjih; v komedijah, ki jih je spisal za zabavo množice; v tolmaču Livijevih del, ki ga je napisal za najbolj navdušene rodoljube florentinske; v zgodovini, katero je posvetil najljubeznivejšemu, prečisanemu izmed vseh papežev; v poslanskih poročilih in zasebnih zapiskih, v vseh je bolj ali manj ista moralna dvoumnost, kakor v knjigi „Il Principe“.

Drugi so ugibali, da je hotel s to knjigo ogrditi in omrziti Medicejce. Dajal je zlobne svete Lorencu, da bi ga zavedel k nasilju in bi se republikanci tolikanj prej lahko maščevali. A tudi ta razlaga je nemogoča, zakaj

¹⁾ Zambelli. o. c. VII.

²⁾ O. c. 7.

kakor po pravici omenja Zambelli,¹⁾ v vseh zasebnih pismih je izražena želja, da bi ga Medicejci zopet uporabili in da bi ž njih pomočjo zopet postal vpliven mož („un uom del potere“).

Macauley, kakor smo že omenili, tolmači knjigo kot sad naziranja tedanje dobe. Toda ko bi to bilo tudi povsem resnično, knjige in nje pisatelja ne opravičuje, ampak samo pojasnjuje, kako je tako delo sploh moglo priti med ljudi, ne da bi je bila sveta jeza vseh dobromislečnih takoj zatrla. „V istini“, da porabimo besede Šukljejeve, „če vsak poštenjak onega zaničuje, kateri se po svojem življenju kaže grozovitneža in licemerca — kako ostro sodbo bode moral izreči nad onim, ki enake hudobije javno uči, ter jih zlasti onim priporoča, katere je usoda postavila na višine človeštva, da s svetlih prestolov gospodujejo klanjajočim se rodovom.“

Zambelli na široko pobija Macaulaya ter sodi, da so privedle Machiavellija k taki politiki le razmere. Samoobramba, pravi liberalni pisatelj, je prvi družabni zakon. Če ni mogoče drugače ohraniti družbe, je dovoljeno braniti jo z zvijačo in prevaro. Svete so pogodbe in sveta je dana beseda, a če pride vladar v zagato, sme jo prelomiti. Zlo je to, a krivo ga je drugo zlo. To, sodi Zambelli, je bistvo Machiavellijeve politike.²⁾ Za svoje mnenje navaja razne filozofe, kakor so Stellini, Montaigne, Romagnosi. Tako na priliko piše Montaigne: „Če kdaj sila ali državna potreba zavede kneza, da se izneveri dani besedi ali prekrši kako drugo dolžnost, mora to deti na rovaš šibe božje. To ni greh, ker je knez s tem le podvrgel svoje dobro višjemu dobru. Seveda zavoljo zasebne koristi se ne sme delati taka sila vesti, pač pa zavoljo občne blaginje.“ Stellini pravi: „Če kdo izkuša doseči to, kar mu gre po vsej pravici in kar ovira zloba drugih, sme, kakor sodijo juristi in najbolj strogi filozofi, za ta namen rabiti tudi laž.“ „Državnik,“ pravi Martens, „se mora ravnati po drugih: če so drugi poštene in odkriti, naj bo tak tudi on; če pa so kovarni in zvijačni, sme po vsej pravici biti zvijačen tudi on.“ Toda dovolj! Kdo ne vidi, da to ni nič drugega kakor tisto načelo: *Finis sanctificat media*! Opomnimo naj le to za Jakoba Dimnika, da ti možje, ki smo jih navedli, niso bili — jezuitje!

Tudi mnenje Zambellijevo ne more opravičiti Machiavellija. Če ves liberalni svet kolne jezuite, češ da jim rabi načelo: *finis sanctificat media*, ne more menda hvaliti Machiavellija zbog prav istega načela.

Šuklje hvali Machiavellija, da je bil na vso moč „pošten, značajan in blag mož“. Priznava pa, da so v „knezu“ grdi, nemoralni nazori. Kako je rešiti to uganko? „Da rešimo to uganko“, modruje Šuklje, „da razumemo nauke in načela tega izrednega moža, treba, da se oziramo na njegove politične nazore in na zgodovinske razmere tedanje Italije.“ Italija, pravi, je bila v prežalostnem stanju. In „prav z namenom, da pripomore k zedinjenju svojega naroda, da pove, kako bi se to dalo doseči — sestavi on še-le sedaj razumljeno knjigo „o knezu.“

¹⁾ O. c. VIII.

²⁾ O. c. XLIV.

Dobro! A kakšne pomočke je nasvetoval Machiavelli? Klasično je, kako ga sedaj brani Šuklje. „Machiavelli.“ pravi Šuklje, „stoji dosledno na stališču starih narodov Ker je tedaj državno blagostanje neprimerno nadvladalo osebne težnje in želje, žrtvovali so Grki in Rimljani brezobzirno posamezne interese, da bi koristili vsej državi. Ni se gledalo na to, ali je kako pospešilo povsem opravičeno ali ne, temveč le na to, ali pospešuje moč in slavo države. Edino merilo javne moralnosti bila je takrat domovinska korist.“ Na takem stališču, pravi Šuklje, je stal Machiavelli, taki so bili tudi njegovi politični nazori. „Če je država v nevarnosti, za rešitelja Italije ne veljajo moralna načela, marveč edino geslo: *salus reipublicae* — *suprema lex* Povdarjaje blagi namen priporoča svojemu narodu celo nevarne in odurne pripomočke...“

Toda nam ne gre na um, da bi bil Šuklje s tem opravičil Machiavellija in rešil uganko! Denimo, da je starim poganom edino merilo javne moralnosti bila domovinska korist. Kaj sledi iz tega? Da je bil Machiavelli na vso moč „pošten, značajan in blag mož“, ker je sredi krščanskih vekov učil in branil ista načela? Nam se vidi, da sledi vse kaj drugega. Če so rečena načela, kakor priznava Šuklje, popolnoma nemoralna, sledi le to, da je imel Machiavelli nemoralne politične nazore. In če so rečena načela vsem krščanstvu tuja in jih je najti le pri poganskih starih narodih, sledi zopet le to, da se je Machiavelli sredi krščanskih vekov dosledno in brezobzirno oklepal starih poganskih nemoralnih političnih nazorov!

In tako je zares! Ne hvalimo Machiavellija, ne poveljujmo njegove politike, ne slikajmo ga kot nekega vzornika — in knjiga „*Il Principe*“ nam ne bo nobena uganka!

Res je, da razberemo iz vsega to, kar je resničnega, res je, da je bila doba, ki je v njej živel Machiavelli, nemoralna doba. Nemoralni humanizem je bil zaplodel vsepovsod po laških dvorih pogansko čuvstvovanje in poganske nazore. Državniki so se malo še menili za krščanska načela. Machiavelli pa je bil toli drz, da je položil tudi teoretično v svoje spise in še posebno v knjigo „o knezu“ tiste nazore, ki so jih dejanski izvrševali tudi drugi, a se vendar še sramovali javno jih izpovedati.

Če nam je to na umu, ni knjiga „*Il Principe*“ sploh nobena uganka. Že Schlegel je dejal: „Machiavelli je pisal kakor kak starec iz poganske davnine; tako je tudi mislil in sicer odločno in strogo tako. Kakor je slonela moč starega Rima le na sili in prevari, vsa pravičnost pa je bila le precej nepotreben dodatek, vnanji nakit in nekaj postranskega, tako so tudi moč in razum pravi vzvodi Machiavellijeve politike, o pravici pa ni nobenega govora. To tudi ni čuda. Machiavelli ni samo proglasil načela, da namen posvečuje sredstva, ampak je postavil politiko take vsebine in takega duha, kakor bi krščanstva ali Boga ali božje pravičnosti sploh ne bilo.“¹⁾

Ako Šuklje oporeka, da je bil Machiavelli na vso moč „pošten, značajan in blag mož“, recimo mu, da je bil toliko pošten, značajan in blag,

¹⁾ Weiss, o. c. VIII. 679.

kolikor „politični pagan“ biti more. Natura človeška ima dobre kali, katerih tudi paganstvo popolnoma ne zatire. Tudi pri paganih najdemo posamezne družabne čednosti. „Anima naturaliter christiana!“, to pove vse. Potem pa je še nekaj opomniti. Politika brez Boga in krščanstva računa le s silami. Taka sila pa mu je tudi religija, tudi krepost, zato vpoštevata tudi religijo in kreposti. Izrazito pravi Nemec Leo:¹⁾ „Machiavelli računa le s silami, ki delujejo politično-mehanično, kakor so denar, vojna moč, strah pred čutno nesrečo, želja po čutni sreči... Tudi vera, tudi pravica in ljubezen so mu sile, in sicer sile, ki so precej istovredne z brezverstvom in krivico in sovraštvom, ki se zato med njimi človek svobodno giblje, kakor se mu ljubi.

Machiavelli je torej poznal le politiko sile in snovi, politiko materijalizma: dobro je, kar je koristno; namen posvečuje sredstva; uspeh je vse; uspeh, *fait accompli* — to je vrhovni pravec vse morale in vsega prava; dovršeno dejanje je pravo; karkoli se zgodi, je prav, ne glede na to, kako se je zgodilo!²⁾

Odtod se taka politika sploh imenuje — machiavellizem, in knjiga „Il Principe“ je kodeks machiavellizma.

III. Machiavellizem v službi liberalizma.

Kar je Machiavelli učil o politiki knezovi, to so skoraj uporabili državniki na politiko sploh. Saj se je žal med državniki vse bolj širil materijalizem in iz materijalističnega naziranja z nujno silo poteka machiavellizem. Materijalizem priznava le snov in fizične sile, zato je pa njemu tudi politika le boj teh sil. Materijalizem ne priznava Boga ne božjih zakonov, zato je tudi njegova politika brez ozira na Boga in božje zakone. Materijalizem uči, da sta religija in morala le produkt materijalnega razvoja, kakor znanost in umetnost, kakor gorkota in elektrika, zato ju dosledno upošteva le toliko kakor druge mehanične sile, t. j. toliko kolikor služita materijalnemu uspehu.

Liberalizem, ta prečudni polutan, zdaj angel, zdaj hudič, pol kristjana, pol pogana, se je z največjim veseljem oklenil machiavellizma. Tak hlapec mu je prišel navsolašč. Posebno zoper katoliško cerkev si ni mogel izmisliti liberalizem boljšega orožja.

Seveda ne smemo misliti, da je liberalizem kar očitno in javno začel izpovedati Machiavellijeve satanske nauke. Toliko poguma, toliko moštva liberalizem ni imel in ga še nima. Liberalizem sloni na hinavščini in laži, ali evfemistično rečeno — na frazi. Liberalizem se tudi ni upal uporabiti machiavellizma na vse življenje. Vedel je, da bi mu ljudje s studom obrnili hrbet. Zato je navstala fraza o državni koristi in višjih ozirih. V zasebnem življenju morajo biti vladarji in državniki pač pokorni morali, a v javnem življenju, v politiki jim morajo biti pred očmi najprej „višji oziri“ in „državna korist“.

¹⁾ Ib. 678. 683.

²⁾ Cf. „Rimski Katolik“, VII. 417 itd. in I. 578 itd.

Ni lepo, če kdo ni zvest, če kdo izdaja tajnosti, zlorabi zaupanje, prelamlja besedo, krši pogodbe. Vse to liberalizem priznava, dà, ko bi šla liberalizmu vera, bi morali reči, da ni moralnejšega naziranja nego li je liberalizem. Fraze: svoboda, enakost in bratstvo so vrhunec morale; namreč svoboda greha, enakost pred večnim zakonom, bratstvo v Kristusu. Toda vse drugače govori in ravna liberalizem, ko gre za javno življenje in politiko. Tedaj liberalizem tepta zvestoba, izdaja zaupanje, krši pogodbe — v imenu državne koristi. Kajpada tega ne kaže javno. Saj ga je poučil že Machiavelli: „Državne koristi — tako je posnel iz knjige „o knezu“ naš Šuklje, večkrat vidijo kneza, da se ne more držati svoje besede. Naj ostane torej pri dobrem, dokler mogoče; naj pa brez pomisleka rabi slabe pomočke, če jih državno stanje zahteva. Vendar tega ne sme javno kazati; zlasti ne sme nič govoriti, kar se ne bi strinjalo z milostjo, odkritosrčnostjo, zvestobo, uljudnostjo in pobožnostjo.“ To pa zopet iz višjih ozirov. „Ljudje namreč“, nadaljuje Šuklje, „sodijo le po videzu; takih je malo, ki te poznajo v istini in neprimerna ta manjšina mora se vedno vdati velikanski večini. Knez naj gleda le na to, da ohrani državo; svet, ki vedno le po uspehu sodi, bode ga vsekdar hvalil in slavil, „kajti druhal gleda le na vnanjost, in na svetu sploh ni drugega nego — druhal!“

Ni lepo, če kdo ne pomaga bližnjemu, kadar je v potrebi. Tudi to priznava liberalizem. Saj zopet ni sestava, ki bi več govoril o človekoljubju, o ljudomilosti, o dobroti, nego liberalizem. A zopet vse drugače ravna liberalizem v politiki. Načelo „neposrejevanja“, *de non interventu*, je pljuska v obraz vsej „humaniteti“, in vendar je liberalizem z glasnim vpitjem proglasil to načelo, ko so to zahtevale „državne koristi“. Narod ni smel priskočiti na pomoč drugemu narodu, ko ga je napadel sovražnik s kruto silo in zlobno prevaro.

Zločin je, če kdo ubije brata. Liberalizem kolne mračni srednji vek, ki je časi vrgel rovarskega krivoverca, pogubnega človeški družbi, na gro-mado. Tu in tam je liberalizem že sploh odpravil smrtno kazen. A ne boji se krvi, če to zahtevajo „državne koristi“. Tedaj pod laž nivo pretvezo začne krivično, vnebovpijočo krvavo vojsko, ki z ognjem in mečem konča tisoč in tisoč možem mlado življenje.

Nemoralno je, odobravati roparstvo. Liberalizem je v politiki marsikdaj odobruje iz „višjih ozirov“ in imenuje to „politiko dovršenega dejanja“.

Zakoni morajo biti нравni. Liberalizem potisne vladarju pero v roko, da podpiše tudi nemoralne zakone, če tako terjajo „državne koristi“ in „višji oziri“.

Zveza resnice z lažjo, pravica s krivico je nemoralna. Liberalizem izkuša v politiki doseči tudi to, če kaže.

Liberalizem pravi na isto vprašanje „da“ ali „ne“, prav kakor kaže. Uspeh mu je vse, pomočke meri le po uspehu brez ozira na Boga, religijo in moralo.

Ali naj te trditve poedinoma dokažemo? Sodimo, da vsak pozna dejstva, ki so nam bila na umu, ko smo zapisali rečene trditve.

Najboljši in najkrajši dokaz je huronski vik in hrik, ki je navstal v liberalnem taborju, ko je Pij IX. l. 1864. v „Syllabu“ obsodil poleg drugih zmot tudi machiavellizem. Tedaj se je pokazalo, kako globoko tičé „katoliške“ države v machiavellizmu. Zdelo se jim je, da se porušijo temelji držav, če se odreko naukom knjige „Il Principe“.

Machiavellizem, kakor smo rekli, se je zdel liberalizmu sosebno orožje zoper katoliško cerkev. Šuklje sam pravi, da je Machiavelli „s preroškim glasom svojim rojakom naznanjal pogoje njihovega obstoja, smoter njih teženj: uničenje svetne oblasti papeževe in združenje vsega naroda v eno politično enoto“, in da je prav s tem namenom sestavil „še le sedaj razumljeno knjigo o knezu“.

In živa resnica je, da združena Italija sloni vsa na machiavellizmu.

Pravi machiavellisti so bili Cavour, Viktor Emanuel in Napoleon III., ki so uničili svetno oblast papežovo. Že l. 1856. na pariškem kongresu je Cavour začel rovat zoper papeža. Podal je noto „sullo stato pontificio“. Kakor je trdil Cavour sam, je bila Anglija zelo zadovoljna. Zadovoljen je bil tudi Napoleon III., samo to je pripomnil kot pristen machiavellist, da treba imeti „ozire“, zakaj papež ni le svetna glava v državi treh milijonov, marveč tudi duhovna glava 33 milijonov Francozov. Začela se je po Laškem divja agitacija. Delovali so na vse načine; s pesnimi, povestimi, brošurami; z navduševalnimi manifesti, s pamfleti, s časniki; delovali so po vsej Italiji skrivaj in, kolikor moči, očitno. Burno so zahtevali od papeža — reform, a reform, kakor pravi svobodomiselni privrženec nove Italije, Montanelli, ki so o njih dobro vedeli, da jih papež ne bo dal, ker jih ne more: reform, ki so v popolnem nasprotju s katoliško cerkvijo. Papež jim je dal svoboščin, kolikor jih je mogel, a rovarji so upili „evviva“ in zahtevali vedno novih. Ko jim papež ni več mogel ustreči, so začeli revolucijo.

Prav tako se je začelo po vsej Italiji gibanje zoper „tujce“. Da bi druge evropske države ne prišle na pomoč zakonitim vladarjem, so vrgli machiavellisti v svet načelo „de non — interventu“.

Cavour, duša vsega gibanja, se je previjal kakor kača. Bodril in podžigal je vstajo, a če se kdaj ni posrečilo, je takoj nastopil z glasnim protestom. Bil je mojster politike uspeha „del fatto compiuto“.

Ko so rovarji po vseh pokrajinah podkurili revolucijo, se je začelo famozno glasovanje. V hipu so bile narejene volilne listine; volitve so se izvršile soglasno, v malo minutah, brez krika, brez ugovora, brez pritožb; le v Toskani so ovrgli eno volitev, ker je en mož prejel dvakrat več glasov, nego je bilo volivcev.

Napoleon III. je pridno mešetaril. Najprej je delal oblube. Dejal je, da je za svobodo Italije pod predsedstvom papeževim. Za tem je prišla doba svetov. Svetoval je Italijanom, da opuste prevelike težnje po enoti; svetoval Pijemontu, da omeji želje po pridobitvah; svetoval papežu, naj dá več svoboščin. 31. decembra 1859 pa je pisal papežu, da jamči za to, kar mu je ostalo, če preda vstaške pokrajine.

18. marca 1860 je izročil cav. Farini v Turinu kralju Viktorju Emanuelu dokumente ljudske volje, „del suffragio universale“. Kralj je vzprejel ljudsko „željo“ in pridružil svoji državi: Parma, Modena, in Romanjo. 101 grom iz topov je naznanil združenje. Viktor Emanuel pa je slovesno zatrdil, da goji še vedno v srcu „živo in neomajano spoštovanje do častitljivega poglavarja sv. cerkve.“ „Kot katoliški vladar in kot laški vladar, je dejal, sem vedno pripravljen braniti sveti stolici potrebno neodvisnost in spoštovati nje vrhovnost (prestare omaggio all'alta sua sovranità).

Tako je zmagoval machiavellizem, dokler mu ni padel kot rop v oblast tudi — Rim.

Da je naša sodba stvarna in resnična, zato imamo najboljšega svedoka, ki si ga moremo misliti. Mazzini sam imenuje politiko Cavourjevo izrecno — machiavellizem. Mazzini sam je tudi pisal Cavourju: „Oj vi oportunisti, vi nimate nobene pravice sklicevati se na načela. Vi molivci dovršenega dejanja, vi nimate pravice odevati se z odelom morale! Oj vi materijalisti, ki tako radi izgovarjate ime božje, vi, v srcu sovražniki papeževi, ki mu z besedami skazujete spoštovanje! Med vami in menoj je le ta razlika, da jaz pravim: sveta je vsaka vojska proti tujcu, in spoštujem vsakega, ki gre v to vojsko, če tudi omaga! vi pa pravite: sveta je vojska, ki se v njej zмага, in zasmehujete one, ki padejo. Znano je tudi, da je Cavour, ko mu je bilo izvesti največja podjetja, navadno dejal: „Non parliamo di morale! Ne govorimo o morali!“

Res je torej, da je machiavellizem uničil svetno oblast papeževu.

Tudi Avstrija je po machiavellizmu uravnavala razmerje do katoliške cerkve. Prav po načelih machiavellizma je porušila konkordat z Rimom; po načelih machiavellizma je zasnovala nove zakone, in po istih načelih je diplomatično odobrila božjeropno osvojitve Rima.

Lahko rečemo: vsa politika modernih liberalnih držav je — machiavellizem. A prišel bo dan, ko bo te države zadela tudi usoda Machiavellija. Machiavelli bi bil končno rad utajil knjigo „Il Principe“, a je ni mogel, in padel je nanj ves ljudski gnev. Tudi liberalnim državam bo prišel dan, — ko bodo tajile machiavellizem, a bo prepozno. „Evropa, je pisal že „Rimski Katolik“¹⁾, se je izneverila evangeliju ter uklonila se materijalistični dogmi o svetosti dovršenega dejanja. Po tem principu je nekdanj papeški Rim postal nedotakljiva prestolnica nove kraljevske Italije, „Roma intangibile“. Zato pa ne uide kazni tistega Boga, kateri čuva svoja in svoje cerkve prava! Dà, prst vsemogočnega Boga se bo dotaknil tudi tega, kar diplomati razglašajo za — intangibile.“

IV. Machiavellizem v službi anarhizma.

Časih so imeli državniki že priliko spoznati, da je machiavellizem nevarna politika. Napoleon III. je ravnal po naukih machiavellizma nasproti papežu, a po istih načelih je ravnal Bizmark nasproti njemu. Avstrija je

¹⁾ R. K. VIII 422.

ravnala po načelih machiavellizma s katoliško cerkvijo, a po istih načelih je ravnala Nemčija z Avstrijo. Bizmark, ves Machiavelli, je bil šiba božja za machiavellistično Francijo in Avstrijo.

Toda državniki se niso zmodrili. Machiavellizem jim je še vedno evangelij.

Ko so zatirani sloji uvideli, da se višji sloji ne menijo ne za Boga, ne za moralo, so sodili, da se jim takisto ni treba meniti ne za Boga, ne za moralo. Ko so uvideli, da višje sloje vodi le machiavellizem, so sodili, da bi bil tudi zanje najboljše orožje machiavellizem.

Machiavellizem je jako preprost, zato se ga množice hitro osvajajo. Niso toliko učene, da bi brale knjigo „Il Principe“, kakor so jo brali državniki, toda toliko premetene so, da razbirajo nauke Machiavellijeve iz politike samih državnikov.

Žalostna resnica sicer, a resnica je le, da so se tudi nezadovoljne množice oprijele machiavellizma. Anarhija, ki vedno mogočnejše dviga krvavo glavo, deluje po istih načelih, ki po njih delujejo državniki. Finis sanctificat media, namen posvečuje sredstva, to je prava modrost Machiavellijeva, in te modrosti so se naučile od liberalnih državnikov tudi množice. In naša sodba je taka: Če je dovoljeno državnikom ravnati se po takih načelih, ne vemo, zakaj ne bi bilo dovoljeno tudi množicam.

Državniki imajo pred očmi le takozvane „državne koristi“. Država je moloh, ki mu žrtvujejo vse, religijo in moralo, zvestobo in poštenje. Država jim je prvi smoter, vse drugo merijo le po tem smotru. Kar vodi k temu smotru, je dobro; kar ne, ne.

Kako je po teh načelih mogoče zavrniti nje, ki si postavijo za prvi smoter — anarhijo? Ni mogoče! Če je tebi dovoljeno imeti po tvoji glavi in tvojem srečanju državo za prvi smoter, bo dovoljeno pač tudi meni imeti po moji glavi in mojem srečanju za prvi smoter anarhijo. Res ne vemo, kako je brez višje religije in morale mogoče odtegniti se tej dokaznosti! A če ni mogoče, evo, je opravičen — anarhizem. Po prvem smotru se mora ravnati vse. Kar vodi k temu smotru, je dobro; kar ne, ne. Če vodi torej k anarhiji caromor, je tudi caromor — dober!

Oj vi materijalisti in machiavellisti, vi liberalni državniki, ki ste plakali, čuvši grozno vest o nasilni smrti venčane cesarice Elizabete, vaše solze vas obsojajo! Če so vam pritekale z neodoljivo močjo iz oči, so dokaz, da je machiavellizem, ki se njega posledicam upira natura sama, protinaraven, zlodejski sestav. Če pa izpovedate machiavellizem in veste, kaj izpovedate, so bile vaše solze hinavske in iztok hinavščine! Tedaj je Luccheni vaš zaplodek, in ne kolnite ga!

Kdor rabi in odobrava knjigo „Il Principe“, ta mora reči: Luccheni je dobro ravnal! Če je država v nevarnosti, tako opravičuje Šuklje Machiavellija, za rešitelja ne veljajo moralna načela, marveč edino geslo: *salus reipublicae suprema lex*. Zakaj pa ne bi kdo smel sklepati tako: Če je blaginja ljudstva v nevarnosti, za rešitelja ne veljajo moralna načela, marveč edino načelo: *salus populi — suprema lex*? Luccheni je sklepal tako. Luccheni, kakor

liberalni državniki, brez Boga, religije in morale, je sodil, da reši človeštvo, kdor ga reši venčanih glav. Caromor je le pomoček, in če je smoter — rešitev človeštva — dober, je po principih machiavellizma dober tudi caromor! Zato je Luccheni okopal bodalo v carski krvi.

Vi se zgražate? Zgražajte se, a logika se ne zgraža! Machiavellizem vodi dosledno do takih posledic, in če liberalizem teh posledic ni izvedel, ne gre hvala njegovi krepostnosti, ampak njegovemu polutanstvu. A liberalizem, ki je splošno vvedel v politiko machiavellizem, je kriv, da se ga je polastil tudi anarhizem in sicer polastil s krvavo doslednostjo in logiko.

Zlò je naši dobi, to vé vsak. Zedinjena Italija je velika njiva, ki na njej od dne do dne bohotneje poganja seme anarhizma; Francija je moralno propala; Nemčija je intelektualno razdjana; Avstrija, naša Avstrija se bliža popolni propasti. In od kod to zlò? Kriv ga je machiavellizem, ali recimo, materijalizem, saj machiavellizem je le ena plat materijalizma. Državniki so vrgli Boga, religijo in moralo iz politike, „druhal“ je vrgla religijo in moralo iz vsega življenja. Državniki so uganjali machiavellizem nasproti cerkvi in narodom, druhal ga uganja nasproti državi in družbi. V eni stvari se je ujedla teorija Machiavellizeva. „Knez naj gleda le na to, je dejal, da ohrani državo; svet, ki vedro le po uspehu sodi, bode ga vsekdar hvalil in slavil, kajti druhal gleda le na vnianost in na svetu sploh ni drugega nego druhal!“ V tem, pravimo, se je teorija Machiavellijeva ujedla. „Druhal“ je spoznala tudi notranjščino „knezov“, in vrača sedaj nemilo za nedrago!

En pomoček je proti anarhizmu, seveda bo v živo zadel tudi liberalizem, in ta pomoček je — krščansko načelo!

Povrat h krščanstvu, povrat k Bogu je edina rešitev Evrope. Vera mora zopet prešiniti vladarje in narode; morala bodi zopet pravec ne le v zasebnem življenju, ampak tudi v politiki; Bog imej zopet priznано gospostvo ne le nad poedinci, ampak nad državami in narodi; in s krščanstvom se bode vrnila božja moč. „Uspeh ne izostane; krščansko načelo je božje načelo, je božja moč; ono zmaga, počasi sicer, a gotovo, kakor je gotov Bog, njegov izvor!“¹⁾

Če pa bo Machiavellijev duh, duh paganstva, duh materijalizma še dalje navdajal državnike, bo zlosrečno seme vse bolj hitelo v klasje, in možje, ki so veter sejali, bodo želi vihar.

Ko je umiral Machiavelli, se je bližala solnčni Italiji temna doba, ko so imele razliti nanjo apokaliptične kupe vse gorje, kakor smo že dejali z Macaulayom, doba umorov, gladu, uboštva, sramote, suženjstva, obupa. Taka usodna pogubonosna doba se zopet bliža ne le Italiji, ampak vsej Evropi. Bog daj, da bi uvideli državniki še za časa — če ni že morda prepozno, — kam je zavedel države zli dëmon, materijalistični machiavellizem!

Dr. Aleš Ušeničnik.

¹⁾ „Rimski Katolik“ VII. 430.

O umetninah po Slovenskem.¹⁾

Pred sedmimi leti sva s prijateljem ogledovala ne posebno veliko, a zelo zanimivo cerkev v večnem mestu. Prijatelj je dejal: Glej, tu je več umetnin v eni cerkvi nego pri nas doma na vsem Slovenskem skupaj! Resnica! Cerkev sama za - se umetnina, altariji umetni, slike biseri. In pri nas domá? Redkokje naletimo na umetno stavbo, redkeje na lep kip in dovršeno sliko.

In vendar nismo zadnji! Samo poznati je treba posamezne umetnine naših dežel in njih očete umetnike, in mileje bomo sodili umetnostno vprašanje naše drage domovine. Malo nam je znana naša domovina sploh, tem manj njene umetnine. Pisalo se je res že večkrat o tej stvari, toda večinoma v tujem jeziku. Kaj čuda torej, če ljudem niso znane domače umetnine?

Prvi, ki se je zanimal za domačo umetnost, je bil nesmrtni Hren, ki nam je ohranil v svojih koledarjih marsikako dragoceno beležko. Mnogo se je trudil Valvasor, ki je marsikaj zapisal, pa še več storil, podpiral je umetnike, sam jih je gostil na svojem gradu Wagensberg-u, da bi dostojno proslavil domovino. Žal, da je prišla njegova zbirka medorezov v tuje roke. Krivično bi bilo, ko bi pozabil možá, ki šteje med največje naše domoljube, ki bodi v krščanskem življenju in marljivem delovanju zgled še poznim rodovom, menim: Janeza Gregorija Dolničarja. V svoji rokopisni knjigi: *Annales Urbis Labacensis* (1660—1717) navaja slike in slikarje ljubljanskih cerkvá, in kolike vrednosti je njegova „*Historia ecclesiae cathedralis*“ vé vsakdo, kdor jo je prečital. Za njim je napisal nekaj črtic Erberg v dodatku rokopisa *Versuch einer Literaturgeschichte für Krain*. 1825. Najnatančnejši popis naših umetnikov in umetnin pa ima „*Kukuljevičev slovník umetnikah jugoslovanskih*“, Zagreb 1856—1860. Temu se pridružuje zanimivi članek Radičev v *Letopisu M. Sl.* 1880: *Umeteljnost in umeteljna obrtnost Slovencev*, Strahl-ova knjižica: *Kunstzustände Krains, Slovanstvo i. dr.* Manjše spise so prinašali listi, kakor *Mittheilungen d. h. Vereins f. Krain*, *Blätter aus Krain*, in novejši čas slovenski listi, njim na čelu *Dom in Svet*, ki si je posebne zasluge pridobil z ilustracijami.

Govoreč o obraznih umetnostih moramo priznati, da je pri nas še najbolj znano stavbarstvo, manj slikarstvo in najmanj kiparstvo.

V prvem oziru ima velike zasluge prelepa knjiga: *Stavbinski slogi*, ki je učna knjiga v semenišču. Ta se ozira vedno na domačo zemljo in z veseljem našteva in popisuje domače zgradbe.

Manj znano je slikarstvo, zlasti prejšnjih vekov. Celó največji slovenski slikarji so nam premalo znani. Pred leti je bilo ime Frančiška Jelovška, našega najboljšega slikarja na presno, malone neznano. In vendar je toliko slikal in včasih tako lepo, da se mu moraš čuditi. Njegove freske pa so zamenjavali pogostoma z Quaglijinimi. Ta je namreč poslikal prezbitarij in

¹⁾ Poročilo č. g. V. Steska na letošnjem občenem zboru „Leonove družbe“.

strop v ljubljanski stolnici 1703—1706. Temu so pripisovali vsi razen Erberga slike v cerkvi sv. Petra v Ljubljani. Sam za-se sem celó mnenja, da so slike v semeniški knjižni dvorani Jelovškovo delo, dasi se vseskozi brez izjeme pripisujejo Quagliji. Isto mislim o krasni kapeli Codelljevi v Turnu pod Ljubljano, o slikah v cerkvi sv. Štefana, v Skaručini in v Grobljah, mimo onih, ki so znane kot njegovo delo.

Istočasno je svetica druga luč. Valentin Mencinger, ki je obogatil s svojimi oljnatimi slikami mnogo cerkvâ po Kranjskem, Štajerskem in Hrvatskem, zlasti cerkev sv. Petra v Ljubljani, kateri je naslikal vse altarne slike razen ene, ki je Jelovškova. Življenje obeh pa je primeroma premalo znano, in treba še korenitih preiskav, da se bo moglo natančneje popisati.

Poleg teh so znani slikarji Andrej Herrlein, F. Bergant, Potočnik, brata Layerja, Langus, Stroj, Wolf, Künl in dr. Med tujei je znan poleg Quaglije še Kremser-Schmidt, ki je zaslovel pri nas po krasnih velesovskih slikah, še Almanak, nizozemski slikar, ki je slikal portrete in freske.

Preidimo h kiparjem.

Grška, domovina onega idealnega rodu, ki je v umetnosti še vedno učitelj svetu, je imela v najlepši dobi trojico znamenitih kiparjev: Myrona, Polykteta in Fidijo, v poznejši dobi pa zopet tri velikane: Skopo, Praksitela in Lysipa. Nekako prvo dobo smo doživeli tudi mi, kdo zna, ali nam posije tej enaka druga doba.

Navajeni smo soditi, da je bila prva polovica prejšnjega veka nekako zaspana. Kdor pa pazno premotruje našo zgodovino, ta se kmalu prepriča, da ni tako. Res, da Slovenci tedaj slovstveno niso mnogo storili, zlasti ne v slovenskem jeziku, a v umetnosti so več storili, kakor preje ali pozneje celo stoletje, zlasti Ljubljana se še dandanes ponaša z deli tiste dobe.

Kussa, Mislej in Robba zastopajo kiparstvo. O prvem nam je malo znanega. Iz zgodovinskih podatkov smemo sklepati, da je delal v nekdanji frančiškanski cerkvi. Torej bi bili kiparski ostanki te cerkve njemu pripisovati. Altar v Hrenovicah, prižnica pri sv. Petru v Ljubljani, utegneta biti njegovo delo. Bolje poznajo tega umetnika Hrvatje, kjer je njegovo delo prižnica zagrebške prestolnice, in najbrže altar v Karlovcu, dva stranska v Zagrebu in veliki v Remetah.

Zanimivo je, da so vsi trije omenjeni kiparji stanovali zvrstoma v isti hiši, namreč v Ljubljani poleg Virantovega vrta. Marijin medaljon iz marmorja spominja teh kiparjev.

Mislej in Robba sta bolj znana; vendar Robba visoko nadkraljuje Misleja. Že prva Robbova dela pričajo o njegovi nadarjenosti in spretnosti, število del pa o neumorni delavnosti. Trideset let je delal Robba v Ljubljani. Leta 1752. pa izgine. Kam je odšel, ali domov, ali drugam dela iskat, ne morem povedati. Veščaki splošno trdijo, da so njegovi kipi umetnine prve vrste. Pogledj relief pod kipom sv. Janeza Nepomuka pri sv. Florijanu (1727), ali tabernakel pri sv. Jakobu, kip sv. Felicite pri frančiškanih, sv. Ano in Katarino, in simbole vere, upanja in ljubezni pri uršulinkah, sv. R. Telesa altar v stolnici, vodnjak pred mestno hišo i. t. d., vse uči, da je to delo velikega duha in spretnosti roke.

Še dveh velikih mojstrov ne smem pozabiti. Padovanca Jakoba Contieri-ja, ki je napravil prekrasne kipe v Frančiškovi kapeli pri sv. Jakobu, in Angela de Putis, tudi Padovanca, katerega štirje kipi krasé v stolnici prostor pod kupolo.

Novejših omenjati ne spada več v obseg mojega poročila.

Ni veliko število naših umetnin, a izmed teh so nekatere pravi biseri. Glejmo torej,

1. da stare umetnine ohranimo, in da se o priliki popišejo, zlasti v farnih zgodovinah;

2. da bodo novi izdelki vedno ustrezali umetnostnemu čutu; bolje, da se dražje plača, nego da se naroča malovredno blago. Ker posameznik ne more vsemu kos biti, naj dotičniki poprašajo za svet društvo za krščansko umetnost v Ljubljani.

3. Isto naj velja, kedar se kaj popravlja.

4. Ostanke umetnin in sploh, kar se več ne rabi, naj se shrani v škofijskem muzeju, ki naj se v ta namen ustanovi. Tu naj se hranijo tudi načrti, obrisi, fotografski snimki cerkvâ, altarjev, slik in kipov. Tu naj bo društvena knjižnica, prostor za odborove seje, za shode umetnikov in naročnikov umetnih del.

Če se to uresniči, bomo spoznali natančneje svojo domovino, umetniki se bodo lažje zglašali, delo lažje oddajalo primernim veščakom, lepša doba mora nastopiti.

Slovencev nas je malo, da pesnik užaljen poje:

Mala ti si domovina,
Nepoznano je ime ti,
Čul imena nisem tebi.
Oj, nikjer, nikjer na sveti.

A potem bo treba i nas vpoštevati. In dasi ne dosežemo grške slave, smemo vendar-le upati, da pridejo časi, ko bodo tudi nam milejše zvezde kakor zdaj sijale.

V. Steska.

O slovenski socialni in kulturni zgodovini.¹⁾

Naročilo se mi je, naj govorim o kulturni in socialni zgodovini slovenski.

A kaj naj povem? Saj je znano, da se je že toli in tolikrat trdilo, in se od neke strani še zatrjuje, da Slovenci niti nimamo svoje kulture, temveč da je vse, kar imamo, importirano, da so vsi naši duševni plodovi le pridelek na tujem zelniku.

Kako naj govorim o zgodovini slovenske kulture, o slovenskem kulturnem razvoju in delovanju, ko moramo mi sami priznati, da je komaj

¹⁾ Poročilo č. g. J. Benkoviča na letošnjem občnem zboru „Leonove družbe“, nekoliko izpopolnjeno.

sto let preteklo, odkar se Slovenci zavedamo, da sploh živimo, in še-le komaj pol stoletja, odkar nekoliko prosteje dihamo in se gibljemo, kakor vemo in znamo, ponižno prepričani, da smemo tudi mi poleg drugih narodov pohlevno živeti in včasih tudi katero vmes reči.

O zgodovini naše slovenske kulture naj govorim, in vendar vemo, da so slovenske ljudske šole še-le od včeraj do danes, da slovenskih srednjih šol še dosedaj nimamo niti ene, da je tudi slovenska univerza celo v sedanji dobi absolutne narodnosti le nekak „pium“, ali bolje „piissimum desiderium“. Uradovanje naših uradov je po večini še vse nemško, in kdaj se vsaj nekoliko posloveni, je tako veliko vprašanje, da na-nje niti približnega odgovora ne vemo.

Poglejmo v drugo stran našega kulturnega razvoja! Naši denarni zavodi: hranilnice, posojilnice, zadruga itd., naša izobraževalna, poučna, zabavna društva, vse to je pri nas še-le „in fieri“, zasnovalo se je v zadnjih petih ali desetih letih.

Svoje domače industrije, obrtnije, umetnosti in drugih strok, s katerimi se mora ponašati narod, ako hoče vsaj nekoliko imponirati pred svetom, mi še sedaj nimamo niti toliko, da bi v vsem vsaj za naše domače nujne potrebe zadostovalo.

A kaj bi razkazoval siromaštvo našega naroda in se ž njim ponašal, ko je beraški ponos izmed vseh vrst te nečednosti najbolj nečeden!

Dà, ako smo tako kratkovidni, da pregledujemo in premišljujemo samo sedanjo našo in kvečemu tudi to, kar se je zgodilo včeraj in predvčerajšnjim, se moramo Slovenci res sami sebi zdeti duševni siromaki. Toda če pa gledamo jasno daleč nazaj, uvidimo kmalu, da Slovenci niti v kulturnem pogledu nismo tako ubožni, kakor se nam zdi.

Če je slovenski narod do današnjega dne ohranil svojo individualnost vkljub tolikim in tako silnim tujim vplivom, potem mu moramo vendar-le prisojati neko stopinjo lastne kulture, ki ga je držala po koncu, misliti si moramo, da je vsaj stržen slovenske lipe že od svojega izvora sèm domač. In uprav to je interesantno zasledovati in preiskovati, kako si je slovenski narod tuj kulturni vpliv prisvajal ter ga, recimo: ne kar „v oblicah“, temveč po svojih potrebah in razmerah modro in previdno na-se obračal, recimo: ga podomačil, „ponašil“. Ravno ta modri razvoj slovenskega naroda nam je najboljši dokaz, da je naš narod že od nekdaj znal in hotel stati na svojih nogah in ni potreboval na zunanji niti nemških niti laških bergel, temveč, kar je praktičnega od njih vzel, to je použil in v sebi dobro prekuhal, sebi asimiral, brez škode lastnemu telesu. Tu smem nanj obrniti besede svete knjige: „Non quod intrat in os, coinquinat hominem.“ (Mat. 15. 11.) Kadarkoli pa se mu je kaka dušna paša vsilila, katera mu ni prijala, je začutil vselej v svojem drobovju bolečine, ki so dotlej izpodkopavale njegovo sicer čvrsto zdravje, da je nezdravo hrano iz sebe vrgel: Quod procedit ex ore, hoc coinquinat hominem.

Taka našemu narodu vsiljena nezdrava piča je bil svoj čas luteranizem in je v naših dneh liberalizem in socijalni demokratizem.

Uprav ta neomahljivost in trdoživost slovenskega naroda v vseh dobah in njegova nekako prirojena mu ljubezen do samostalnosti nam je torej najboljši dokaz, da je imel svojo kulturo, čeprav le v malem, že — od nekdaj. Ko bi nič ne imel svojega, kar hočejo nekateri trditi, bi moral že davno zginiti v žrelu nemškega moloha.

Žal, da kulturo svojega naroda tako malo poznamo! Temu je krivo največ to, da se zaradi prevelike skromnosti slovenske, ali pa tudi zaradi preširnosti njegovih sosedov in gospodarjev njega kulturna sila v javnosti skoro nikoli ni dovolj očitno pokazala. In ker se ni pokazala, je niti mi sami ne opazimo, ker, žalibog, gledamo le preveč na zunanost njegovo, premalo pa na notranjost. In to je bistvena hiba, da svoj narod preveč sodimo po zunanjem njegovem nastopu, premalo pa po notranjosti, ter zato vidimo le siromaštvo, ki se na zunaj kaže, a dušnih vrlin, ki se znotraj skrivajo, ne spoznamo. In vendar moramo priznati, da je edina dobra posledica skromnosti slovenskega naroda, da se je tembolj razvijal in jačil v svoji duši, čimbolj se je zapuščal v svojem zunanjem nastopu. In zato je še sedaj v jedru nepristopen tujemu, nezdravemu vplivu.

Poglejmo torej v njegovo dušo in uvideli bomo kmalu, da slovenski narod nikakor ni duševni siromak, temveč ima v posesti marsikak lep zaklad, za katerega pa morda sam ne ve.

Naj mi bo dovoljeno rabiti neko primero. Slovenci smo živeli do 19. stoletja v siromašni leseni bajti. V tekočem stoletju, ki se bliža h koncu, živimo v priprosti, zidani kmečki hiši „par terre“, kakoršnih je sedaj večina slovenskih hiš. Da bi pa hišo vzdignili vsaj za eno nadstropje in zidali, se nam zdi, da „ni d'narja, ni blaga!“

A meni se zdi, da smo vsi vkupe premalosrčni, še zmerom preskromni. Jaz si upam smelo trditi, da v vseh štirih voglih te preproste zidane slovenske hiše „par terre“ so skriti zakladi, lonci, polni zlatih cekinov in srebrnih ranjšev, katere so naši pradedje privarčevali, skupaj znosili in nam potomcem zapustili. Mi pa smo preleni, da bi jih izkopali in porabili. Le malo truda si moramo vzeti in pripraviti se, da pri razkopavanju malo prahu použijemo, potem pa bomo v roke dobili toliko zakladov, da si bomo lahko sezidali na močnem temelju krasno poslopje v domačem slovenskem slogu v dva, tri, če bo treba, celo v štiri nadstropja, morda še stolp na vrhu! Ako pride tujec mimo te palače, bo nehote postal in čudé se na-njo pogledal ter vprašal: „Kaj je to?“ In mi bomo ponosno smeli odgovoriti: „To je slovenski kulturni dom!“ In morda še zraven dostaviti: „Pa védite, gospod, to je popolnoma naše domače delo!“

Kot tako veličastno palačo si mislim jaz vsestransko temeljito kulturno zgodovino slovensko! In taka književna palača nam je krvavo potrebna, to vsi dobro čutimo, najbolj pa naši politiki, časnikarji in ljudski govorniki.

Le potem bomo mogli prav presojati sedanost slovenskega naroda, ako bomo njega preteklost kar najbolj poznali. Kadar bomo jasno gledali daleč nazaj, bomo lahko gledali z veliko zanesljivostjo tudi daleč naprej. In potem ne bomo zopet in zopet delali hib, da bi komarje precćjali, kamele pa prezirali, ter se po abderitski borili za oslovo senco, kar se je žal našim prvakom v pretekli dobi marsikdaj pripetilo in se morda še sedaj komu pripeti. Škodo pa trpi pri teh zmotah le narod sam. Če sploh komu, velja torej nam Slovencem znani izrek: „Historia est magistra vitae!“ Kadar bomo vsi Slovenci stanovali v svojem domačem kulturnem domu, tedaj še-le zvemo, pri čem da smo, in kaj smo. Zdaj tega gotovo še dobro ne vemo, temveč se nam le nekaj zdi, da smo. Potem, ko dobimo tako knjižno delo, ne bo treba za vsako nameravano kulturno podjetje med nami, morda vsake kvatre enkrat, letati od Anasa do Kajfeža ter po časnikih in drugod mole-dovati ter v potu obraza še-le skupaj znašati, da se ta slučajno zveržena zmes porabi kot osnovno gradivo, kakor se je to nedavno pripetilo, ko se je nameravala sestaviti peticija za ustanovo slovenske univerze. Ako dobimo temeljito kulturno zgodovino slovensko, potem bo slovenski dom dovršen in vse shrambe v njem se bodo polagoma napolnile, kolikor ne bodo še polne.

Slovenci pa smo se doslej, žal, še jako malo bavili z domačo zgodovino. To malenkost, kar vendar že imamo, so nam spisali največ tujci, ki so ljubili pač kranjsko, oziroma štajersko, koroško, primorsko zemljo, nikakor pa ne slovenskega naroda, ki na njej prebiva. Njega so mržili in v tem smislu tudi o njem pisali; kjerkoli so le mogli, odščipnili so mu kako zaslugu in mu podvrgli kako slabost.

Sicer imamo Slovenci že nekaj večjih del, ki pa po svoje opisujejo našo kulturno zgodovino; n. pr. Ankershofen in Hanžič o Koroškem, Muchar, Gebler, Weiss, Kronos o Štajerskem, Czörnig in Kandler o Primorskem, Valvasor in Dimitz o Kranjskem. Po svoje, pravim, so pisali o Slovencih ti možje. Naš narod so hoté ali nehoté prezirali in poniževali s svojim peresom; nemški živelj med Slovenci pa preveč slavili. Valvasorjevo delo se mi zdi kakor kak srednjeveški viteški grad na slovenskih tleh, kakoršen bi v sedanjih naših razmerah nobenemu rojaku ne ugajal zaradi starih, strahotnih hodnikov in zaduhlih soban. Dimitz pa je na naših tleh, ob naših troških, s slovenskim gradivom postavil neko palačo v nemškem, bolj protestantovskem nego katoliškem slogu. Take kulturne palače ne moremo, nočemo in tudi ne smemo razglasiti kot svoje, ker v nji po slovenskem le malo diši. To delo je črvido slovensko jedro v nemški lupini.

Domači slovenski zgodovinarji, katerih doslej nismo še veliko imeli, so bili v svojih znanstvenih studijah preveč površni; zajemali so le malo iz prvotnih starih virov, največ pa iz nezanesljivih tujih zgodovinskih del. Ako očitamo, da veje v nemških knjigah, pišoćih o Slovencih, nam neprijazen duh, moramo trditi, žal, o večini naših slovenskih zgodovinarjev, da naštevajo le gola dejstva, ki marsikdaj niso posebno tehtna, a prave zveze in duha jim manjka. Zato so njih dela jako suhoparna in primeroma jako malo čitana.

Zgodovino pisati se pravi, ne le posamna fakta in osebe naštevati, ter vse važno in nevažno gradivo, katero pride slučajno pred oči, skupaj zveržiti, temveč treba je, kolikor se dá, posegati v prvotne vire in s treznim kritičnim duhom modro in previdno ločiti tehtnejše stvari od manj tehtnih ter potem na podlagi zgodovinskih činov podati jasno, popolno in resnično sliko dotične dobe in sicer tako, da je vsako dejstvo jasno in utemeljeno v svojem viru ter tudi v posledicah, da se torej ena stvar iz druge razvija in druga drugo pojasnuje.

Kulturne zgodovine našega naroda ne more nobeden prav in nepristransko soditi in pisati, kdor se popolno ne vglobi v duh njegov. In ta duh je duh globokega verstva! Ljubezen do katoliške vere in cerkve je bila glavni motiv mnogim in največjim činom tudi v Slovencih. Kdor tega ne vpoštevaa ali vsaj zadostno ne izrablja, ta sodi in opisuje našo zgodovino — strankarsko. In uprav zaradi tega premnogi spisi o naši preteklosti niso zanesljivi, pač pa dolgočasni, ker so brez pristnega narodnega duha.

V domačih zgodovinskih knjigah čitamo pač o krvavih bojih, o naših junakih, o slavnih učenjakih itd., a o razvoju našega družinskega življenja nam je še malokdo kaj temeljitega povedal. In vendar je nam Slovencem zlasti to potrebno, ker smo bili v vseh časih skromen, miroljuben kmetijski narod, kateremu je vse prej ugajalo nego bridki meč in svetni hrup.

Vse naše socialno in kulturno življenje se je razvilo na strogo verski podlagi, na kateri dejansko še sedaj stoji. Ako bi katoliška cerkev s svojimi starimi, a večno mladimi, oživljajočimi in neusahljivimi idejami ne služila kot temelj našemu narodu in ga z njimi ne dojila, ne pokazalo bi se v Slovencih nobeno duševno življenje; narod bi se osušil, kakor se osuši nežna rastlina na pešчени zemlji.

Ko so se Slovenci pokristijanili, postavili so si v vseh večjih selih svoje cerkve. To so bila poslej središča in ognjišča slovenskemu socialnemu, pa tudi kulturnemu gibanju. Pri cerkvah so nastale bratovščine pod zavetništvom M. B. ali kakega svetnika. Prve bratovščine zasledimo na Kranjskem v 13. stoletju. V 14. in 15. stoletju se je njih število že zelo namnožilo, zlasti bratovščine v čast M. B. in presv. R. T. V luteranski dobi so se po nekod pozabile, a pozneje zopet oživile. Te strogo cerkvene bratovščine so bile najmočnejša vez, ki jih je vezala duševno in tudi gmotno v skupine. Drug drugemu so pomagali po bratovsko. Čeprav pred svetom nepoznani, so živeli duševno kreпки sicer skromno, a vendar zadovoljno, prijetno življenje, katero so motili le zunanji kvarni vplivi, zlasti vojske in kruti tuji plemiči.

Med kmetiskim ljudstvom se je s številom prebivalstva množilo tudi število obrtnikov, rokodelcev, ki so izvrševali vsak svoje ročno delo za

razne telesne potrebe, n. pr. krojači, čevljarji, tesarji itd. Ker je v raznih mestih in večjih selih njih število le preveč naraslo, zato se je bilo bati, da ročno delo ne bo moglo vseh preživeti. Mesto, ki se je smatralo kot velika družina, kjer imajo vsi enake pravice in dolžnosti, je skrbelo za to, da so dobili tudi vsi rokodelci in obrtniki dovolj dela. Rokodelci iste vrste so se združili v skupine, da bi imeli enako dela in delu primerno enako dobička. Ta organizirana zveza se je jela nazivati „zadruga“, „srenja“, navadno pa „ceh“.¹⁾

Ceh je torej zveza ali skupina obrtnikov iste vrste na enem kraju v varstvo posamnih članov-obrtnikov, v varstvo cele skupine ali zadruge ter v varstvo vsega občinstva.

Cehi so bili podložni mestni občini in so morali od nje biti potrjeni. Mesto je imelo nad njimi neko sodno oblast. Notranje zadeve pa je upravljalo vodstvo cehov samo; le v skrajni sili je javna oblast vmes posegla.

Krščanska ljubezen z ene strani in skrb za vsakdanji kruh z druge strani sta oživili in vodili ceha. Zato jim je bila cerkev najboljša pokroviteljica, najmočnejša vez, ki jih je družila skupaj. In uprav zato so cehi skoro povsod več sto let izvrstno prospevali. Vsaka zadruga je imela takega svetnika kot svojega patrona, n. pr. tesarji sv. Jožefa, kovači, zlatarji in sedljarji sv. Eligija, krznarji sv. Simona, usnjarji sv. Jerneja, zidarji sv. Štefana, krojači sv. Janeza Krstnika, drvarji sv. Volbenka, klobučarji sv. Jakoba star. itd. V župni cerkvi je imela vsaka zadruga svoj altar, svojo zastavo, marsikje celo svojega lastnega duhovnika-beneficijata; n. pr. v Ljubljani, Novem mestu, v Kamniku, v Kranju itd. Nekateri cehi so bili jako veliki in imoviti. V Kamniku na Malem gradu je imel ok. l. 1500 kovaški ceh kapelo svojega patrona sv. Eligija, h kateri je pripadalo tudi vse zemljišče na istem holmu.²⁾ V Kranju so imeli svoje altarje v župnijski cerkvi: krojaški ceh altar sv. Štefana, krznarski ceh altar sv. Nikolaja, kovaški ceh altar sv. Eligija, tkalski in vrvarski ceh altar presv. Trojice itd. V tej cerkvi je bilo l. 1631. šest beneficijev.

Na Nemškem nahajamo prve sledove združnega življenja v 12. stoletju. V 13. stoletju jih je bilo že zelo veliko. Na Štajerskem zasledimo prvo zadrugo koncem 14. stoletja (l. 1381. tesarski ceh v Judenburgu). V najlepšem cvetu so stali cehi v 15. stoletju do začetka luteranskih bojov, ki so domalega vse pokončali. V istem času je bilo tudi na Kranjskem in sploh na Slovenskem združno življenje v cehih zelo razvito. Po luteranskih homatijah, ki so našemu socijalnemu in kulturnemu življenju zadale skoro smrtni udarec, so se cehi zopet kmalu oživili in opomogli. V 18. stoletju so bile obrtne zadruge v Ljubljani, v Kamniku, v Kranju, v Loki, v Tržiču, na Jesenicah, v Novem mestu, v Krškem, v Kostanjevici, v Ribnici, v Postojni, v Logatecu, v Cerknici itd. Jožefinski duh pa je vse uničil.

¹⁾ Nemci so rabili v to besede: Gesellschaft, Bruderschaft, Einung, Innung, Gilde, Zeche, Zunft. — V vseh slovanskih jezikih in tudi v slovenščini pa se je za vse te izraze vdomačila in navadno rabila beseda „ceh“.

²⁾ Na kovaški ceh še sedaj spominjajo slike sv. Eligija v kapeli in dragocen zlat kelih iz l. 1526., čegar napis spričuje, da ga je podaril kovaški ceh.

Najboljše spričevalo, da je bilo že v srednjem veku kulturno življenje pri nas lepo razvito, so razne stavbarske družbe, t. j. društva mojstrov in pomočnikov zidarske in kamenarske obrti. Postavili so od 12. do začetka 16. stoletja krasne cerkve na Kranjskem, Štajerskem, Koroškem in Primorskem, katerih, žal, deloma več ni, deloma pa so bile v poznejših letih zelo pokvarjene. Krasno gotsko cerkev v Kamniku v 13. stoletju omenja celo Janssen v svoji zgodovini nemškega naroda; ena najlepših gotskih stavb na Slovenskem je bila kartuzijanska cerkev v Pletarjah pri Št. Jerneju, zidana l. 1407. Stoji še sedaj, a že nad sto let služi kot skladišče. Omenjam še gotske cerkve pri sv. Primožu nad Kamnikom (l. 1452.), v Kranju (l. 1491.), v Crngrobu pri Loki (l. 1520.) itd. Velikanska cerkev kartuzijanov v Bistri je bila v letih 1597—1621 krasno popravljena. Dobila je dragocene mramornate oltarje, mramornat tlak, a po izgonu menihov je bila l. 1808. do tal porušena. V 18. stoletju sta Robba in Mislej zapustila v marsikaki cerkvi na Kranjskem sled svoje mojsterske roke v nedosežnih kipih (n. pr. v frančiškanski, jezuitski in avguštinski cerkvi v Ljubljani), Mencinger, Potočnik, Kremser-Schmidt itd. pa v krasnih slikah; a jožefinski barbarizem je domalega vse uničil ali vsaj razpršil na vse strani, in nam so ostali le ostanki! Zanimivo bi bilo zbrati in presoditi vsa stara stavbarska znamenja (Steinmetzzeichen) na Kranjskem, katerih je še precej veliko, ker iz njih bi izvedeli kaj več o nekdanjih stavbarskih družbah.

Tudi za izobrazbo slovenskega naroda si je stekla katoliška cerkev največ zaslug. Že v 13. stoletju nahajamo šolo pri cerkvi sv. Nikolaja v Ljubljani, v 14. stoletju v Kamniku, kmalu potem v Novem mestu, v Idriji in Kranju. V Rušah na Štajerskem najdemo šolo v župnišču že l. 1187.

Največ so storili za razvoj in prosep kulturnega življenja na Slovenskem sploh samostani. Kultivirali so zemljo, ustanovljali naselbine, zidali najlepše cerkve, vodili šole, gojili umetnosti in znanosti, pospeševali obrt in trgovino in se odlikovali zlasti v karitativnem pogledu. Imenovati nam je zlasti benediktince na Osojah in v Podkloštru na Koroškem, cistercijane v Stičini, Kostanjevici in v Vetrinju, avguštince v Ljubljani, v Doberlivasi in v Velikovecu, kartuzijane v Bistri in Pletarjah na Kranjskem, v Zajckloštru in Jurkloštru na Štajerskem in premonstrate v Grebinju na Koroškem.

Benediktinci na Osojah so imeli že v 9. in 10. stoletju v samostanu slovensko šolo, kjer so odgajali slovenske sinove v dušne pastirje in jih razpošiljali po domovini. Šolo je imel vsak večji samostan; zato se je v srednjem veku le v samostanih gojila veda in umetnost. Kartuzijani sicer niso imeli šol za zunanje učence, a so z največjo marnostjo in spretnostjo prepisavali knjige. Imeli so izvrstne umetnike slikarje, kiparje, mehanike itd. Njih ogromne knjižnice so bili neprecenljivi zakladi. V Zajckloštru so pisali kroniko od l. 1160. dalje. Stiški samostan je hranil velikansko knjižnico, bogat arhiv, lepo zbirko slik in mnoga umetna glasbena dela domačih menihov. Vse kar so marljivi možje tekom stoletij z mnogim trudom skupaj nanosili in ohranili, je uničil „prosvetljeni“ jožefinski barbarizem v par letih. Malenkosti, ki so nam še ostale po tem vandalskem vesoljnem književnem potopu,

nam pričajo o teh zgubljenih zakladih. Ko bi mi še imeli iste dragocene knjižnice, bi zvedeli, da se je v slovenskem jeziku pisalo že v srednjem veku, davno pred Trubarjem. Tiskalo pa se ni, ker tedaj tiska sploh še bilo ni. Trubar je imel le to srečo, da je bila njegova knjiga prva — tiskana. Je-li to tudi velika zasluga, zelo dvomim. S tem zelo zatemni in pade apoteoza naših „književnih kolumbov.“ Stiški upravitelj je že v 15. stoletju vodil zapisnik deloma v slovenskem jeziku. V admontskem samostanu pa so slovenske podložnike že v 12. in 13. stoletju slovensko zapisavali. Frančiškani na Kranjskem pa so najbrže že v 14. in 15. stoletju dajali slovenske koledarje med ljudstvo. Koliko lepih sledov slovenskega jezika in njega veljave že v srednjem veku! S tem, da so se zatrli samostani na Slovenskem, se je pogreznila in pokopala tudi vsa slava slovenskega naroda menda za vselej! In ta čin slovenski „omikanci“ proslavljajo kot uspeh prosvetljenosti in napredka!!

Posebne zasluge ima katoliška cerkev tudi zaradi svojega karitativnega delovanja med Slovenci. V začetku 13. stoletja je ustanovil oglejski patrijarh bolnišnico v tuhinjski dolini, kjer stoji sedaj Špitalič; oskrbovali so jo najbrže menihi sv. Antona ali antoniti. V Kamniku je bila lepo urejena bolnišnica od 13. do 19. stoletja; razven tega je stala zunaj mesta hiša za okužene bolnike. V Kranju so imeli bolnišnico že l. 1415. Nahajamo jih tudi v Ljubljani, v Novem mestu itd. Imovitejši samostani so imeli blizu svoje cerkve azile ali zavetišča za bolnike, za onemogle reveže in za sirote, katere so poučevali v koristnih in potrebnih predmetih. Zlasti se je odlikoval v tem Vetrinjski in Osoje. Razven tega so imeli samostani domače lekarne, v katerih so ljudje brezplačno prejemale zdravila.

Navedel sem nekaj stvari iz naše socialne in kulturne zgodovine, da se uvidi, kako so navidezno malenkostne reči v svoji skupini in celotni zvezi vendar velikega pomena za naš kulturni napredek. Čim bolj to preiskujemo in proučujemo, temveč lepih in modrih nauk in navodil lahko zajemamo iz preteklosti za prihodnost.

Naši zgodovinarji so doslej vse to versko gibanje in cerkveno vplivanje menda nalašč prezirali ali je vsaj ne zadostno cenili. Odtod prihaja, da je vsa naša zgodovina doslej bila osnovana in opisana tako, da nam nje čitanje vzbuja le malosrčnost in nezaupnost v svojo lastno moč ter ustreza nekoliko le radovednosti. A preteklost slovenska je toliko intaka, danas more in mora učiti, krepiti in osrčevati za bodočnost.

Pri vsem tem pa, da tako malo vemo o svoji zgodovini, se nam celo to, kar nam je nekoliko znano, potvarja in krivo tolmači. V tem pogledu so si zadnji čas nekateri tudi v Slovencih že mnogo prizadeli, da bi pobili neljubo jim zgodovinsko resnico. Kdor prebira naše liberalne časnike, zlasti pa tako imenovane „zgodovinske“ romane, novele in povesti, prepričan se je lahko že opetovano, koliko se je v njih domača zgodovina namenoma strankarsko zavijala in zlorabila. Največja neverjetnost postane verjetna, ako

se dan za dnevom, teden za tednom ponavlja in premleva sedaj v tej, sedaj v drugi obliki.

Zgodovinar mora zgodovinsko resnico iskati, in ko jo najde, brez ovinkov zapisati. Kdor pa išče „resnice“ v kak drug namen, ta zgodovinska dejstva v isti namen po svoje prikroji, marsikaj bistvenega zamolči ali iztrga iz prave zveze, ali obreže in obtéše, ali pa po svoje pobarva. To je ponarejena zgodovina, ki je duševnemu življenju človekovemu tako škodljiva, kakor je ponarejena jed telesnemu. To ni prava in cela zgodovinska resnica, to je le potvor resnice (*Geschichtsmache, Geschichtsfälschung*).

Kratko omenimo le nekaj takih slovenskih zgodovinskih neresnic.

Luteranski slovenski pisatelji nikakor ne zaslužijo tiste slave, ki se jim daje. Pisalo se je slovenski brez dvoma že pred njimi, le tiskalo se ni, ker tisk se je razvil še le malo pred Lutrovo dobo. In pisalo se je poprej le v ta smoter, da bi se narod učil in napredoval; luteranskim pisateljem pa je bilo pisateljstvo le sredstvo za poluteranjenje Slovencev. O kakem narodnem prepričanju ali celo navdušenju pri njih niti govoriti ne moremo, ker vsi od prvega do zadnjega bi ne bili nikoli prijeli peresa v roko, ako bi brez njega upali svoj namen doseči, in vsi bi brez dvoma radi zatajili in žrtvovali svojo narodnost nemštvu, ako bi mogli s tem Slovence odtrgati od katoliške cerkve.

Kakor se pa Trubar in tovariši po krivici poveljujejo, tako se škof Hren in drugi protireformatorji po krivici črnijo in blatijo. Očita se jim, da so izgnali iz domovine luteranske duhovnike-pisatelje ter da so sežgali skoro vse njih slovenske knjige. Da so bili reformatorji, čeprav slovenski pisatelji, izgnani, je bila za Slovence največja sreča, ker sicer bi se le-ti kmalu poluteranili in prav gotovo tudi ponemčili. Isto prepričanje je izrazil l. 1897. znani nemški zgodovinar in sovražnik Slovanov, prof. Mommsen, v pismu do prof. Jagića, ko je prvi povodom državnozborskih škandalov objavil neko Slované žalečo izjavo.¹⁾ — Tudi zloglasni „autodafé“ slovenskih knjig, ki se devlje na rovaš „fanatičnih“ protireformatorjev, škofa Hrena in jezuitov, Slovincem ni bil v kvar, temveč v korist prav iz sličnih vzrokov. Vse te obsojene knjige so bile v nekaterih izvodih shranjene v katoliških knjižnicah; in to bi bilo dovolj za znanstveno rabo. — Nepregledno večja škoda pa se je zgodila slovenskemu narodu, ko je jožefinski duh pod krinko prosvetljenosti uničil in razpršil toliko dragocenih knjižnic in znamenitih umetniških del, ki bi nam bili sedaj najboljši vir za proučevanje naše zgodovine, a brez katerih je ne bomo nikoli imeli tolike in take, kakoršno bi sicer mogli imeti.

Druga taka zgodovinska neresnica je trditev, da je duševno stagnacijo po luteranski dobi povzročila katoliška protireformacija, in da „zaspana

¹⁾ Mommsen je pisal: „Dass eine Germanisierung Oesterreichs möglich gewesen wäre, wenn die Habsburger zur Zeit der Gegenreformation einen entgegengesetzten Weg eingeschlagen hätten, ist ebenso gewiss, wie dass sie schon damals endgiltig aufgegeben ward. Jetzt gibt es wohl bei uns keinen so chauvinistischen Germanen, dass er an solche Utopien denkt.“

katoliška duhovščina“ v tej dobi tje do Vodnika ni nič storila za duševno izobrazbo ljudstva.

Duševno otroplost v 17. stoletju je provzročil le luteranizem v svojih žalostnih posledicah, ker je slovenski narod do skrajnosti strdil, njega duševne vodnike, duhovnike, pa tako zredčil, da vkljub velikanskim telesnim in dušnim naporom niso mogli biti kos niti najnujnejšim svojim stanovskim opravilom. Število delavcev se je zelo zmanjšalo, a delo je po tako viharji, žalostni dobi silno naraslo. Iz tega tudi uvidimo, zakaj niso skoro nič pisali za narod. Edini vzrok je: ker niso utegnili! V tej dobi najdemo v vrstah slovenskih pisateljev skoro le menihe (kapucine in jezuite), odlične priletne duhovnike in upokojene dušne pastirje, a niti enega mladega duhovnika, ker le-ti niso utegnili, oni pa so vsaj včasih prijeli za pero. Sploh pa doba od Hrena do Vodnika ni bila tako silno zapuščena in žalostna, kakor se je doslej slikala. Socialno in kulturno življenje je bilo tedaj tako lepo razvito, kakor še nikoli prej. Priča temu so mnoge zadruge v 18. stoletju, znanstvena „Academia Operosorum“, ki je ustvarjala krasna stavbarska dela in učene knjige, čeprav ne v slovenščini, ter filharmonično društvo. Namnožile so se tudi šole po deželi in sicer v župniščih. Župnik in pisatelj Paglavc v Tuhinju je imel v svoji hiši nekako gimnazijo ali preparandijo, kjer je vzgojil mnogo duhovnikov in učiteljev. Nekaj sličnega nahajamo v Rušah pri Mariboru, kjer so duhovniki, zlasti upokojeni, zasebno poučevali dijake.

Vse to lepo blagostanje pa je ukončal mrzli jožefinski duh, oni duh, o katerem se je doslej trdilo, da je v pesniku Vodniku zanetil narodno zavest. Tudi to ni res. Narodno zavest mu je vzbudil in gojil nobeden drugi nego toliko zaničevani in zasmehovani P. Marko Pohlin, ki je v svoji preveliki narodni navdušenosti hotel povsod videti slovenske sledove, kar pričuje zlasti vvod njegove slovnice. Ta menih nam je vzbudil in dal prvega pesnika. Jožefinski duh bi mu to vznesenost in ljubezen do naroda le zamoril, ako bi jo mogel. To se je očitno pokazalo po odhodu Francozov, ko so Vodniku priložili za „slovenske“ zasluge — kľofuto.

Da je po Vodniku nekaj časa zopet vse zastalo na narodnem polju, je bila kriva vlada. V takozvanem generalseminarju v Gradcu in pozneje v škofijskem seminarju v Ljubljani je slovenskim bogoslovcem dala siloma vtepati v glavo jožefinskega in janzenistiškega duha, kateri jih je ustrojil v odurne, kozmopolitične „duhovske uradnike“, ne pa v prave, res katoliške dušne pastirje. Bilo jih je par, ki so se ohranili na pravem tiru, n. pr. Veriti, Zalokar, Baraga i. dr., a ti so morali zato marsikaj neljubega prenesti, in blagi Baraga se je zato raje odtegnil v Ameriko. Škodljiv vpliv te nevesele dobe pa smo čutili do zadnjih let vsaj v posledicah. — —

Iz vsega tega vsakdo lahko vidi, da še zelo premalo poznamo Slovenci svojo zgodovino, in to, kar nam je znano, je deloma že potvarjeno, popačeno, z neresnico pomešano.

Da se vsemu temu pride v okom, potrebujemo temeljite socialne in kulturne zgodovine svojega naroda. In kdo naj se loti tega velikega, a hva-

ležnega dela? Prevzame naj je Leonova družba! To naj bo ena njenih glavnih skrbi, ker to se z njenim smotrom kar najbolje zлага. To bo častna knjiga slovenskega naroda, častna knjiga tudi za Leonovo družbo. Ohranila bo trajno svojo veljavo za vse čase, in bo ne le v prijetno in tečno zabavo, temveč tudi zanesljiva učna knjiga in vodnik za nove načrte v napredek Slovencev.

Knjiga o slovenski socialni in kulturni zgodovini bo najboljša apoloģija katoliške cerkve na Slovenskem. Sloveči luteranski zgodovinar Friderik Böhmer piše: „Wer die Geschichte Deutschlands schreiben will, muss die die Geschichte seiner Klöster schreiben.“ Jaz pa pravim v pogledu na naš narod: Kdor hoče pisati socialno in kulturno zgodovino Slovencev, mora pisati slovensko cerkveno zgodovino! To misel je že izrazil slavni Slomšek, ko je trdil, da je bila katoliška cerkev dojница slovenskega naroda.

Leonova družba namerava dajati na svetlo brošurice, s katerimi bo narod poučevala, varovala zmot ter kakor iz puške streljala v sovražne vrste in preganjala iznad slovenske zemlje nevarne, škodljive oblake. A knjiga, katero sem tu nasvetoval, bo ne samo puška, temveč kanon, ki bo delal hude vrzeli v nasprotnih vrstah in preganjal grozeče oblake.

Za tako književno kulturno palačo, kakoršno sem v začetku slikal in v načrtu predložil, treba veliko gradiva. Ker Leonova družba doslej še nima zadostnih gmotnih sredstev, da bi to delo dovršila, naj zbira vsaj tvarino s pomočjo — tlačanov. Duhovniki smo že mnogokrat tlačali; tlačanimo tudi v tej zadevi Leonovi družbi s tem, da nabiramo potrebno gradivo. Tudi najmanjši podatki bodo dobro došli, ker je marsikdaj kaka navidezna malenkost več vredna nego dolgi zapiski. Tu mora veljati v polni meri izrek: „Kamen do kamena palača!“ Ko bo Leonova družba imela dovolj materiala in gradiva nabranega, bo polagoma lahko zidala in kmalu srečno dozidala. Ako pa gradiva ne bomo imeli, tudi zidati ne bomo mogli, čeprav bomo sedeli na kupih denarja.

Le še ena opomba! Kadar bo gradiva dovolj zbranega, naj se zidanje književne kulturne palače izroči pravemu možu, da delo dovrši v pravem slogu. Zakaj nazadnje je vse le na mojstru ležeče. Iz istega mrtvega gradiva, iz katerega bi naredil eden krasno slovensko palačo vsem rojakom v veselje in ponos, naredil bi lahko drugi mož kak moderni hotel, vsem dobrim rojakom v žalost in izpodtiko.

Bog daj srečo k temu težavnemu, a lepemu in hvaležnemu delu!

Predlogi bi morali biti veliki, ker so načrti veliki, a za sedaj predlagam le prav malo:

1. Leonova družba naj posredovanjem prečastitega knezoškofijstva vpliva, da se preiščejo in izerpajo vsi farni arhivi na Kranjskem, in nabrano gradivo naj se objavi ali pa hrani v rokopisu za poznejšo porabo.

2. Posredovanjem Leonove družbe naj se preiščejo vsi mestni in drugi arhivi v naši deželi, kolikor je mogoče tudi arhivi izven kranjske dežele.

3. Leonova družba naj posredovanjem gg. bogoslovcev in duhovnikov prevzame nabiranje krajevnih in domačih hišnih imen, ter nabrano gradivo poveri komu, da je uredi.

Jos. Benkovič.

Po shodu slovenskih visokošolcev.

Že dolgo ni bilo dogodka, ki bi bil tako osvetlil mišljenje in čustvovanje nekih slojev našega naroda, kakor letošnji shod slovenskih visokošolcev.

Izjava mladega medicineca: „O krščanski podlagi nočemo nič slišati, čemu treba filozofičnih razmotrivanj?“, ta izjava je padla kakor bomba med akademično mladino, in ustrašili so se je prijatelji in nasprotniki, ustrašil se je je naposled tudi mladenič sam.

Mi ne bomo na to izjavo samo o sebi opirali nobenih izvodov, da ne bo kdo klevetal, češ, na nagle besede iz mladeniških ust stavijo svoje teoreme. Pisalo se je potem še marsikaj in v raznih listih o tem shodu, zato nam je sedaj mogoče razbrati iz vsega stvarno jedro.

Krščanska ideja — druživka in ločivka.

Poleg izjave za slovensko vseučilišče je bil glavni smoter slovenskih visokošolcev, zbranih na shodu, organizacija vsega dijaštva. Vsa dijaška društva naj bi stopila v eno tesno zvezo. Namen te organizacije naj bi bil trojen: strokovna izobrazba, gojenje narodnega čustva, delovanje za narod in njega probud.

Vsi dijaki brez izjeme so veselo pozdravili lepo idejo. A kako jo ostvariti?

Izvrstno je bistvo organizacije označil med. Breccelj: Prvi znak organizma je enovitost delovanja. Takisto mora tudi organizacija, ki hoče zares uspešno delovati, imeti za podlago enovitost delovanja. A zopet pri umnih svobodnih bitjih ni enovitosti delovanja brez enovitosti naziranja. Kaj pomaga vsaka organizacija, ako so nje udje različnega mnenja o nje namenu, ako nje udje ne samo različno, ampak celo nasprotno delujejo, da drugi namenoma in načeloma to pobija, to podira, kar prvi s trdom gradi. Mi hočemo delovati za narod. Toda glejte! Jaz sem popolnoma prepričan, da je katoliška vera našemu narodu v največjo srečo; drugi vidijo v osvoboditvi našega naroda od duhovniškega vpliva, v odtujitvi našega ljudstva od katoliške vere njega največji prospek. Meni se zdi, da je vsaka trditev, naši veri nasprotna, našemu ljudstvu naravnost kvarna, drugi trosijo veri in cerkvi sovražne ideje v imenu prosvete in napredka med narod. Meni se zdi, da tako zvano moderno leposlovje kuži naš narod in mu črpa moralno moč, katera edina ga more rešiti, drugi pa se navdušujejo za tako leposlovje in je širijo z vso vnemo med narod. Kako je o tako različnem naziranju mogoče hasnovito zložno delo za narod? Brez edinstva v verski ideji je zložno socijalno delo nemogoče! Tega edinstva pa v dijaštvu ni več. Dijaštvo, kakor je prav tako jedrno izvajal stud. iur. Šinkovec, je principijelno razdeljeno v dva nasprotna tabora.

Vsak vek ima svoje boje med duhovi. Ti boji so v bistvu vedno isti, menja se le en bojevniki. Krščanstvo, ali izrazimo se točneje, katoličanstvo je oni duh, ki je vedno isti neizpremenjen, včasih bolj tih, vendar v bistvu neizpremenjen. Njemu nasproten pa je duh antikatičanstva, ki se menja. Sedaj nastopa kot buren revolucionarec, sedaj kot tih lizunski duh, ki si nadeva ime reformatorja ali pa navduševavca za svobodo. Zarodil se je burno, svoje pogubno, uničevalno delo pa je nadaljeval tiho in polagoma, kakor voda, ki izpodjeda breg. Uničil je vse, kar je sezidala cerkev v socialnem življenju, razjedel vse niti, ki so vezale človeka na človeka in človeka na Boga.

Žalostno je, toda neizogibno je prišel ta duh tudi med Slovence. Seveda je bil prvi apostol njegov ne ljudstvo, temveč cvet, ki je prišel iz ljudstva — naša inteligenca. Iz inteligenca je zašel strupeni duh tudi med — dijaštvo. Šola, vzgoja in svet so vzrok, da se je vtihotapil ta duh tudi med slovensko dijaštvo. V istem hipu pa, ko je dejal prvi slovenski dijak: liberallec sem, v istem hipu je bil razpor v slovenskem dijaštvu spočet. Razvijal se je liberalizem, skoraj je bila nevarnost, da obvlada vse posvetno dijaštvo, ko so vstali možje, ki so uvideli z bistrim očesom, kam rine slovensko dijaštvo in kolika nevarnost preti o tem ljudstvu, in so se odločili neustrašeno za katoliško idejo.

Dijaštvo je razdeljeno v dva nasprotna tabora, v liberalni in katoliški. Razpor je torej načelen, in nemogoča organizacija, dokler se ne strneta tabora v en tabor.

Nekateri so ugovarjali: opustimo to, kar nas loči, in vzprejimo, kar nas druži! Toda dobro je opomnil mladi jurist, da je to tako površna in plitka misel, da jo mora vsak, ki količkaj globlje misli, opustiti. In zares, dejal je, kaj pa nas druži vse slovenske dijake? To nas druži, da smo vsi Slovenci. Torej narodnostna ideja. A ta sama v sebi ne daje našemu delovanju enotne podlage. Vsi hočemo delovati za slovenski narod, toda način delovanja nas še vedno razdružuje. Drugače si misli srečo liberallec, drugače katoličan; drugače jo izkuša doseči liberallec, drugače katoličan. Če pa niti smoter niti pomočki niso enotni, je povsem nemogoča enotna organizacija.

Ker je torej, kakor je dosledno povzel med. Breclj, naš narod neutajno po ogromni večini veren narod, in mu je vera in sicer katoliška vera merilo in pravec vsega delovanja; ker je ves narod sam lani v sijajni manifestaciji vseslovenskega in istrsko-hrvatskega shoda jasno in glasno brez najmanjšega ugovora izpovedal, da pričakuje rešitve od krščanstva; in ker je naposled ves narod vzprejel odločno krščanski program ne samo v politiki, ampak za vse stroke javnega narodnega delovanja: stoj tudi dijaška organizacija, če naj je za narod, na krščanski podlagi! Saj se celo zaupni shod narodne napredne stranke l. 1894. ni mogel ubraniti sili te resnice, ter je priznal, da „treba na podlagi katoliške vere uravnati vse delovanje za narod!“ In to je tudi edina naša zahteva glede na temelj naše bodoče skupne organizacije. Stoji naj izrecno na krščansko-katoliški podlagi!

Zahteva „Daničarjev“ je bila, kakor vsak vidi, tako jasna in tako dobro utemeljena, da pametni zborovavci ne bi mogli iti preko nje na dnevni red. Torej tudi ne slovenski visokošolci. Če so torej s hrupom in zasmehom zavrgli predlog, naj se osnuje dijaška organizacija na krščanski podlagi, smo prisiljeni sklepati, da so zavrgli — krščansko idejo!

Krščanska ideja — pa slovenski visokošolci.

Brez ozira na vzklik medicince Ferlana: „O krščanski podlagi nočemo ničesar slišati!“ moramo torej sklepati, da en del visokošolcev res z mržnjo sliši le besedo „krščanstvo“. Ali le en del? Temu vprašanju je težje odgovoriti. Ko bi smeli sklepati kar iz vedenja visokošolcev na rečenem shodu, bi bilo treba sklepati, da se je odtujil krščanstvu pretežni del visokošolcev. Saj je župan Hribar sam krščansko-misleče dijake „Daničarje“ imenoval le „strančico“, ter se rogal nje „silni osamljenosti“. Vendar se zdi, da tako ne smemo sklepati. V „Edinosti“ se je eden močno trudil z dokazom, da visokošolci niso zavrgli krščanske podlage. Med Ferlan je zopet v „Slov. Narodu“ tajil svoj vzklik. Drugi je zopet dokazoval v istem „Narodu“, da je vse dijaštvo krščansko. Četudi treba reči, da vsi ti zagovori „post festum“ imajo le druge postranske namene, vendar utegne biti naša sodba točnejša, če jo omejimo tako-le:

Brez dvoma je med visokošolci mnogo takih, ki jim je otemnela krščanska ideja. Prevaralo jih je moderno naziranje; velikomestno življenje jim je iztrgalo vero iz srea; moderna vzgoja jim je pustila v sreju le praznoto, pa mržnjo do krščanstva. O tem, pravimo, ni dvoma. Drugače ni mogoče razložiti dogodkov na shodu slovenskih visokošolcev.

O vseh tega seveda ne smemo reči. Ne moremo namreč verjeti, da bi bile razmere že tako žalostne. Seveda čuda bi naposled ne bilo. Kdaj je že „Rimski Katolik“ opozarjal na resna znamenja v slovenskem dijaškem gibanju. Že l. 1893. je tožil: „Poglavitna pregreha današnjih katoličanov je, da lehkomišelnost in brezskrbnost roke križem drže, ne da bi se zmenili, kaj okoli njih počenjajo sovražniki cerkve in Boga. Mi se navadno ne zganemo, dokler ne vidimo — dovršenih dejanj. Potem še le začnemo se čuditi, kako da je svet tako hudoben, da se nahaja tako malo vere, potem se rotimo, potem molimo — ko je prekasno!“ Na to je pisal dalje: „Dvojen znak dela dijaško gibanje nenavadno. Prvič: ono izhaja ne od dijaštva samega, niti celo od Slovencev, ampak od drugod — od zunaj Slovenije. Kolikor se spominjamo, dalo se je neko vplivanje na slovensko dijaštvo od zunaj prvokrat zapaziti pred desetimi leti... Drugič: to gibanje vrši se po enotnem načrtu na isti končni smoter; ono žuga v kratkem zaseči vse slovensko dijaštvo, više in srednje, dijaštvo obojega spola.“ In potem je dokazoval, da slovensko dijaško gibanje izvira iz mladočeskega husitskega gibanja; da je njega smoter materijalizem in revolucionarni demokratizem. Naposled je dejal: „Mi nikomur ne vsiljujemo svojega mnenja, imej nas, ako komu ljubo, za črnogledce, naj vpije na nas ves svet; mi sklepamo svojo sodbo o sedanjem dijaškem gibanju:

današnje gibanje med avstrijskimi slovenskimi in slovanskimi dijaki se označuje po svojem početku in končnemu smotru kot delo revolucionarne panslavistične stranke, katera bi rada avstrijsko slovansko mladino, odtujivši jo cerkvi in krščanstvu, dovezetno naredila za svoje ideje, da jo porabi za svoje svrhe ob prvi vseobčni politični in socialni revoluciji, kateri gre nasproti Avstrija in Evropa!... Vi pa, ki ste postavljeni mladini v varuhe in odgojitelje, odprite oči in zabranite preteče zlò, da ne pride ura, ko se bo reklo: Prekasno je!¹⁾

Čuda bi torej ne bilo, ko bi bili v petnajstih letih zvodili tuji vplivi večino mladine v nasprotni tabor. Vse seveda ne. Posamezniki se rešijo tudi iz splošne korupcije. Tiste ugovore po listih bi bilo lahko raztolmačiti. V „Edinosti“ eden trdi, da niso bili proti krščanski podlagi. Morda on res ni bil, morda ta ali oni ni bil. Mi govorimo o večini. Med Ferlan je tajil svoj vzklík. No, morda mu je ušel iz ust. Morda pa mladenič tedaj ni bil pretehtal posledic. Drugi dokazuje, da je vse dijaštvo krščansko. Tako dokazovanje pa že a priori ni prida. Qui nimis probat, nihil probat. Sicer pa mimogrede poglejmo, kako to dokazuje. „Kaka je krščanska podlaga preogromne večine slovenskega dijaštva in slovenske inteligence v obče?“ tako vprašuje v članku „Po shodu slovenskih visokošolcev“ „Sl. Narod“.²⁾ „Slovensko dijaštvo je na krščanski podlagi, kakor vsa naša inteligencija. Vzraslo je iz izključno krščanskih tal in temelji s svojim čuvstvom in mišljenjem v svoji dobi, ki je še vedno krščanska, dasi se pojavljajo v novjšem času tu in tam hude in opasne krize... Kar je krščanski dobi trajno vrednostnega, kar krščanstvo uči in zahteva večno lepega, dobrega, svetega, človečanskega, odmeva v prsih vsakega v resnici izobraženega človeka. Ti sveti nauki, ki se v svojem bistvu nikdar ne izpreminjajo, tvorijo v srečo vsakega plemenitega moža krščansko podlago, če že hočete rabiti ta izraz... Krščanska podlaga akademično izobraženega moža pa se ne sme in ne more istovetiti z zapovedjo, da si mora gotove stvari tako predstavljati in o gotovih vprašanjih tako misliti, kakor njegova dobra mamica v gorski vasi in nič drugače. Mislimo, da nas vsakdo razume, kdor nas sploh razumeti hoče! Ker se torej naša krščanska podlaga pametno ne more istovetiti s tako kuriozno zapovedjo, rodi se naravno to, kar imenujejo nekateri — slovenski liberalizem... Če je v vprašanjih, ki pridejo tukaj v poštev, med našim in med naziranjem naše pobožne roditeljice tudi velika razlika, vendar se ne more reči, da smo se s tem „odtujili“ svojemu narodu... V tem smislu smo in ostanemo liberalci, — pa naj bo na gotovih palačah razobešena kdaj kaka zastava ali nobena!“ Vsakdo vidi, da je to malodobrni dokaz. Tako krščanstvo lahko podpiše vsak materijalist in ateist. Ali mar ni res, da se ogrevajo tudi materijalisti za večno lepe, dobre in človečanske resnice krščanstva? Ali ni res, da si tudi ateisti le gotove stvari drugače predstavljajo nego li dobra mamica, in da le v gotovih

¹⁾ R. K. V. 356. ss.

²⁾ Sl. N. 1898. št. 204.

vprašanjih drugače mislijo? Kajpada je res! Vprašanje je le, katere so tiste gotove stvari in katera so tista gotova vprašanja? Žal, da tega visokošolce v „Sl. N.“ ni raztolmačil! Mnogo govori in piše, a prav tega, kar je bistveno, se ni dotaknil. Le tisti ve, kaj je slovenski liberalizem, ki ve, v čem je velika razlika med naziranjem slovenskih „liberalcev“ in med naziranjem „dobre mamice“ in sploh onih, „ki so“, kakor pravi „Sl. Narod“, „ostali, kar so bili kot otroci, ker so v prilog svoji osebni sreči, svojemu dušnemu miru hoteli tako ostati in radi tega o kočljivih vprašanjih sploh niso globlje razmišljevali, držeč se krčevito starih tradicij“. A prav o tem „Sl. N.“ molči kakor grob.

Po vsem tem torej bi še vedno lahko sklepali, da je res velika večina slovenskih visokošolcev prijadrala že v tabor protikrščanski. Dà, reči treba, da „Sl. N.“ sam tako sodi. Nikogar ni več tajno, da sta „svoboda in napredek“ v ustih „Slovenskega Naroda“ dva protikrščanska pojma. In glejte, „Sl. N.“¹⁾ je po shodu tako-le pisal: „Izmed 200 visokošolcev jih je bilo samo 13, ki so se uprli skupni organizaciji, vsi drugi so bili edini in solidarni, a ta ogromna večina je za vse svobodomiselne rodoljube jamstvo, da bo slovenska inteligenca tudi v prihodnji generaciji zaščita in zaslomba svobode in napredka, ter jamstvo, da gotova drevesa tudi v prihodnji generaciji ne vzrastejo nebu pod oblake!... Večina slovenskih visokošolcev je z odklonitvijo organizacije na katoliški podlagi postopala popolnoma korektno in pravilno in posvedočila, da je v resnici zrela za akademiško svobodo. Ako bi bilo dijaštvo pred katoliškimi dijaki kapituliralo (to se pravi, ako bi bilo vzprejelo za svojo organizacijo tisto podlago, ki od nje pričakuje ves naš narod rešitve), ako bi si bilo vezalo roke (to je, ako bi bilo priznalo krščanstvo in s tem seveda tudi krščansko moralo), bi vsakdo in po vsi pravici sklepal, da nima smisla za akademiško svobodo in da ne ve, da je svobodno študiranje, svobodno razmišljanje, sploh svobodno gibanje (t. j. gibanje neodvisno od vsake religije in morale) jedro in bistvo akademične svobode. Visokošolci, kateri se dajo pri iskanju resnice delati ovire, kateri si dajo ukazovati po kakih principih, bodo uravnavali vse svoje delovanje in nehanje, tisti akademične svobode niti vredni niso.“

Iz tega poteka, da je po „Narodovi“ sodbi že ogromna večina slovenskih visokošolcev vrgla od sebe vse krščanstvo.

Ali recimo, da ni tako. Denimo, da je ta in oni, da je še mnogo slovenskih visokošolcev ohranilo krščanstvo v srcu. To bi ne bilo tako silno žalostno, a žalostno bi le še bilo. Dejstvo je, da je ogromna večina visokošolcev vrgla krščanstvo iz svojega programa, nekateri kričé, drugi molčé. Če torej priznamo nekemu delu tiste večine krščanstvo, mu moramo odreči zavest, značajnost in moštvo. Niso imeli toliko zavesti, značajnosti in moštva, toliko ljubezni do krščanstva, da bi se bili uprli tistim, ki so s hrupom in zasmehom vzprejeli nasvet o krščanski podlagi. Kje je idealnost

¹⁾ Sl. N. 1898. št. 191.

akademične mladeži, ako za najvišji in prvi ideal nima svetega navdušenja? Kje je nje moštvo, če se ne upa svojih idealov javno in neustrašno izpovedati? Kje je nje značajnost, če svoje ideale sramotno zataji? A kaj je akademična omladina brez idealnosti, brez moštva, brez značajnosti? „Slovenski Narod“ sodi, da ni vreden akademične svobode, kdor si dá resnico od kogarkoli „diktirati“. Če ni vreden akademične svobode tisti, ki si dá diktirati resnico, koliko manj so je vredni tisti, ki si dajo diktirati breznačelen, neznačaje, nemoški molk, ko jim smešče najlepše in najvišje ideale. Taka mladina ne bo nikdar dala narodu moč, trdih in neizprosnih, kadar bo braniti narodovo pravdo, ampak dala mu bo le breznačelnih kimavcev, nemoških kruhoborcev, breznačajnih vetrogoncev!

Ko bi tudi naša doba ne jemala mladini vere, dosti je, da ji jemlje moštvo! Brez moštva nima narod nobene moralne sile in moralna sila je narodom življenjska prвина, vitalni princip! — A sedaj — posledice!

Če hočemo, da bo naš narod narod, a ne hirava množica brez nadeje in brez smotra, mu moramo dati krščansko inteligenco. A inteligenca se zbira iz šol. Torej — krščanske šole morajo biti naš vedni in prvi postulat! Kakor pa država črpa moč iz narodov, tako tudi mora vračati narodom životno moč. Država je torej dolžna dati narodom krščanskih šol!

Seveda moderna država je mačeha in krščanski narodi so prave pastorkice in kakor pravi prislovica: kolikor mačeh dobrih, toliko vran belih. Če si narodi sami ne pomorejo, država jim gotovo še dolgo, dolgo ne bo pomogla. Zato je drugi postulat, da si sami osnujemo krščanskih šol. Krščanska univerza, katoliška gimnazija bodite naši ideali!

Ideali! Dà, doslej le nedosežni ideali. Naš narod je majhen, ubog narod brez kapitala, mecenatov pa ni. Zato nam preostaje doslej tretji postulat — krščanska vzgojevališča. Alojzijevišče daje dobrega duhovskega naraščaja, a je premajhno. Žalost stiska človeku srce, ko sliši, da je toliko darovitih in pridnih dečkov prosilo vzprejema, a vodstvo jim ni moglo izpolniti želje, ker so prostori premajhni. Tu bi bilo nujno treba pomoči. Snuje se tudi vzgojevališče za pripravnike. Tudi to bi bilo velikega pomena, da bi se le moglo krepko zasnovati. A treba nam je misliti še na nekaj. Alojzijevišče je zavod za gimnazijsko mladino, ki bo kdaj stopila v duhovsko službo. A je še toliko mladeničev, ki nimajo tega zvanja, ampak ki jih kliče Bog, da namnože našemu narodu svetno razumništvo. Tem ni nič manj treba dobre vzgoje. In kaj smo že storili zanje? Prednamci so jim zapustili mnogo štipendij, a denar sam slabo vzgaja. Zakaj ne pomagamo svetovnoznaneemu vzgojevalnemu redu, da nam osnuje vsaj konvikt za mladeniče, ki ne mislijo iti v semenišče? Res je, da tak konvikt še ni vse, a je gotovo stopinj v boljšo bodočnost. Zdi se nam, da je večjega pomena konvikt s sedanjo gimnazijo, nego li katoliška gimnazija brez konvikta! Toda o tem morda porečemo o priliki kaj več. Zadnji postulat pa je — zadnji z ozirom na druge, a za sedaj prvi in najbližji — da podpiramo in vzgajamo mladino vsak po svoji moči! Kdo ni vesel „Danice“? „Daničarji“ so pokazali posebno na zadnjem shodu, da so možje, in izsilili

so tudi pametnim nasprotnikom spoštovanje. Zato pa bi mi morali za „Danico“ in nje naraščaj mnogo več storiti nego li storimo!

V obče mnogo podpiramo dijake. Toda ne naklanjamo jim dovolj moralne podpore. Koliko se trudijo nekateri nasprotniki, da pridobé dijake za-se! Mi pa smo mnogokrat nekako vnemarni. Če damo svoj prispevek za dijaško mizo, pa menimo, da smo storili dovolj. Ne moremo si kaj, da ne bi deli sem toli resničnih besed, ki jih je zapisal dr. Mahnič že l. 1893 ¹⁾: „Da bi le mogli malo otresti se osornosti, ki mlade dijake tolikokrat odvrča, da se ne bližajo zaupno duhovniku in si celo nasnujejo čudne pojme o naši nevljudnosti. Ena sama prijazna beseda, eno vabilo na dom utegne kar naenkrat razgnati predsodke, katerih so dijaki neredkokrat polni proti nam. Zatajiti se moramo, žrtvovati, ublažiti moramo besede in omiliti vedenje, ko nam je občevati z dijaki, dasi bi jih morda našli v krivih nazorih in vdane raznim napakam, zakaj mladina ne greši navadno iz hudobije, ampak bolj iz nevednosti ali lehkomišljenosti. Kako lahko je duhovnemu pastirju, ki ljubi mladino, dijake iz bližnje okolice kdaj zbrati pri sebi, napraviti z njimi kak izlet ali iznenaditi jih s kako prijetno zabavo! Ljubezen je iznajdljiva. Poznam nekatere župnike, katerih hiša je dijakom vedno odprta, kateri so že pri marsikaterem dijaku s prijaznim obličjem, s prigovarjanjem, z opominjanjem, pa tudi, ako je bilo treba s kako gmotno žrtno obudili spoštovanje do služabnikov božjih, napolnili jih z zaupanjem, z ljubeznijo ne le do sebe, ampak tudi do sv. cerkve in v odločilnem trenutku od slabe poti odvrnili jih na pravo! Imejmo gorko sree, ljubeče sree do dijakov, in bodimo prepričani, ako jih mi sveto, odkrito ljubimo, bomo tudi sami našli ljubezni pri njih, in pridobivši jih za-se, jih bomo pridobili tudi za sveto stvar!“

Krščanska ideja — pa „narodno razumništvo“.

Tudi mišljenje nekega dela narodnega razumništva — ne vemo prav, kako ime bi mu nadeli — se je pokazalo v svetli luči, v svetlejši nego li je bilo tem razumnikom samim ljubo. Župan Hribar, tisti, ki je v Slovencih kakor morda nobeden drugi za Šukljejem mojster v machiavellizmu, je pozdravil dijake in jim laskavo dejal, da so ne samo dijaki lahko zadovoljni z uspehom svojega shoda, ampak tudi vse narodno razumništvo je ponosno nanj. „Koristi je bilo dovolj za obe strani. Ogromna večina dijaštva je sijajno pokazala svojo solidarnost v reševanju velevažnega vprašanja o občedijaški organizaciji in svojo resno voljo na podlagi te organizacije za narod. Dobili pa so pošteno lekcijo tudi oni, katerim je bratski boj geslo, ki živé le o narodnem prepiru, zakaj priznati je morala ona strancica svojo sitno osamljenost. Čuditi se moramo tem ljudem, da nastopajo s svojimi pretiranostimi zdaj o tem času, ko imamo med sabo apostolskega vladiko, kneza miru in sprave, v katerega stavimo toliko lepih nadej in o komur upamo, da nam

¹⁾ R. K. V. 366.

jih uresniči ... Krščanstvo je med nami klic na boj! Obžalujem le, da smo še vedno premalo krščanski, zakaj preveč je še med nami katoličanstva in premalo krščanstva! S temi besedami, kakor je poročal „Slovenec“ (št. 189), je napil župan Hribar „svoobodomiselnemu dijaštvu“. „Slov. Narod“ (št. 189) pa je Hribarjev govor kratko posnel tako-le: „Župan Hribar je izrazil svoje veselje, da se je organizacija slovenskega dijaštva posrečila. Posrečila se je, če so tudi nekateri dijaki odšli od zborovanja, ker niso prodrli s svojo zahtevo. Dotičniki so spoznali na shodu, da so silno osamljena stranka. Govornik je rekel, da bi se on ne bil protivil, ako bi se poudarjala krščanska ideja, ker tej nihče ne nasprotuje, krščanska ideja se v nas morda celo premalo poudarja, dočim se poudarja katoliška še preveč. Vsaj v dobi, dokler ni prišel apostol miru in sprave, je bilo v naše dežele javnem življenju preveč katoličanstva in malo krščanstva!“

Nekateri so se čudili besedam Hribarjevim. Čemú se čuditi! Ali mar temu, da je ločil katoličanstvo in krščanstvo? Tako ločijo vsi tisti, ki so v sreču odpadli od katoliške cerkve, a se iz raznih „ozirov“ bojé javno izpovedati svojo apostazijo! Sam Masaryk, ki taji božanstvo Kristusovo, ki imenuje papeževo nezmotljivost najdrznejši in najnespametnejši protest proti vedi, ki uči determinizem, rad vzprejme „krščanstvo Hribarjevo“! Ali naj se čudimo temu, da je uprav Hribar tako govoril? Mi se ne čudimo temu, mi se le čudimo, kako se more kdo čuditi! Saj je Hribar še vedno tako govoril! Prijatelj masona Jana Lega in Podlipnega je še vedno tako govoril, da bi ga lahko hvaležno poljubila kristjan in ateist! Da ne bi bil užaljen ateist, loči Hribar krščanstvo od katoličanstva, a da ne bi bil žaljen kristjan, obžaluje, da je med nami premalo krščanstva. Da bi razveselil kristjana, hvali „apostola miru in sprave“, a da ne bi dvomil o njem ateist, brzo doda, da je bilo v dobi, dokler ni prišel apostol miru in sprave, med nami vse preveč katoličanstva. Tako je govoril župan Hribar pri banketu, ki mu ga je dalo učiteljstvo, ko je zažupanil, tako je govoril v novem letu, ko se je spominjal papeža Leona XIII., tako je govoril tudi sedaj. „Rimski Katolik“ je že davno povedal svojo misel o Hribarju. Prav iz tega, da je Hribar že tedaj pospeševal dijaško gibanje, je sklepal „R. K.“ da mora biti v tem gibanju nekaj nevarnega, nekaj moderno-husitskega.

A nekaj drugega je premiselka vredno.

Če celo v dobi, ko je med nami „apostol miru in sprave“, „v katerega stavi župan Hribar toliko lepih nadej in o komur upa, da jih uresniči“, če celo sedaj, pravimo, župan Hribar ni mogel zatajiti svoje mržnje proti katoličanstvu, to dejstvo jasno osvetljuje njegovo mišljenje. Ko bi dejal župan Hribar, da je mason, bi mu mi takoj verjeli. Če pa misli, da verjamemo njegovemu krščanstvu, se močno moti. Tisti časi so minili, ko smo po Slovenskem verjeli — frazam!

Ker pa je župan Hribar nazdravljajl dijakom v imenu „narodnega razumništva“, nam je obenem tudi odkril in osvetlil mišljenje nekega dela „narodnega razumništva“. Značilno je tudi, da je prav tisti čas, ko so se

dvignili glasovi zoper župana Hribarja, stopil zopet „Slovenski Narod“ iz „rezerve“. Od tiste dobe, „ko je prišel knez miru in sprave“, je „Sl. Narod“ tako potajno sopel, da skoraj nismo vedeli, kje tiči „stari pogan“. Dogodki po shodu slovenskih visokošolcev so ga malce razdražili in ni se mogel več udležati. Nekaj časa težko pritajevano sovraštvo do vsega, kar je krščanskega, je hipoma bruhnilo na dan, močnejše nego li kdaj prej. In tudi to je dobro! Čim bolj se spoznamo, tem bolj za našo pravdo!

Dr. Aleš Ušeničnik.

Slovstvo.

Fürstbischof Martin Brenner. Ein Charakterbild aus der steirischen Reformations-Geschichte von Dr. Leopold Schuster, Fürstbischof von Seckau. Mit dem Porträte Brenners und einer Karte von Steiermark. Graz & Leipzig. Verlag von Ulrich Mosers Buchhandlung. 1898. Cena 8 gld. Str. XVI + 910 (z dost. 16 strani).

Zgodovina reformacije 16. veka se navadno jako obširno obravnava v zgodovinskih knjigah in v šolah. Pomniti je treba imena nešteti „reformatorjev“, njih nauke in vsakovrstne versko-politične spletkarije, dočim se prvoboriteli stare, katoliške vere omenjajo kvečjemu po imenu, prepo-gostoma pa še z blatom ometavajo. Saj so celo katoličanom bolj znane razne ločine na Nemškem, kakor pa delovanje velikih domačih mož. Zatorej je hvalevredno, da cerkveni zgodovinarji začenjajo obračati pozornost tudi na prave katoliške reformatore in jih predstavljati v pravi luči.

Tudi zgoraj omenjena knjiga nam predstavlja odličnega moža, ki je imel važno ulogo v verskem in političnem oziru na Notranjem Avstrijskem in je bil tudi v ozki zvezi s slovenskim narodom. Prav zato nam bodi dovoljeno, da izpregovorimo nekoliko o tej knjigi. Njen pisatelj, sekovski knez in škof, je učenemu svetu že znan kot zgodovinar; tudi najnovejše delo mu dela vso čast. Knjiga je sestavljena v velikem historičnem slogu in njena vsebina presega daleč naslov: „Ein Charakterbild . . .“. Pisatelj je bil pač prisiljen večkrat prestopiti meje navadnega življenjepisa, ker M. Brenner je bil sicer važna oseba v rekatolizaciji notranjeavstrijskih dežel, vendar glavni voditelj ni bil on, marveč lavatinski škof Jurij Stobaeus in pa nadvojvoda Ferdinand II. V mnogih važnih in odločilnih momentih stopa Brenner celo v ozadje; sploh je bil bolj izvršujoč organ.

Rodil se je ta mož l. 1548. v Dietenheimu v današnji kraljevini württembergi. Ukaželjni in marljivi mladenič je dovršil svoje filozofične in teolo-gične nauke v Ulmu, Dillingenu, Ingolstadtu in na raznih italijanskih vseučilišcih. Že kot dijak se je seznanil z mnogimi odličnimi osebami. Oborožen z vsem znanjem onega časa se je l. 1581. z dvojnim doktorskim klobukom vrnil v domovino in se izprva hotel posvetiti profesorski službi. A na povabilo solnograškega nadškofa odide že l. 1582. v Solnograd, kjer je še kot lajik

postal nadškofijski svetovalec in rektor bogoslovnega semenišča. Sprejemši svete rede je postal mestni župnik in kanonik briziški. Že l. 1585. mu je nadškof izročil sekovsko škofijo. Eden in isti dan sta bila posvečena oba velika moza, Jurij Stobaeus za lavantinsko in M. Brenner za sekovsko škofijo. — Težavna naloga je čakala mladega škofa na Štajerskem. Luteranstvo je raztegnilo svoje mreže čez celo deželo, staroslavne cerkve so stale puste ali so pa v njih gospodovali predikantje in s strupenimi govori podžigali množice. Pokvarjenost se je globoko zajedla med ljudstvom, duhovščino in celo v cerkvenih redovih. Toda škof se je energično poprijel dela. Koj prvo leto je prehodil celo škofijo, in ko ga je pozneje solnograški nadškof imenoval za generalnega vikarja za Štajersko, je raztegnil svoje delovanje čez vso deželo na levi strani Drave. Kmalu so prišli jezuitje v Gradec, ki so ustanovili šolo, iz katere je pozneje vzraslo vseučilišče (1586). To je bila sedaj drevesnica za nov, boljši naraščaj, posvetni in duhovni, obenem pa močna trdnjava proti napadom luteranskih teologov.

Nadvojvoda Karol II. je velikodušno podpiral vsako katoliško podjetje, dasi je vsled težavnih političnih razmer moral večkrat popustiti predrznim luteranskim stanovom. L. 1595. je prevzel vladno notranjeavstrijskih dežel Karolov sin Ferdinand II. Ž njim se začenja nova doba za katoliško cerkev v naših deželah. Mladi nadvojvoda se je posvetoval z mnogimi odličnimi osebami, predno se je lotil odločilnega in nevarnega dela. Zlasti Jurij Stobaeus mu je izdelal praktičen, moder in odločen načrt za rekatolizacijo. Nadvojvoda ga je imenoval za svojega namestnika v notranjeavstrijskih deželah. Tudi mati Ferdinandova, izvrstna nadvojvodinja Marija, je močno vplivala na svojega sina.

Kakor grom iz neba je prišel dné 15. septembra 1598 odlok iz nadvojvodskega dvorca, da v 14 dneh morajo vsi predikantje zapustiti mesta in trge v deželah nadvojvodovih. Razmere so bile že skrajno napete in nekaj se je moralo zgoditi. Predikantje so naravnost ščuvali ljudstvo zoper samega nadvojvodo; tu in tam je prišlo že do pravega upora. Eno je moralo pasti: ali avtoriteta deželnega kneza ali pa predikantje.

Dvorni ukaz je strašno razburil luteranske stanove. Zlepa in shuda so skušali pregovoriti nadvojvodo, a zaman.

Ferdinand je ponovil svoj odlok in podaljšal obrok, a ko je videl, da se stanovi obotavljajo izvršiti njegov ukaz, je izdal dné 28. septembra strogo povelje, da predikantje še isti dan pred solnčnim zahodom pod smrtno kaznijo morajo zapustiti Gradec in v osmih dneh celo deželo. To je pomagalo; sedaj so se izpolnile besede Jurija Stobaeja: „Es liegt nicht in der Natur des Praedikanten sich der Religion wegen Gefahren auszusetzen: des Bauches wegen sind sie gekommen, des Bauches wegen werden sie auch wieder abziehen.“ Nadvojvoda je kmalu potem imenoval posebno komisijo, ki je šla po celi deželi in ljudstvo zopet spravila v katoliško cerkev. Zaradi varnosti ji je dal tudi vojaško pomoč, vendar brez kaplje krvi je v kratkem času cela dežela postala zopet katoliška.

Škof Martin je imel pri teh komisijah ogromno delo: po cele mesece je bil na potu, dan na dan je od ranega jutra do večera poučeval, pridigo-

val in izpraševal. Njegovi v srce segajoči opomini in nagovori so imeli navadno velikanski uspeh. Sploh je škof prevzel bolj idealno stran rekatolicizacije, dobro vedé, da nič ne pomaga z ukazi in silo goniti ljudi v cerkev, ako se njih srce ne pridobi. Prizadeval si je pred vsem utrditi versko prepričanje in pravo krščansko življenje med ljudstvom in duhovščino. V tem oziru mu v resnici pristojala časten naslov „apostol Štajerske“. Vendar razmere so bile take, da se brez vladne pomoči ne bi bilo dalo lahko kaj storiti. Zatorej si je Ferdinand II. stekel neumrljivih zaslug za katoliško stvar na Notranjem Avstrijskem. Kajpada zaradi tega njega in njegove sodelovalce hudo oštevajo mnogi zgodovinarji in nezgodovinarji.

Toda delo Ferdinandovo se mora presojati s stališča onega časa, ne pa s stališča modernega indiferentizma. Prvič taki ljudje ne morejo Ferdinandu nič očitati, ker se je ravnal po načelu cuius regio, illius religio, katero so si protestantje sami izmislili in se po njem ravnali. Ako so tedaj luteranski knezi in kralji večkrat z največjo krutostjo vsiljevali novo vero svojim podanikom, zakaj bi Ferdinand ne smel braniti vere svojih očetov? Dočim so drugi kri prelivali (n. pr. Henrik VIII. in Elizabeta na Angleškem), je Ferdinand brez kaplje krvi obnovil katolicizem v svojih deželah.

Dalje treba pomisliti, da je katol. cerkev v naših deželah imela vsaj toliko pravice do obstanka, kakor luteranstvo. Ta pravica je pa bila le mogoča, ako se preženo predikantje in uničijo njih knjige, polne bogokletja, nesramnosti, praznoverja, grdi psovki; pripovedi o hudičih pa so bile njih najljubši predmet. Dovoliti luteranstvu enakopravnost s katolicizmom, je v takratnih razmerah bilo isto, kakor pokopati katolicizem, ker kakor hitro se je luteranom kaj popustilo, že so z najsilovitejšimi sredstvi delali za „čisti evangelij“ ter zatirali katoliške naprave in podanike.

Tudi politične razmere so terjale radikalno sredstvo. Pred vratmi je stal Turek, v deželi pa so predikantje sejali razdor, sovraštvo, nenravnost; celo ugled vladarjev so potegnili v blato. Bila je torej domoljubna dolžnost deželnega kneza napraviti red in mir, to pa ni bilo drugače mogoče, kakor da se preženo luteranski rogovileži in hujskači, ki so se večinoma pritepli iz Nemčije. — Marsikateri dogodek onega časa je kakor jajce jajcu sličen dogodkom, ki se vrše na Avstrijskem sedaj pred našimi očmi!

M. Brenner je kot vladni komisar deloval tudi v onem delu Štajerske, ki je spadal v cerkvenem oziru pod oglejskega patrijarha; istotako na Koroškem.

Manj sreče je imel kot politik v deželnem zboru štajerskem. Nadvojvoda se ga je večkrat posluževal tudi v raznih diplomatičnih rečeh in Martin je vselej uspešno rešil svojo nalogo.

Vsled prevelikih naporov so mu telesne moči opešale pred časom. L. 1615. se je odrekel škofiji, ker ni mogel več izvrševati svojih težavnih dolžnosti. Za naslednika je priporočil in tudi dobil svojega nečaka dr. Jakoba Eberleina. Svojega počitka pa ni dolgo užival na tem svetu. Umrl je 14. vinotoka 1616. Bil je v resnici apostolski mož, neumorno delaven, goreč, neustrašen, vzornega duhovskega življenja in tudi vrl pospeševatelj znanosti.

Celo delo je pisatelj razdelil v štiri oddelke. Na razpolago so mu bili mnogoteri tiskani in netiskani viri, žal, da ni porabil nekaterih virov, ki se posebno tičejo slovenskega Štajerja. Slovenski spisi (kolikor jih sploh je) so mu seveda nepristopni zaradi neznanja jezika, a bolj čudno je, da so mu popolnoma neznani n. pr. spisi Ign. Orožna, ki so vendar nemški. Nepoznavanju spodnještajerskih krajev je menda pripisovati, da pisatelj nekaterikrat stavlja sv. Križ na Murskem polju v Slovenske gorice in Sv. Jurija na Ščavnici zamenjuje s sv. Jurijem v Slov. goricah, kjer še takrat sploh ni bilo župnije. — O Mat. Gobcu tudi govori (str. 130), kakor bi bil štajerski kmet.

Kakor večina nemških zgodovinarjev, tako tudi pisatelj te knjige govori o turških bojih, kakor bi vse storili le Nemci, dasi mora i sam priznati trdosrčnost nemških knezov (str. 722). Hrvaška zgodovina je pač za Nemce zapečateni knjiga.

Sodba Brennerjeva, kakor pisateljeva, o verski ločini „skakalcev“ (Springer), ki je bila razširjena tu in tam po Goriškem in Kranjskem, najbolj pa v Slov. goricah in po Dravskem polju, je jako ostra (str. 515 i. d.). V nekem poročilu na papeževega nuncija (str. 618.) imenuje Brenner slovensko ljudstvo kar naprosto praznovorno. V resnici pa sence pade bolj na njegove voditelje. Nemška gospoda je ljudstvo tlačila, domače, jezikazmožne in goreče duhovščine je bilo bore malo; po gradovih so je pitali s svojimi neslanostmi predikantje, katerim je bil vedno hudič na jeziku. — Sicer pa formalno niso izstopili iz katoliške cerkve, bili so, kratko rečeno, praznovorni in zapeljani verski sanjarji. Slične prikazni pa nahajamo v srednjem in novem veku tudi po Laškem, Francoskem in Nemškem. O rekatolizaciji na Kranjskem govori pisatelj le kratko (str. 495—497), ker tje ni segal delokrog M. Brennerja, zatorej željno pričakujemo sličnega dela tudi o „apostolu Kranjske“ T. Hrenu (Crön). Istotako še čaka svojega preiskovalca lavantinski škof Jurij Stobaeus, ki je bil moralni vodja notranje-avstrijske protireformacije.

Dr. Fr. Kovačič.

Drobtinice.

(„Splošna fakulteta.“) „Novoje Vremja“ priporoča, da se naj na ruskih univerzah vpelje „splošna fakulteta“, katera naj bi dala slušateljem splošno izobrazbo. Ta predlog utemeljuje ta list tako: Posamezne znanosti se sedaj tako specializirajo, da en človek že ne more več obvladati vseh oddelkov ene znanosti. Za drugo stroko se pa še zanimati več ne more. Uspeh tega je, da znanosti sicer silno napredujejo, da pa splošna omika ljudstva pada. Temu bi pomogla taka splošna fakulteta, ki bi podajala širšim slojem občno izobrazbo in oskrbela, da napredek znanosti ne ostane privileg nekaj izvoljen-cev, ampak skupna last ljudstva. — Ta nasvet ima mnogo dobrega. Misel je vredna uvaževanja. Nam se zdi sledeče vredno preudarka: 1. Univerze

vzgajajo danes večinoma za kak določen stan, torej — za kruh. Poslušalci te univerze bi bili nesposobni za sedanje potrebe raznih stanov, torej bi se mogli nanjo vpisati samo ljudje, katerih namen je edino le izobrazba, ne pa služba. 2. Ta namen imajo dandanes gimnazije, ki naj pošiljajo med svet take splošno izobražene, a zrele moške, kakor se naglaša pri zrelostnem izpitu. Istina je pa, da mladeniči z zrelostnim spričevalom v žepu še nikakor niso zreli. To priznavajo dandanes najveljavnejši — tudi državni — pedagogi in stavijo najrazličnejše nasvete, v katerih zahtevajo, da se naj na gimnazijah odpravi nepotrební balast, katerega se zlasti v jezikoslovju, deloma tudi v matematiki in prirodoznanstvu preveč podaja, in obrne pozornost na tvarine, ki se rabijo v vsakdanjem življenju. 3. Je na sedanjih visokih šolah nemogoče osnovati iz raznih znanosti eno skupno fakulteto. Podlaga vsem znanostim je modroslovje, in ta fakulteta, če bi sploh hotela imeti znanstveni značaj, bi morala sprejeti tak metafizičen temelj. Tu bi pa prišla grozna zmeda na dan. Če se predava modroslovje panteistično, zoologija darvinistično, ekonomija liberalno, metafizika tomistično, naravno pravo krščansko, pozitivno pravo po načelih državne vsemogočnosti itd. — kako je mogoče tu najti skupni temelj? Saj mnogokrat dva profesorja, ki predavata isti predmet, v temeljnih vprašanjih drug drugega pobijata. „Prosta znanost“ je postala tako prosta, da nima nobene enotne vezi, nobenega skupnega temelja več. — Najboljša „splošna fakulteta“ po naših mislih bi bila gimnazija, katera bi učila dobro, temeljito metafiziko, vzgajala za pošteno krščansko življenje, iz raznih znanosti ne podajala preveč težavnih, mladeničem pretežkih podrobnosti, ampak jih seznanjala z najpotrebnejšimi rezultati znanosti in njih praktično uporabo. To je tudi temeljna misel, na kateri se snujejo dandanes katoliške gimnazije.

E. L.

Glasnik „Leonove družbe“.

Dne 5. septembra l. l. je bil v knjižni dvorani semeniški v Ljubljani II. občni zbor „Leonove družbe“. Prisoten je bil premil. knez in škof. Udeležilo se ga je nad 90 udov, med njimi mil. opat celjski Fr. Ogradi, kanonik Mlakar, prof. Kovačič, J. M. Kržišnik kot zastopniki Štajerske; prof. dr. A. Pavlica, prof. Žigon, stolni vikar dr. A. Pavlica kot zastopniki Primorske. Navzoči so tudi bili dr. Mantuani, amanuensis v dvorni knjižnici na Dunaju, in „Daničarji“.

Ob 10. uri je otvoril predsednik prelat dr. Kulavie zborovanje. Omenjal je v lepem govoru začetka „Leonove družbe“, težav, s katerimi se ji je bilo boriti, uspehov in nadej. Z vznesenimi besedami je na to opisoval pomen in delovanje onega, po katerem ima družba ime in v čigar duhu hoče vedno delovati, bisernika po mašništvu in sreč, Leona XIII. Spominjal se je tudi drugega letošnjega slavljenca presvitlega cesarja Franca Jožefa, ki stoji tako trden in neustrašen v velikih bridkosti življenja. Obema je zaklical navdušeni: Slava! ki so mu burno pritrdili vsi navzoči.

Tajnik dr. A. Ušeničnik je poročal o delovanju družbe izza prvega občnega zbora. Družba ima 28 ustanovnih, 106 rednih in 89 podpornih članov. Družabniki so delovali v raznih strokah. Posebno v ozki zvezi je bila družba s „Katoliškim Obzornikom“ in z „Voditeljem v bogoslovnih vedah“. V oba lista, ki delujeta — prvi tudi z nje gmotno podporo — vsak na svojem polju po namenih „Leonove družbe“, so pisali malone sami udje te družbe. V „Katoliškem domu“ je prirejala po zimi „Leonova družba“ prijateljske večere, ki so se na njih obravnavala razna pereča vprašanja itd.

Dne 26. januarja 1898 je bil razgovor o konsumnih društvih; 9. februarja o apologetiki; 16. febr. o brošurah; 2. marca o naših umetninah; 9. marca o modernem leposlovju; 16. marca o slovenski socijalni in kulturni zgodovini; 24. aprila o načelni politiki; 11. maja o Zolovem romanu Paris. Dalje je bilo več razgovorov o organizaciji slovenskega časništva itd.

Blagajnik dr. J. Debevec je poročal o gmotnem stanju družbe. Za blagajnikovim poročilom se je razvila jako poučna in zanimiva razprava o posameznih nasvetih.

I. Dr. Krek je poročal o izdaji apologetike. Dokazoval je potrebo take knjige, ki bi poljudno zavračala vse napade na katoliško vero. Ljudska duša se je zadnji čas močno izpremenila. V narod se je razlezel skepticizem. Krivi so največ časopisi. Ne le tisti, ki naravnost napadajo cerkev, so tega krivi, ampak tudi časniki brez barve, polovičarji. Apologetika je gotovo potrebna. A podjetje je tudi izpeljivo. Moči je dovolj, treba jih je le združiti. Odbor družbe sv. Mohorja pa je že obljubil, da izda tako knjigo.

Zato je poročevalec nasvetoval:

1. da se zbor načeloma izreče za izdanje apologetike;
2. da odboru naroči, naj hitro stori, kar je za to potrebno.

II. Viktor Steska je poročal o starih umetninah po Slovenskem. Izimek iz prezanimivega poročila smo priobčili v „Katoliškem Obzorniku“.

III. J. Benkovič je poročal o socijalni in kulturni zgodovini slovenski. Tudi to važno poročilo smo priobčili v „Katoliškem Obzorniku“.

IV. Prof. dr. J. Janežič je poročal o izdaji poljudnih brošur. Družba je sicer v prvi vrsti namenjena gojiti vedo na višji stopinji, vendar je potrebno tudi to, da se sadovi znanstvenih del ljudstvu prijavijo, ker bi inače nastala prevelika vrzel med razumnštvom in narodom in bi ljudstvo zaostalo v omiki, in ker časniki obravnavajo take predmete le bolj površno in mimogrede. Zato je poročevalec stavil nasvet, naj izdaje „L. družba“ brošurice, v katerih se važna vprašanja vede poljudno razlagajo Slovencem.

V. J. M. Kržišnik je priporočal ustanovitev dopisovnice (Correspondenzbureau) in popravljalnice v Ljubljani, ki naj skrbi za pravo informacijo časopisov, naj opozarja posameznike na napade v listih na njihovo osebo, ter naj popravlja razna obrekovanja po listih.

VI. J. Kalan je priporočal, naj se sestavi zapisnik vseh dobrih knjig, katere se lahko dajo brez škode ljudstvu v roke, da bo lažje snovati ljudske knjižnice.

Končno je premil. knez in škof dr. Jeglič izrazil svoje veselje, da se je zasnova tako koristna družba. Vzodbujal je vse na vztrajno delo, ter obljubil družbi svojo podporo in pomoč.

Zaključné zborovanje je prebral predsednik prelat dr. Kulavie še brzojavko premil. škofa dr. Mahniča:

„Pozdravljam vse zborovalce, posebno govornike. „Leonova družba“ bodi vodilna zvezda slovenskemu razumništvu! Bog blagoslovi!“

Popoludne istega dne je oskrbela „Leonova družba“ v „Katoliškem domu“ znanstveno predavanje. Kot predsednik je bil navzoč prelat Kulavie.

Najprej je govoril bogoslovni prof. dr. Josip Pavlica o kapitalizmu. S korenito razpravo je kritično pojasnjeval, kaj značita kapital in kapitalizem liberalni šoli, kaj Marksu in socijalni demokraciji. Naposled je obrazložil svojo misel, da ni kapitalizem nič več in nič manj nego li oderuštvo. Zlú, ki tiči v kapitalizmu, je korenina obrestovanje. Zato se je cerkev osemsto let neprenehoma vojskovala zoper oderuštvo in zakonov zoper obrestovanje še doslej ni preklicala.

Državni poslanec bogoslovni prof. dr. Krek je izbral vprašanje, kako se drobé Marksova načela. Razložil je logično ves Marksov sestav, njega podstave, načela in posledice. Potem pa je dokazoval, kako socijalna demokracija v praksi in teoriji, v življenju in mišljenju zapušča Marksa. Že prihaja čas, ko Marksova knjiga o kapitalu socijalni demokraciji ne bo več, kar je bila, evangelijski, ampak ko ji bo Marks le še — učen socijolog. — Obe razpravi bo objavil „Katoliški Obzornik“.

Tako se je zvršil II. občni zbor „Leonove družbe“. — „Če hočemo Slovenci vzdržati sebe,“ tako je pisal „Slovenec“ dne 19. avgusta l. l., „bi morali biti uprav vsled svojega malega števila boljši od drugih. In zato je ena sama pomoč: več znanstvenega dela, več smisla za znanstveno življenje!“ Ker si je torej uprav „Leonova družba“ postavila za smoter, da bode gojila znanstvo ter vzodbujala vse na znanstveno delovanje, zato — vabimo v „Leonovo družbo“ vse rodoljube. „Strnimo tu, kar je načelno edinih, zraven pa za znanstveno delo sposobnih mož.“

Leta 1898. so pristopili k „Leonovi družbi“:

I. Ustanovitelji:

23. Prevz. milostl. gospod Dr. Anton Bonaventura Jeglič , knezoškof Ljubljanski.	26. P. n. gospod <i>Alojsij Puc</i> , župnik v Hrenovicah.
24. Milostl. veleč. gosp. <i>Dr. Andrej Čebašek</i> , prelat, stolni dekan v Ljubljani.	27. P. n. gospod <i>Frančišek Kepec</i> , župni upravitelj v Česnjicah pri Kamniku.
25. Milostljivi velečastiti gosp. <i>Frančišek Ogradi</i> , opat v Celju.	28. P. n. gospod <i>Josip Vrankar</i> , kapelan v Kranjski Gori. (Lani je bil redni član.)

II. Redni člani:

92. P. n. gospod *Dr. Gregor Pečijak*, kapelan pri sv. Jakopu v Ljubljani.
93. P. n. gospod *Anton Mežnarec*, dekan v Kranju (lani je bil podporni član).
94. P. n. gospod *Janez Gerčar*, župnik v Dobu.
95. P. n. gospod *Josip Kosec*, župnik v Kamenjah na Vipavskem.
96. P. n. gospod *Stanko Peharc*, kapelan v Stariloki pri Škofji Loki.
97. P. n. gospod *Anton Stenovec*, župnik na Selih pri Kamniku (lani je bil podporni član).
98. P. n. gospod *Matej Slekovec*, knezoškofijski duhov. svetovalec, župnik pri Sv. Marku nižje Ptuja.
99. P. n. milostljivi gospod *Dr. Jožef Pajek*, stolni kanonik v Mariboru.
100. P. n. gospod *Janez Pristov*, kapelan pri Sv. Križu pri Litiji (lani je bil podporni član).
101. P. n. gospod *Jurij Trunk*, kapelan v Šmihelu nad Pliberkom.
102. P. n. gospod *Ivan Koršič*, kapelan v Gorici (lani je bil podporni član).
103. P. n. gospod *Luka Smolnikar*, stolni vikar v Ljubljani (lani je bil podporni član).
104. P. n. gospod *Mihael Bulovec*, podvodja in ekonom semeniški v Ljubljani.
105. P. n. gospod *Lojro Gantar*, dekan na Vrhniki (lani je bil podporni član).
106. P. n. gospod *Franc Požše*, vodja, državni poslanec v Ljubljani.

III. Podporni člani:

68. P. n. gospod *Valentin Klobus*, duhovnik na Slapu, Vipava.
69. P. n. gospod *Frančišek Finžgar*, kapelan v Idriji.
70. P. n. gospod *Peter Bohinjec*, župnik v Horjulu.
71. P. n. gospod *Martin Kerin*, kapelan v Šmarjeti.
72. P. n. gospod *Frančišek Kregar*, župnik v Javorjah nad Škofjo Loko.
73. P. n. gospod *Anton Dolinar*, župnik v Lučinah.
74. P. n. gospod *Jernej Voh*, nadžupnik in dekan v Konjicah.
75. P. n. gospod *Karol Preskar*, kapelan v Mojšbergu pri Ptju.
76. P. n. gospod *Janez Globelnik*, župnik v Polšniku.
77. P. n. gospod *Frančišek Gornik*, dekan v Postojni.
78. P. n. milostljivi gospod *Lojrencij Herg*, stolni dekan v Mariboru.
79. P. n. gospod *Andrej Zaman*, župnik v Šmarjeti.
80. P. n. gospod *Josip Regen*, župnik na Vojskem.
81. P. n. gospod *Martin Poč*, župnik v Komendi.
82. P. n. gospod *Janez Berlič*, župnik v Mošnjah.
83. P. n. gospod *Frančišek Pančur*, profesor na c. kr. učiteljišču v Kopru.
84. P. n. gospod *Frančišek Marešič*, župnik v Lipoglavu.
85. P. n. gospod *Friderik Volčič*, duhovnik lavantinske škofije.
86. P. n. gospod *Frančišek Dolinar*, dekan v Ribnici.
87. P. n. gospod *Frančišek Mekinec*, duhovnik v pokoju v Ljubljani.
88. P. n. gospod *Konrad Texter*, župnik na Colu.
89. P. n. gospod *Franc Sal. Gomilšek*, kapelan v Jarenini.

Paberki.

„Božji namestniki v pravi podobi“. Zadnja „Svoboda“ javlja, „da je izdaja knjige z imenovanim naglasom ne le mogoča, temveč popolnoma zagotovljena. V par tednih ta spis za gotovo izide. Obenem prosi Drofenik „vse tiste, kateri se menijo na ta vsekakor zanimivi spis naročiti, da to nemudoma storé, ker je gotovo, da bo prvi natis takoj razprodan.“ To je torej tista knjiga, o kateri je Drofenik že davno na skrivnem govoril, da jo bo izdal in sicer „vsled večje varnosti v inozemstvu“, in da se „skraja ne bode naznanjala po časopisih.“ Vsebinska I. zvezka bode naslednja: I. Predgovor. II. Petrovi nasledniki. III. Krvavi cerkveni sod ali inkvizicija. IV. Kupčija in barantija v templju Kristusovem. V. Čarovnice — hudičeve zaveznice na plamtečih grmadah. VI. Jezuiti ali stari Adam v podobi svetosti. VII. Sad jezuitske morale. — Nam se zdi, da ni treba hoditi v srednji vek po „zaveznice hudičeve“, saj ima hudič dosti zaveznikov in hlapcev v XIX. stoletju. Vsi tisti, ki z lažjo in klevetvami trgajo narodu vero iz srca, so pravi hlapci in zavezniki satanovi! Tudi starega Adama še Drofenik lahko najde, a ne pri „jezuitih“, ampak mnogo, mnogo bliže!

„Delavec“ in „Svoboda“ pa krščanstvo. Paberki. V št. 1. „Svobode“ l. 1. beremo: „Povodom nekih slavnosti v Rimu je čestital Hribar, župan ljubljanski papežu. Čestitka v imenu magistrata! . . . Komentarja pogrešamo (v „Slov. Nar.“), sicer nam ne bi pozabil povedati, koliko centov sveč je poslal Hribar sv. očetu. Za vse to dobi gospod župan gotovo zahvalo, nekaj mazila in „† b . . . si bil, † b . . . si in † b . . . ostaneš.“ Z ogromnimi koraki se bližamo tistim blaženim časom, ko bode Kranjska 50. papeževa provinca po besedah dr. Tavčarja v „4000.“ — V št. 10. „Delavca“: „O čem Kristus in njegovi apostoli niso ničesar vedeli? V Rajnerjevi kroniki najdemo se sledeči sestavki: Blagoslovljena voda rabi se od l. 120. Duhovniška kazen nastala je l. 159. Menihi nastali so l. 348. Latinska maša l. 394. Poslednje olje uvedlo se je l. 540. Vice nastale so l. 596. Klicanje Marije, Božje porodnice in svetnikov l. 540. Poljub papeževe noge l. 809. Posvetitev svetnikov l. 998. Zvonovi l. 1000. Celibat l. 1015. Odpustki l. 1119. Oproščenje od odpustkov (?) l. 1200. Poveljevanje hostije l. 1200. Sveta inkvizicija l. 1204. Skrivna ušesna spoved l. 1215. Verska resnica o brezmadežnega spočetja Marije l. 1854. Papeževa nezmotljivost l. 1870. Ko bi Kristus sedaj prišel na zemljo, bi strmél, kaj so njega takozvani „nasledniki“ v imenu Kristusove vere upeljali.“ — V številki 11. „Delavca“: „Kdo ima pravo? V sv. pismu stoji razločno zapisano, da je Jezus Kristus rekel: Ložje gre kamela skozi šivankino uho, kakor pa bogatin v nebesa. Proti temu ugovarja papež Lev XIII., božji namestnik, v svoji okrožnici l. 1891. tako-le: „Če je kdý bogat, ali da poseda stvari, če ima vsega preveč ali če ga tare revščina, nima to nobenega upliva na večno izveličanje. Sedaj bi se pa lahko vprašalo, kdo ima prav, Jezus Kristus, sin božji, kateri je bogatine iz nebeskega kraljestva izključil, ali sedanji „božji namestnik“, kateri zastopa ravno nasprotna načela? Papež je, kakor je znano „nezmotljiv“, kadar govori ex cathedra. Kaj morejo sedaj verovati verni kristjani?“ — V št. 8. „Delavca“: „To so pravi kristjani: Pretečeni mesec je bil v Briksenu znani socializator, jezuit pater Abel, ki je imel v javni gostilni maše in pridige, pri katerih so pobožniki pridno konsumirali . . . Abel je patentovan kristjan.“ — V št. 7. „Delavca“: „Papež se je vendar enkrat usmilil stradajočih italijanskih kmetov. Ko je spravil darove milijone v žep, razmetal in razdelil je med romarje kar na tisoče — apostolskih blagoslovov! — Hm, hm, žegen nič ne velja, kruh pa no, tega pa še italijanski kmetje ne poznajo. Škoda jim delati skomine.“ — „Cerkve ne je in ne pije in ne dela, a vendar ima toliko denarja . . .“ — „Stoletja je bil vkovan naš rod v duševne in telesne verige. Duševno je moral hlapčevati maziljenim gospodom . . . Vsa takratna znanost in umetnost se je osredotočila za samostanskimi zidovi in misel cerkvene nadvlade pognala je svojo najbujnejšo kal. Pretveza, da namen posvečuje sredstva, bila je glavni podporni stebel istej. Pod tem pritiskom hierarhije trpel je srednji vek, kateri je najtemnejše nazadnjaštvo izpestoval. V to splošno reakcijsko tmino je napredni duh rimsko-katoliškega preosnovitelja, nemškega avgustina Martina Luter-a kot jasen meteor zasijal . . .“ — V št. 5. „Svobode“: „Vse, kar je nadnaravno, nezmislno, blodno, postalo je splošno in našlo je svoj največji razvoj v krščanstvu . . . Danes išče dober kristjan samo svojo lastno korist. On je k temu tudi prisiljen, kajti dandanašnja morala ga uči: Pomagaj si sam, potem ti je Bog pomagal!“ . . . V št. 6. „Svobode“: „Novi škof ljubljanski je izdal o binkošnih svoj prvi pastirski list. Ta ne prinaša ničesar novega. Socialno vprašanje rešuje v tem smislu, da

naj bode delavec pokoren in zvest — torej suženj, če tudi gospodar jermene iz njega reže. Čudni so ti dostojanstveniki, da socialnega vprašanja ne morejo drugače razumeti. Ijubi svojega bližnjega kakor samega sebe, to je najpopolnejši nauk, in mi vidimo, da tisti, ki bi ta izrek morali v prvi vrsti vpoštevati in ki žive od žaljev svojih bližnjih, tega ne store!“ —

Beletristika „Slovenskega Naroda“. „Slovenski Narod“ še vedno presaja tuje „rožice“ na naša tla. Kakšen duh mu posebno ugaja, je pokazal zopet zadnjič v črtici „Krst“. Oprostite naj nam častiti čitatelji, da denemo sem nekatere odstavke. „Po končani cerimoniji je čakala obitelj pri vratih, da je slekel duhovnik svoj koretelj, potem so krenili skupno domov. Vsi so hodili sedaj hitreje, kajti vsakdo je mislil na obed... Babica se je nekoliko utrudila in rekla šaljivo duhovniku: Oh, gospod župnik, bi li ne blagovolili malo prijeti svojega netjaka? Kar vsa trda sem že in krč mi je prišel v ude. Duhovnik je vzel takoj otroka, katerega bela oprava se je svetila na črnem talarju kakor velika lisa ter ga poljubil; malo breme mu je delalo težave, saj ni vedel, kako ga naj drži ali položi v naročje. Ljudje so se mu smejali in jedna starih mater je zaklicala: Čuj, župnik, ali ni velika škoda, da ne boš imel nikdar kaj tacega? Duhovnik ni odgovoril. Stopal je sedaj še bolj hitro ter zrl srečo na modrooko dete... In res. Ni se mogel dolgo premagovati in približal je otroka zopet k svojemu obrazu ter ga poljubljal... Oče pa je zaklical: Čuj, župnik, ako hočeš jednega, ti treba same povedati! In zbijali so šale, kakor je pri kmetih navada. Kakor hitro so sedeli za mizo, se je razvila tudi robata kmetska veselost. Tudi dva druga sina sta se nameravala kmalu poročiti; njiju nevesti sta bili tu in gostje se niso naveličali namigavati na bodoči zarod, katerega naredita ta zakona. Bile so to debele, zelo slane šale, pri katerih so dekleta rudela, povešala oči, dočim so se moški krohotali ter tolkli s pestmi na mizo. Tudi oče in ded nista bila štedljiva s surovimi opazkami. Mati se je nasmihala... Župnik je bil vajen teh ljudskih prešernosti. Mirno je sedel poleg babice in pošegetal včasih s prstom usteca svojega netjaka... Babica pa je hitela jesti, samo otrok ji je bil na poti... Dajte ga meni, jaz nisem lačen, ji je dejal župnik. In zopet je vzel otroka... Hrup gostov je postajal vedno večji. Otroka je zbegalo to vpitje, začel je plakati. Nekdo je zaklical: Župnik, začni ga vendar dojit! Hrupen krohotal je navdal sobo... Mati je nesla otroka v sosednjo sobo... Gostje so še vedno obedovali. Duhovnik je izginil. Bilo je že povsem temno. Mati pogleda, je li mali še spava... Duhovnik je klečal ihte pred zibelko in pritiskal svoje čelo k blazini, na kateri je počivala otrokova glava...“ Konec. Kaj naj je to?

„Mladost“, smotra za moderno umetnost. O 6. zvezku „Mladosti“ piše zagrebški „Katolički list“: „Kdor ima v sebi še količkaj krščanske etike in kdor si je z mladostno vzgojo pridobil le količkaj estetike, bo pogledal v tla in z bolj in z gnusom srca bo vrgel ta zvezek proč. Nismo še imeli v rokah smotre, ki bi bila od prve do zadnje strani tako nemoralna, kakor ta zvezek „Mladosti“. Najlascivnejše nuditete v najgrših poziturah se prikazujejo v tej smotri, z gnusnim blatom se grdi krščanska morala in estetika, in vse to pod imenom umetnosti in lepe literature in patriotizma. Z največjo boljjo pa bo vrgel iz rok to smotro, kdor pomisli, da je to smotro počela mladina in da mladina v njej dobiva svoje ideale... Radi bi videli nedolžno dekle, ki ima le malo sramu, da ne bi zardela, ko odpre le prvo stranico „Mladosti“ in začne čitati vvod Gjalskega o kapitolški Veneri. Videti bi želel tistega očeta, tisto mater, ki se jima ne bi stemnelo čelo, ko bi opazila, da njiju otrok črpa hrano iz „Mladosti“. Mi vemo, da je v lepi književnosti možen napredek, prepород, nov duh, nov smer, a to, kar je začel Gjalski, ni napredek, ni prepород, to je kaluža, kult nemoralnosti in dekadence duha!... Žalosten pojav v naši književnosti!“ — Mi pa le še dodenimo, da je „Mladost“ tista smotra, katero „Slovenski Narod“ vedno hvali in priporoča.

